

Republika Hrvatska

Splitsko-dalmatinska županija

Općina
KLIS

Plan razvoja općine Klis do 2030. godine

Nacrt

Klis, 2022.

Naslov akta strateškog planiranja:

Plan razvoja općine Klis do 2030. godine

Naručitelj:

Općina Klis, Iza Grada 2, 21231 Klis

Izrađivač:

Eupolis grupa d.o.o., Mosečka 108, 21000 Split

Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA Split, Ruđera Boškovića 20, 21000 Split

Voditelj projektnog tima:

Ranko Milić, mag. inž.

Projektni tim:

dr. sc. Veni Marinković, mag. geogr.

Marin Udiljak, dipl. oec.

Gabriela Jukić, mag. turism. cult.

Tino Antonini

Marina Tavra, mag. ing. geod. et geoinf.

Članovi radne skupine:

Jakov Vetma – općina Klis, načelnik
Ante Čaleta - općina Klis
Ksenija Glavina – općina Klis
Marko Galić - općina Klis
Mila Perić - općina Klis
Milan Kurtović - općina Klis
Zlatko Rožić - općina Klis
Maja Zelić – poduzetnički inkubator Klis
Rina Čurković – poduzetnički inkubator Klis
Adela Gizdić – Vodovod i kanalizacija Split
Andrejas Granić – Komunalno Klis d.o.o.
Josip Didović – Komunalno Klis d.o.o.
Andrija Polić – Stella Mediterranea
Ante Zovko – Promet Split d.o.o.
Branka Stamenić – DVD Klis
Branko Mozara – CEMEX Hrvatska
Damir Žura – Povijesna postrojba Kliških uskoka
Krešimir Glavina – Clissa d.o.o.
Kristina Kuzmanić – Hrvatske vode
Lea Smodlaka – Narodna knjižnica
Luka Čurin – HOPS d.o.o.
Mirjana Rizvan – Dječji vrtić sveti Roko Klis
Neven Tešija – OŠ Petra Kružića Klis
Slavica Caktaš – Turistička zajednica Klis
Smiljana Mihovilović – SDP Klis, vijećnica

SADRŽAJ

POPIS KRATICA	5
1. UVOD	6
ANALITIČKA PODLOGA	9
1.1. Smještaj, položaj te administrativni ustroj općine Klis	9
1.2. Osnovna obilježja prirodne osnove	10
1.3. Zaštićene prirodne vrijednosti	11
2. Demografska obilježja	15
2.1. Broj stanovnika i distribucija naseljenosti	15
2.2. Demografska kretanja	15
2.3. Prirodno kretanje stanovništva	16
2.4. Migracije	17
2.5. Dobna struktura stanovništva	17
2.6. Obrazovna struktura stanovništva	19
2.7. Ekonomska struktura stanovništva	20
3. Ekonomska i gospodarska obilježja	21
3.1. Razvijenost prostora i osnovni ekonomski pokazatelji	21
3.2. Gospodarska struktura	21
3.3. Poljoprivreda	21
3.4. Poduzetništvo i obrtništvo	22
3.5. Turizam	25
3.6. Prerađivačka industrija	27
4. Tržište rada	29
4.1. Zaposlenost	29
4.2. Nezaposlenost	30
5. Javna fizička infrastruktura	33
5.1. Vodovod i odvodnja	33
5.2. Prometna infrastruktura i povezanost	34
5.3. Energetska infrastruktura	35
5.4. Gospodarenje otpadom	36
5.4. Zelena i sportsko-rekreacijska infrastruktura	38

6. Društvena infrastruktura	41
6.1. Odgoj i obrazovanje	41
6.2. Zdravstvo i socijalna skrb	42
6.3. Socijalna skrb.....	43
6.4. Civilno društvo.....	43
6.5. Kultura	45
7. UPRAVLJANJE OPĆINOM	50
8. SWOT ANALIZA	51
10. SREDNJOROČNA VIZIJA RAZVOJA OPĆINE KLIS	56
11. OPIS PRIORITETA JAVNIH POLITIKA U SREDNJOROČNOM RAZDOBLJU	58
12. POSEBNI CILJEVI I MJERE	60
Posebni ciljevi.....	60
Mjere.....	64
13. USKLAĐENOST S NACIONALNOM RAZVOJNOM STRATEGIJOM, SEKTORSKIM I VIŠESEKTORSKIM STRATEGIJAMA TE DOKUMENTIMA PROSTORNOG UREĐENJA	67
14. STRATEŠKI RAZVOJNI PROJEKTI.....	69
15. INDIKATIVNI TERMINSKI I FINANCIJSKI PLAN PROVEDBE PROJEKATA OD STRATEŠKOG ZNAČAJA ZA RAZVOJ.....	96
16. PROVEDBA, PRAĆENJE I VREDNOVANJE	97
POPIS SLIKA I TABLICA.....	98

POPIS KRATICA

DKC – društveno-kulturni centar
DVD – dobrovoljno vatrogasno društvo
DZS – Državni zavod za statistiku
ESIF – Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi)
HZMO – Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje
HZZ – Hrvatski zavod za zapošljavanje
ITR – indeks turističke razvijenosti
ITP – Integrirani teritorijalni program
ITU – integrirana teritorijalna ulaganja
JLS – jedinica lokalne samouprave
MSP – malo i srednje veliko poduzetništvo
MRS – mjerno redakcijska stanica
NKD – Nacionalna klasifikacija djelatnosti
NN – Narodne novine
NRS – Nacionalna razvojna strategija
OCD – organizacije civilnog društva
OIE – obnovljivi izvori energije
PGO – plan gospodarenja otpadom
SDŽ – Splitsko-dalmatinska županija
SE - solarna elektrana
SWOT analiza – analiza snaga, slabosti, prilika i prijetnji (e. *strengths, weaknesses, opportunities, threats*)
TZ – turistička zajednica
UAS – Urbana aglomeracija Split
VE – vjetroelektrana
ViK – Vodovod i kanalizacija Split

1. UVOD

Člankom 23. stavak 1. Zakona o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017) definirano je kako je plan razvoja jedinice lokalne samouprave srednjoročni akt strateškog planiranja od značaja za jedinicu lokalne samouprave kojim se definiraju posebni ciljevi za provedbu strateških ciljeva iz Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine te ostalih sektorskih i višesektorskih strategija. Plan također mora biti usklađen s nacionalnim planovima i prostornim planovima koji se donose na lokalnoj i područnoj (regionalnoj) razini.

Plan razvoja općine Klis do 2030. godine (dalje u tekstu: Plan razvoja) srednjoročni je akt strateškog planiranja od značaja za ovu jedinicu lokalne samouprave, koji se donosi za razdoblje od 7 godina, te je prema periodu važenja usklađen s novim programskim razdobljem na razini Europske unije. Kao takav, Plan razvoja predstavlja temeljni strateški planski dokument na razini općine Klis koji određuje strateške ciljeve, posebne ciljeve i mjere razvoja općine. Izrada i donošenje ovog akta strateškog planiranja posebice je važno za općinu Klis u kontekstu učinkovitog korištenja sredstava iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova, kako bi se identificirali strateški projekti i prioriteti financiranja u budućem srednjoročnom razdoblju.

Plan razvoja izrađen je u skladu sa Zakonom o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017) i pratećim podzakonskim aktima te je strukturiran prema sljedećim dijelovima:

1. Uvod
2. Analiza stanja, SWOT analiza te opis srednjoročnih razvojnih potreba i razvojnih potencijala
3. Srednjoročna vizija razvoja
4. Opis prioriteta u srednjoročnom razdoblju
5. Posebni ciljevi
6. Popis ključnih pokazatelja ishoda i ciljanih vrijednosti pokazatelja
7. Usklađenost s Nacionalnom razvojnom strategijom, sektorskim i višesektorskim strategijama te dokumentima prostornog uređenja
8. Praćenje i vrednovanje
9. Akcijski plan za razdoblje 2021. - 2025.

Proces izrade Plana započeo je donošenjem Odluke o pokretanju postupka izrade Plana razvoja Općine Klis do 2030. godine od strane Vijeća općine Klis na 37. sjednici održanoj 28. svibnja 2020. godine.

U svrhu pripreme Plana te s ciljem utvrđivanja razvojnih potreba i potencijala, vizije, prioriteta i ciljeva razvoja općine Klis, kao i predlaganja projekata važnih za razvoj općine, uspostavljena je Radna skupina za izradu Plana. Kod odabira članova Radne skupine vodilo se računa o zastupljenosti ključnih, multisektorskih dionika razvoja s područja općine Klis, ali i šire. Osim navedenoga, za lokalnog koordinatora je određen Poduzetnički inkubator Klis, čija je uloga i djelokrug u izradi i provedbi Plana definirana čl. 36. Zakona o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem RH (NN 123/17).

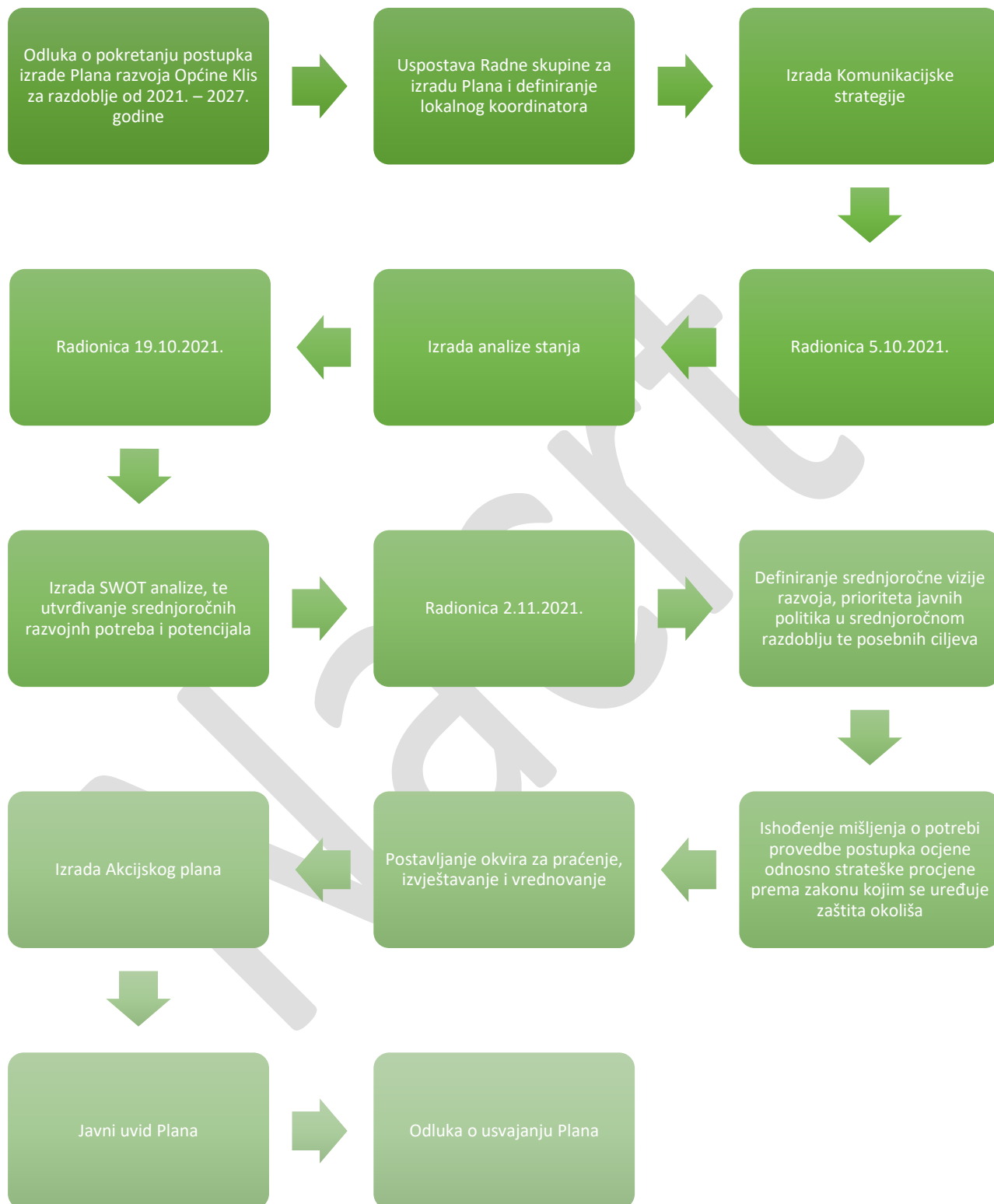
Aktivna faza izrade Plana započela je radionicom održanom 5. listopada 2021. godine u općini Klis, u kojoj je sudjelovalo 23 dionika predstavnika radne skupine, naručitelja općine Klis, lokalnog koordinatora Poduzetnički inkubator općine Klis i izrađivača Plana. Teme radionice su bili predstavljanje hodograma izrade Plana, upoznavanje članova Radne skupine te analiza razvojnih izazova i potencijala općine Klis. Članovi radne skupine aktivno su sudjelovali u davanju mišljenja, a svi inputi su potom detaljno analizirani,

sistematizirani i implementirani u odgovarajuća poglavlja analize stanja. Iduća radionica održana je 19. listopada 2021. godine u općini Klis, uz sudjelovanje 19 dionika. Teme radionice su bile predstavljanje analize stanja, predstavljanje nacrtu Komunikacijske strategije i izrada elemenata SWOT analize prema temama: Društvo, Gospodarstvo, Infrastruktura i okoliš, Uprava i ostalo. Treća radionica održana je dana 2. studenog 2021. godine u općini Klis te je sudjelovalo 12 dionika. Na radionici su predstavljeni SWOT analiza, prijedlog srednjoročne vizije, prioriteta javnih politika, posebni ciljevi i pokazatelji ishoda za praćenje, nakon čega je uslijedila aktivna rasprava s konstruktivnim komentarima i napucima dionika o istima.

Također, za potrebe izrade Plana, a sukladno članku 41. Zakona o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017), zatraženo je i mišljenje nadležnog upravnog tijela za zaštitu okoliša u jedinici područne (regionalne) samouprave o potrebi provedbe postupka ocjene odnosno strateške procjene prema zakonu kojim se uređuje zaštita okoliša. Sukladno mišljenju Upravnog odjela za graditeljstvo i okoliš SDŽ od dana xx.xx.2022. godine, za izradu Plana razvoja općine Klis 2021.-2030. je/nije potrebno provesti postupak strateške procjene niti ocjene o potrebi strateške procjene utjecaja na okoliš.

Sukladno prikupljenim podacima i inputima od strane dionika na održanim radionicama, a uz kontinuiranu komunikaciju i zaprimanje konstruktivnih komentara od strane članova Radne skupine i lokalnog koordinatora, odrađena je sistematizacija i izrada svih definiranih dijelova Plana, koje nalažu Zakon o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017), prateći podzakonski akti i napuci o izradi strateških dokumenata Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU.

U konačnici, Plan je usvojen Odlukom o usvajanju Plana razvoja općine Klis do 2030. godine na xx. sjednici Vijeća općine Klis dana xx.xx.2022. godine.

Slika 1 Hodogram izrade Plana razvoja općine Klis 2021.-2027. godine

ANALITIČKA PODLOGA

1. Opća geografska obilježja

1.1. Smještaj, položaj te administrativni ustroj općine Klis

Općina Klis smještena je u zaobalnoj mikroregiji Splitsko-dalmatinske županije. Na jugu graniči s gradovima Splitom, Kaštelima i Solinom, na istoku s općinama Dugopolje i Dicmo, na sjeveru s općinom Muć te na zapadu s općinom Lećeveca. Klis se nalazi oko 5 km od Splita. Prostor općine zauzima 148,70 km², što čini 3,28% površine Splitsko – dalmatinske županije. U morfološko-razvojnog smislu, općinu čine dvije karakteristične, međusobno različite tipologije, a to su: naselje Klis te ruralni prostor Dalmatinske zagore u sastavu općine.

Geo-prometni položaj općine karakterizira blizina Splita, kao središta najveće županije i urbane aglomeracije na Jadranu te spojnost između obalnog i zaobalnog djela županije, što ujedno predstavlja razvojnu priliku, ali i razvojni izazov. Naime, turistifikacijski i gentrifikacijski procesi u Splitu i obalnim gradovima u okolici s brzim rastom cijena nekretnina snažno utječu na brzu i dinamičnu urbanizaciju općine Klis posebice istoimenog glavnog naselja što stvara pritisak na ključne prostorne, krajobrazne i okolišne vrijednosti prostora, uključivo primjerice i poljoprivredno, okolišno i krajobrazno iznimno vrijedno Kliško polje koje je izloženo prijetnjama nelegalne gradnje.

Kao ključni prometni koridor prema obali, općina je prostor ključnih zahvata u prometnoj infrastrukturi Splitsko-dalmatinske županije i Urbane aglomeracije koji su iznimno važni i za općinu Klis, ali obujmom tranzitnog prometa ova infrastruktura ima i pozitivne (bolja prometna povezanost, posebice naselja u zaleđu), ali i negativne utjecaje (buka, ispušni plinovi, itd.) na prostor i stanovnike općine.

Zbog svog strateškog položaja između planina Kozjaka i Mosora, tvrđava Klis je odigrala važnu ulogu u obrani cijele Dalmacije od turskih i mletačkih osvajača, a Klis je i prije toga imao veliku povijesnu važnost pa je upravo specifičnošću svoga položaja imao i ulogu hrvatske kraljevske prijestolnice, prvog hrvatskog glavnog grada i sjedišta Kliške županije.

S obzirom na današnji trenutak, položaj i uloga općine u povezivanju priobalnog i zaobalnog dijela najveće županije i urbane aglomeracije treba biti i osnova usmjeravanja migracijskih procesa prema kvalitetnom, održivom i uravnoteženom razvoju zaobalnih prostora te razvoju novih standarda kvalitetnog života, rada i stanovanja koji na inovativan način integrira urbane, suburbane, periurbane i ruralne prostore općine, ali i šireg prostora s kojima je općina usko povezana.

Prema Odluci o obuhvatu i razvrstavanju jedinica lokalne samouprave koje stječu status brdsko-planinskog područja (NN 24/2019), općina Klis pripada brdsko-planinskim područjima RH te se razvrstava u II. skupinu koju čine jedinice lokalne samouprave koje se prema vrijednosti indeksa razvijenosti nalaze u trećoj i četvrtoj četvrtini iznadprosječno rangiranih jedinica lokalne samouprave. Samim time pripada područjima od interesa i pod posebnom zaštitom Republike Hrvatske, prema Zakonu o brdsko-planinskim područjima (NN 118/18). Općina Klis je ujedno dio urbane aglomeracije Split. U sastavu općine nalazi se 9 naselja:

Brštanovo, Dugobabe, Klis, Konjsko, Korušće, Nisko, Prugovo, Veliki Broćanac i Vučevica. Administrativno središte općine je naselje Klis.

Slika 2 Geografski smještaj općine Klis u Splitsko-dalmatinskoj županiji

Obje teritorijalne specifičnosti osiguravaju općini mogućnost planiranja razvojnih intervencija koje se temelje na pripadnosti ovim područjima kroz integrirane teritorijalne programe za brdsko-planinska područja kao i za Urbanu aglomeraciju Split. Ovo bi trebalo ciljano iskoristiti pripremom intervencija koje će se uklapati u specifičnosti ovih integriranih teritorijalnih programa kako samostalno, tako u koordinaciji sa Splitsko-dalmatinskom županijom i Urbanom aglomeracijom Split.

1.2. Osnovna obilježja prirodne osnove

Područje Općine Klis podijeljeno je na priobalni i zaobalni, zagorski, dio. Klima obalnog područja je mediteranska s vrućim i suhim ljetima te blagim i vlažnim zimama dok na klimu zagorskog dijela ostavlja veliki utjecaj planinski masiv Dinarskog gorja – visina planinskog masiva, smjer pružanja te općenito složenost reljefa. Karakteristika mediteranske klime je velik broj sunčanih sati, pa se tako na području Općine broji oko 2700 sati, a izraženu vjetrovitost potvrđuje 106 dana s jakim i 34 dana s olujnim vjetrom, pretežito bura i jugo. Blizina mora ostavlja velik utjecaj na temperaturni režim što znači da blage zime ne dosežu velike minuse. Prosječna temperatura u siječnju 2021. godine bila je 0 stupnjeva, a najniža oko -7 stupnjeva. Srpanj ima najviše temperature čiji prosjek iznosi oko 25 stupnjeva, a srednja godišnja temperatura je 16,2 stupnjeva. Na inicijativu općinskog vijećnika, 2015. godine meteorološka postaja se smješta na klišku tvrđavu. Uz pomoć postaje se rade prognostičke karte, meteorološke prognoze te se koriste u brojnim znanstvenim disciplinama i primjenjuju u svakodnevnim životnim prilikama. Osim blagih zima i vrućih ljeta, karakteristika maritimne mediteranske klime koja dominira ovim područjem jest i količina oborina. Na prostoru Općine u zimskoj polovici godine padne i 2/3 oborina, što rezultira manjak oborina i sušna razdoblja u ljetnom periodu. Količina kiše raste idući od obale prema planinskim grebenima. Ukupan broj oborinskih dana zagore iznosi 123, prosječan broj dana s tučom iznosi 4 dana, a snijeg najčešće pada u veljači i prosječno traje 5 dana.

Karakteristika tla ovog podneblja jest krška vapnenačka podloga koja je propusna. Oborine se ne zadržavaju predugo u tlu stoga manjka vlage za potrebe poljoprivrednih usjeva i radnji. Zastupljenost karbonatnih stijena na području Zagore uzrokuje otjecanje atmosferske vode u podzemlje zbog čega područje gotovo pa i nema značajnijih vodotoka. Značajniji izvori se nalaze tamo gdje se propusni karbonati nalaze u kontaktu s nepropusnim fliškim naslagama, u okolici Klisa, odnosno srednjotrijaskim nepropusnim klastitima u okolici Muća. Najbolji primjer za to je i vrelo rijeke Jadro, koja protječe uz južni rub općine Klis. Površinu područja najvećim dijelom prekrivaju karbonati kredne starosti, vapnenci i dolomiti. Stijene koje čine Vanjske Dinaride su uglavnom mezozojske i palogenske starosti. Osim Klisa, u općine s istim pedološkim karakteristikama spadaju Lećevica, Dugopolje i Dicmo. Za širi prostor Klisa i Kaštela važne su fliške naslage, koje čine sirovinu u proizvodnji cementa. Čitav kraj je zahvaćen izraženim tektonskim djelovanjem, što se očituje u brojnim rasjedima koji su zabilježeni na Osnovnim geološkim kartama listova Split, Omiš, Drniš i Sinj.

U skladu s klimatskim, reljefnim i pedološkim uvjetima u većini zagorskog prostora općine zastupljena je submediteranska listopadna vegetacija. Na osojnim stranama dominira bijeli grab i crni jasen pogodan za pošumljavanje krških goleti. U zagorskom prostoru se posebno ističe hrast medunac sa staništima pretežno na prisojnim stranama reljefnih uzvišenja. Od kultiviranih biljaka u zagorskom prostoru najbolje uspijevaju bademi, orasi i smokve. Podjela Općine na obalni i zaobalni dio se smatra prednošću jer „granica“ dvaju dijelova čini rubno područje za uzgoj maslina, a u zaobalnom dijelu, zahvaljujući pogodnoj klimi, proizvode se prepoznatljivi prehrambeni proizvodi Zagore. Ovaj potencijal može se posebice kvalitetnije iskoristiti i zbog velike količine poljoprivrednih površina u blizini Urbane aglomeracije Split koja predstavlja veliko tržište kako u smislu lokalnog stanovništva, tako i u smislu turizma što omogućava primjenu načela kratkih lanaca opskrbe što je jedno od ključnih načela održivog i otpornog razvoja lokalnih zajednica i regija. U skladu s budućim europskim i nacionalnim zelenim politikama koje potiču upravo kratke lance opskrbe te Strategije „od polja do stola“ (Strategy „Farm to Fork“), ovakvo razvojno određenje omogućava dodatne mogućnosti financiranja i podrške nastojanja razvoja poljoprivrede na području općine s posebnim naglaskom na proizvodima i uslugama visoke dodane vrijednosti (ekološka, autohtona hrana i proizvodi, gurmanski proizvodi, zdrava funkcionalna hrana, ljekovito bilje itd.).

1.3. Zaštićene prirodne vrijednosti

Na području općine Klis nalazi se Posebni rezervat - Gornji tok rijeke Jadro koji posjeduje ihtiološku kategoriju podzaštite. Jadro je 4,5 km duga rijeka koja protječe solinskom kotlinom u smjeru istok - zapad. Vrelo joj se nalazi na 33 m nadmorske visine i hidrološki je predisponirano kontaktom propusnih vapnenaca Mosora i nepropusnih lapora splitsko-kaštelanskog flišnog pojasa. Pripada Jadranskom slivu i nije u vezi ni sa jednim jačim površinskim vodotokom. Zbog toga predstavlja biološki potpuno odijeljenu cjelinu. Ukupna površina kopnenog dijela posebnog rezervata „Gornji tok rijeke Jadro“ iznosi 5,81 ha, dok se 1,52 ha nalazi u administrativnom području općine Klis, a ostatak od 4,29 ha pripada gradu Solinu.

Prema podacima Bioportala, na području općine Klis nalaze se područja zaštićena Uredbom o Ekološkoj mreži (NN 124/13, 105/15) u kategoriji:

- POP Mosor, Kozjak i Trogirska zagora (HR 1000027)
- POVS Mosor (HR 2001352)
- POVS Golubinka kod Vučevice (HR 2000031)
- POVS Jadro (HR 2000931)

Jadro, posebice izvor Jadra, kao i njegov bliži okoliš s obalnim pojasom, ali i cijeli sliv Jadra uključivo i dio u Dalmatinskoj zagori, predstavlja iznimnu prirodnu vrijednost i važan vodni resurs od značenja za cijelu Urbanu aglomeraciju Split. Ovaj resurs do sada se nije kvalitetnije kapitalizirao i sustavnije štitio, valorizirao i promovirao, a s obzirom na veliku važnost za kvalitetu života velikog dijela stanovništva i posjetitelja Urbane aglomeracije Split, ima veliku mogućnost njegove ciljane sustavne zaštite, obnove i afirmacije što može imati iznimne razvojne vrijednosti i za Klis, kao i za sve JLS-ove u obuhvatu sliva i toka rijeke Jadro (Solin, Dugopolje, Lećevica...).

Slika 3 Rijeka Jadro jedan je od najznačajnijih prirodnih resursa ne samo općine Klis nego i cijele šire regije, ali njen potencijal ogleda se u potrebi, ali i prilikama koje nudi sustavna zaštita i održivo korištenje cijelog sliva rijeke Jadro

Na sličan način, položaj Klisa između dvije važne planine Urbane aglomeracije Split (Mosor, Kozjak), sa svojim područjima zaštićenih prirodnih vrijednosti od značenja za ptice, vrste i stanišne tipove omogućava daljnja ulaganja ne samo u zaštitu, već i u održivo korištenje i valorizaciju ovih resursa, uključivo i u gospodarske svrhe. Primjerice, Klis može biti prepoznat kao središnja točka jadranskih dinarskih pješačko-planinarskih ruta (plava ruta Via Dinarice, Via Adriatica) koje se mogu razvijati po uzoru na švicarske, austrijske i slovenske alpske rute (Via Alpina) s tim da najveći dio naših ruta ima mogućnosti korištenja tijekom svih 12 mjeseci za razliku od alpskih ruta što otvara mogućnost za razvoj cjelogodišnjeg održivog aktivnog i pustolovnog turizma visoke dodane vrijednosti. Ovo je posebice važno s obzirom na činjenicu da se zaštita okoliša često doživljava kao prepreka, a ne kao razvojni resurs, a prometno vrlo kvalitetno povezana brdsko-planinska pozicija Općine Klis otvara brojne mogućnosti za zdravu rekreaciju i odmor kako lokalnom stanovništvu Klisa, tako i stanovnicima Urbane aglomeracije Split, odnosno i svim posjetiteljima iz Hrvatske, Europe i svijeta koji traže nove doživljaje visoke atraktivnosti što ove rute svakako mogu ponuditi iako se još uvijek nisu kvalitetno prepoznale, ponudile i promovirale.

Slika 4 Klis ima potencijal postati prepoznatljivo atraktivno cjelogodišnje izletišta za različite ciljne skupine i interese: fotografija sa sve popularnijih treninga trail & trek trčanja trail sekcije HPD Kozjak,

Izvor: <https://dracari.eu/98-trening-solin-klis-solin/>

Slika 5 Geografski smještaj općine Klis nalazi se gotovo u idealnom središtu plave rute Via Dinarice što omogućava njegovo pozicioniranje kao prezentacijske točke cijele rute, ali i povezivanje s bijelom rutom te s rutom Via Adriaticte te se na sličan način može promovirati kao prostor razvoja eko-, aktivnog, pustolovnog, obrazovnog, istraživačkog i drugog turizma posebnih interesa (primjerice promatranje ptica, botanika, arheologija i sl.)

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Utjecaj gentrifikacije Splita i obalnog pojasa (urbanizacija, razvoj infrastrukture, zagađenje okoliša);
- Očuvanje i održiva društveno-gospodarska valorizacija ključnih vrijednosti prostora;
- Proaktivno i mudro upravljanje prostornim razvojem i planski razvoj naselja kvalitetnog života;
- Ravnomjeran, održiv, promišljen i upravljani razvoj cijelog velikog prostora različitih potreba;
- Zaštita i održiva valorizacija sliva i izvora Jadra, bunara, Mosora, Kozjaka i dr. vrijednih resursa;
- Zaštita i ograničavanje gradnje u Kliškom polju, razvoj eko-poljoprivrede i eko-sustavnih pristupa;
- Sanacija i održiva valorizacija „brownfield“ industrijskih područja i divljnih odlagališta otpada;
- Neiskorištenost potencijala za obnovljive izvore energije.

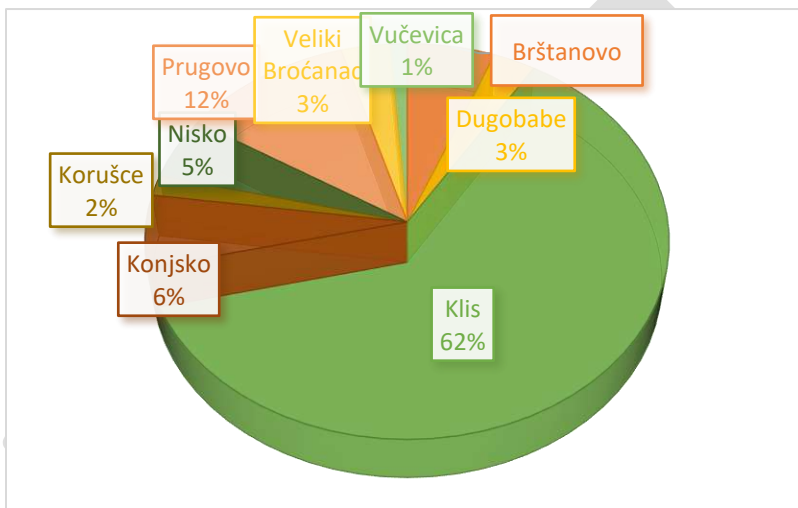
Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- Blizina mora i Splita, spoj zaleđa i najvećeg obalnog urbanog područja RH, privilegij života u prirodi;
- Mediteranska klima “jadranskog tipa”, veliki broj sunčanih sati, potencijal visoke kvalitete života;
- Ključni geoprometni položaj općine (pristup s A1, ključni cestovni koridor urbane aglomeracije);
- Najekspoziranija i najpropulzivnija brdsko-planinska općina Splitsko-dalmatinske županije;
- Tradicija urbane kulture: prvi hrvatski glavni grad, prijestolnica, središte Kliške županije (Primorje);
- Resursi pitke vode za eko-sustavni razvoj: sliv i izvor rijeke Jadro, potoci, bunari i podzemne vode;
- Zaštićene prirodne i kulturne cjeline (Gornji tok Jadra, NATURA 2000, tvrđava Klis)
- Atraktivni prirodni i kulturni krajolici, potencijal za filmsku industriju, sport, rekreaciju, turizam;
- Kontrast naselja Klis i zaleđa u krajobraznom, reljefnom, klimatskom i pedološkom pogledu;
- Raznovrsnost mogućnosti urbanog, suburbanog, periurbanog i ruralnog života, rada i odmora;
- Mogućnost razvoja različitih poljoprivrednih grana i kultura, agroturizma i gospodarskih djelatnosti;
- Mogućnost uspostave kružnog gospodarstva i kratkih lanaca opskrbe („od polja do stola“);
- Pripadanje dvama ITP područjima: Urbana aglomeracija Split, te za brdsko-planinska područja;
- Izrada novog prostornog plana općine Klis usuglašenog s Planom razvoja općine Klis;
- Integrirana urbanistička strategija, prostorno-razvojne politike i policentričan razvoj naselja;
- Koordinirana priprema strateških projekata i integriranih teritorijalnih ulaganja.

2. Demografska obilježja

2.1. Broj stanovnika i distribucija naseljenosti

Prema popisu stanovništva iz 2011. g. općina Klis ima 4.801 stanovnika od čega je 50,1% (2.407) muškaraca i 49,9% (2.394) žena. Prema naseljima u sastavu općine broj stanovnika iznosi: Brštanovo 286, Dugobabe 137, Klis 3.001, Konjsko 283, Korušće 80, Nisko 244, Prugovo 555, Veliki Broćanac 159 i Vučevica 56 stanovnika. U trenutku izrade Plana razvoja, službeni podaci Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine nisu bili dostupni. Iz navedenog je razvidno da je općina neravnomjerno naseljena, s obzirom da u glavnom općinskom naselju Klis živi 62% stanovništva općine, dok je manji dio raspršen u preostalih 8 ruralnih naselja. Prosječna gustoća naseljenosti općine iznosi 32 stanovnika po km², što je niže od prosječne gustoće naseljenosti Splitsko-dalmatinske županije od 50,9 stan./km² te Republike Hrvatske od 75,8 stan./km².

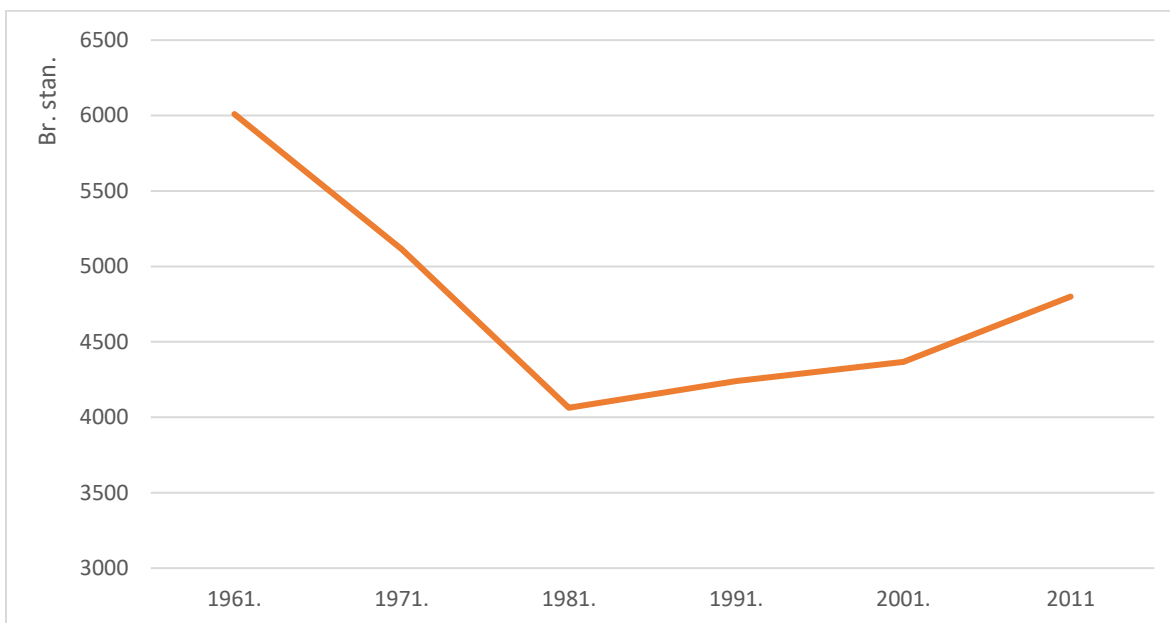

Slika 6 Distribucija stanovništva prema naseljima općine Klis

Izvor: obrada autora prema DZS Popis stanovništva 2011.

2.2. Demografska kretanja

Prostor općine Klis obilježava trend blagog porasta broja stanovnika od Popisa 2011. godine, kada je na prostoru općine evidentirano 4.063 stanovnika. U tridesetogodišnjem periodu, 2011. godine broj stanovnika na prostoru općine je porastao za 738 stanovnika ili 18%. Ipak, značajno je da pojedina naselja u sastavu općine u posljednjem međupopisnom razdoblju 2001.-2011. godine demografski nazaduju, pa tako se tako broj stanovnika smanjio u naseljima Brštanovo (19,2%), Korušće (17,5%), Nisko (12,5%), Veliki Broćanac (5,9%) i Vučevica (12,5%). S druge strane, broj je stanovnika porastao u naseljima Dugobabe (12,3%), Klis (17,4%), Konjsko (11,9%) i Prugovo (17,6%). Prema prvim rezultatima Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine, trend rasta ukupnog broja stanovnika se nastavio i u 2021. međutim i dalje sa značajnim razlikama po naseljima. Općina Klis je tako ukupno u 2021. prema neslužbenim rezultatima popisa imala 5.219 stanovnika (rast, +8,7%), Brštanovo 273 (pad, -4,5%), Dugobabe 125 (-8,6%), Klis 3.490 (+16,3%), Konjsko 281 (-0,7%), Korušće 74 (-7,5%), Nisko 182 (-25,4%), Prugovo 576 (+3,8%), Veliki Broćanac 174 (+9,4%) i Vučevica 44 (-21,4%). Drugim riječima, iako neslužbeni podaci nisu još uvijek zaključeni, naslućuje se da se nastavlja polarizacija demografskih kretanja s najvećim rastom broja stanovnika u naselju Klis i najvećim padom broja stanovnika u naselju Nisko. U nastavku dajemo pregled kretanja temeljem službenih statistika od 1961.

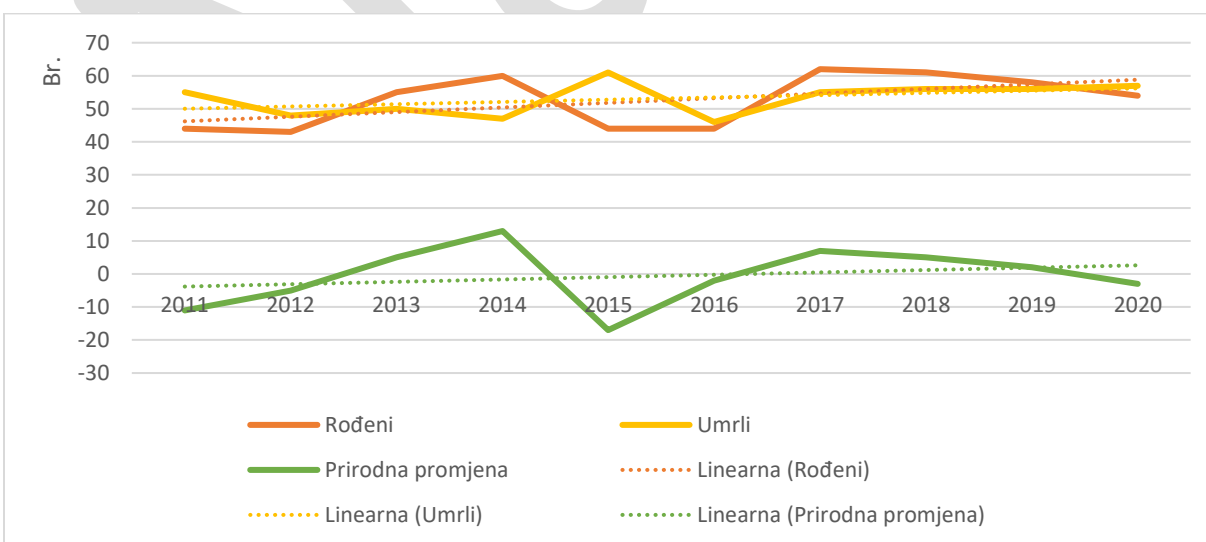

Slika 7 Kretanje broja stanovnika općine Klis u razdoblju 1961.-2011. godine

Izvor: obrada autora prema DZS Popis stanovništva 2011.

2.3. Prirodno kretanje stanovništva

Biodinamika, odnosno prirodno kretanje stanovništva općine Klis, u razdoblju 2011.-2020. godine ukazuje na trend blagog porasta broja rođenih, s prosječno 53 rođenih godišnje, te trend blagog porasta broja umrlih, s prosječno 53 umrle osobe godišnje. Posljedično, prirodna promjena je nulta, a varira u međuovisnosti o promatranim godinama, te u pojedinim godinama poprima pozitivne vrijednosti (viši broj rođenih od umrlih). S obzirom na nacionalni trend prirodnog pada stanovništva, niskog i padajućeg nataliteta, općina Klis se ističe među malobrojnim jedinicama lokalne samouprave u Hrvatskoj u kojoj prirodna promjena poprima pozitivne vrijednosti.

Slika 8 Vitalna statistika općine Klis u razdoblju 2011.-2020. godine

Izvor: obrada autora prema DZS Priopćenje - Prirodno kretanje stanovništva RH za godine 2011.- 2020.

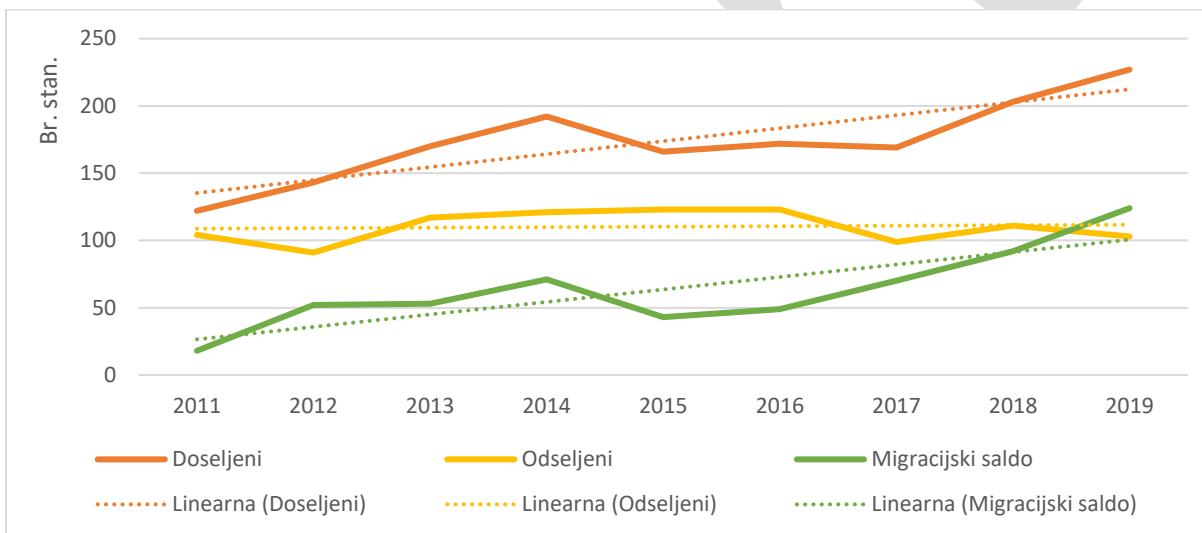
2.4. Migracije

Prema podacima DZS-a, u općini Klis je u razdoblju 2011.-2019. godine prisutan trend porasta broja doseljenog stanovništva koji na godišnjoj razini iznosi prosječno 173 doseljene osobe. Istodobno je prisutan trend stagnacije i blagog opadanja broja iseljenih te on na godišnjoj razini iznosi oko 110 osoba. Migracijski saldo, odnosno razlika u broju doseljenih i iseljenih stanovnika u navedenom je razdoblju u porastu, te poprima pozitivne vrijednosti.

Broj doseljenih osoba prema mjestu doseljavanja pokazuje da je najveći broj doseljenih iz drugoga grada/općine iste županije.

Prema podacima Strategije razvoja urbane aglomeracije Split, sa prostora općine Klis u sklopu dnevnih migracija sudjeluje čak 49,6% radne populacije, kao posljedica blizine makroregionalnog središta Split. Čak 432 osobe su učenici migranti koji sudjeluju u dnevnim migracijama radi školovanja.

Posebice je zanimljiv trend doseljavanja stanovništva i na područja Dalmatinske zagore za što postoji sve veći interes koji, uz kvalitetno upravljanje i usmjeravanje, može predstavljati i novi razvojni potencijal za općinu Klis posebice u smjeru razvoja nužne komunalne i društvene infrastrukture te za održivost i isplativost ulaganja u kvalitetnije prometno povezivanje na području cijele općine.

Slika 9 Broj doseljenih i odseljenih općine Klis u razdoblju 2011.-2019. godine

Izvor: obrada autora prema DZS Migracije stanovništva

2.5. Dobna struktura stanovništva

Dobna struktura stanovništva općine Klis prema podacima DZS-a pokazuje da stanovništvo općine obilježava demografska starost te proces starenja stanovništva, s obzirom da udio starijih od 65 godina prelazi 12%, odnosno iznosi 15,85%. Na ovaj proces ukazuje i podatak o indeksu starenja, tj. postotnom udjelu osoba starih 60 i više godina u odnosu na broj osoba starih 0–19 godina koji ukoliko prelazi 40% ukazuje da je za stanovništvo područja započeo proces starenja. Indeks starenja stanovništva općine Klis iznosi 91,7. Za populaciju Splitsko-dalmatinske županije on iznosi 102,3, dok je za Republiku Hrvatsku 115.

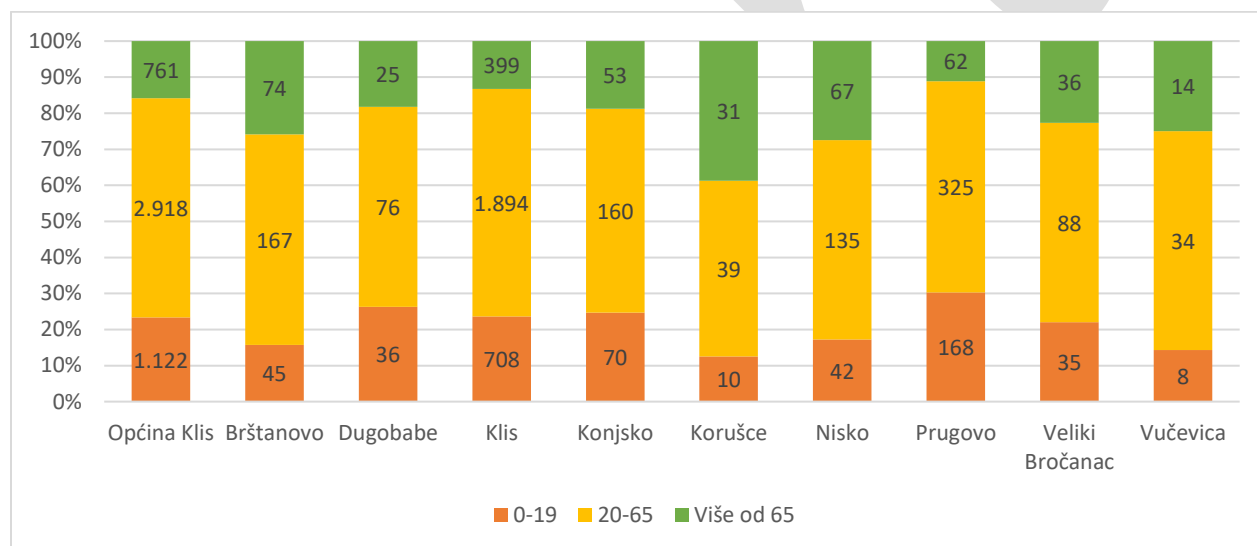
U odnosu na udio starijih od 65 godina u Splitsko-dalmatinskoj županiji od 16,6% i Republici Hrvatskoj od 17,7%, stanovništvo općine obilježava relativno povoljnija dobna struktura. Podatak o udjelu mladog

stanovništva 0-19 godina općine Kis također pokazuje na nešto povoljnije stanje te iznosi 23,37%, dok na razinu županije iznosi 22,52%, a na nacionalnoj razini 20,92%.

Prosječna starost stanovništva općine Klis iznosi 40,1 godina, nešto niže u odnosu na prosjek županije od 40,8 godina te Republike Hrvatske od 41,7 godina.

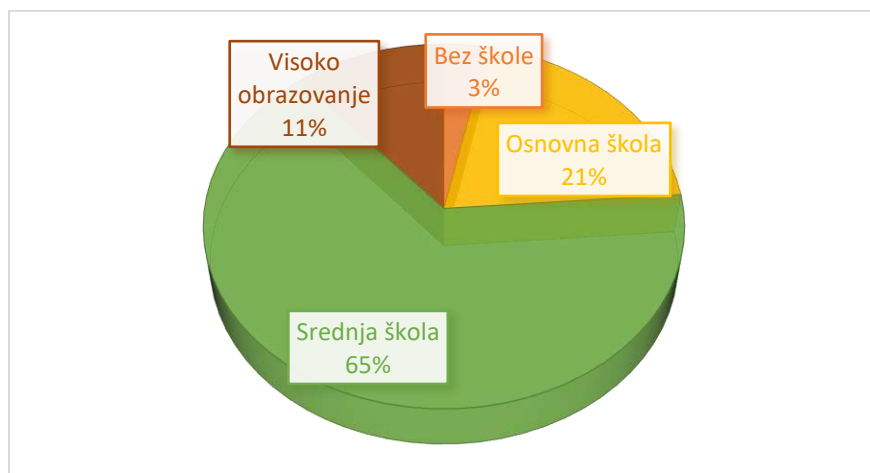
Ukoliko se promotri dobna struktura stanovništva na razinu naselja u sastavu općine Klis, uočava se nešto nepovoljnije stanje kod ruralnih naselja u zaobalnom dijelu općine, tj. veći udio starijeg stanovništva.

Svježiji trendovi doseljavanja stanovnika u dio područja općine Klis u zaleđu mogu dugoročno predstavljati i model demografske revitalizacije zaobalnog dijela pa se u tom smjeru mogu usmjeravati i određena razvojna ulaganja kako bi se ti procesi kvalitetno upravljali i usmjeravali, te eventualno i sustavno poticali i promovirali uz slijedeće suvremenih razvojnih preporuka vezanih za policentričan, integrirani razvoj poput koncepta 15-minutnih naselja/sela. Ovaj koncept doživljava pravi procvat među strukom koja potiče održivi razvoj naselja jer promovira ideju da sve što je bitno za kvalitetan život (hrana, zdravstvene usluge, dućani, tržnice, društveno-zabavni, kulturno-umjetnički sadržaji i programi, sport, škole, vrtići, parkovi,) mora biti u doseg od 15 minuta sigurnog pješaćenja ili vožnje biciklom za sve stanovnike, uključivo i obitelji s malom djecom, starije pa čak i one manje pokretne (u invalidskim kolicima).

Slika 10 Dobni sastav stanovništva općine Klis 2011. godine

Izvor: obrada autora prema DZS Popis stanovništva 2011.

Slika 11 Obrazovna struktura stanovništva općine Klis 2011. godine

Izvor: obrada autora prema DZS Popis stanovništva 2011.

2.6. Obrazovna struktura stanovništva

Obrazovna struktura stanovništva općine Klis prema podacima DZS-a ukazuje na udio od 3% stanovništva bez škole, odnosno na nepovoljnije stanje ukoliko se usporede s podaci od 1,97% stanovništva županije bez škole. Udio stanovništva s najvišom završenom osnovnom školom općine Klis iznosi 21%, dok najveći udio od 65% zauzima udio stanovništva sa završenom srednjom školom. Udio stanovništva sa visokom razinom obrazovanja općine Klis iznosi 11%, tkđ. nepovoljnije u odnosu na županijski pokazatelj od 18%.

2.7. Ekonomska struktura stanovništva

Ekonomski aktivno stanovništvo (zaposleno i nezaposleno stanovništva) na prostoru općine iznosi ukupno 1.662 ili 49,4% stanovništva. Ekonomski neaktivno stanovništva broji ukupno 2.011 stanovnika, od kojih većina od 1.113 osobe predstavljaju umirovljenici, a slijede potom učenici ili studenti od 353 osoba.

Demografska obilježja

Zaključci

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Neravnomjerna naseljenost: 62% stanovništva u naselju Klis, ostatak u 8 manjih naselja;
- Neravnomjerni demografski trendovi po naseljima: Klis brzo raste, udaljeno zaleđe brzo pada;
- Veliki udio radno-aktivnog stanovništva (49,6%) i učenika koji putuju u Split i okolicu (rad, škola);
- Značajan broj starijih osoba i ispodprosječna razina obrazovanja stanovništva;
- Sprečavanje getoizacije i divlje urbanizacije, te prelijevanja utjecaja gentrifikacije UAS-a i Klisa;
- Dostupnost i održivost usluga i infrastrukture za sva naselja uključivo za mlade obitelji i starije;
- Nova zajednički dogovorena demografska vizija i populacijske mjere i politike za sva naselja;
- Uključivanje mladih u planiranje i razvoj i kako bi općina postala mjesto poželjno za život mladih.

Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- U usporedbi s većinom JLRS-a, opći demografski trendovi su povoljni (40 godina stalnog rasta);
- Trend imigracije na razini cijele općine te na razini naselja bližih Splitu;
- Prosječno godišnje doseli 173, a odseli 110 stanovnika; porast broja rođenih s prosječno 53/god;
- Stanovništvo prosječno je mlađe od stanovništva Splitsko-dalmatinske županije i RH;
- Rast interesa mladih i visoko obrazovanih za doseljavanje i u naselja u zaleđu;
- Privlačenje stanovništva koje ne zahtijeva skupu društvenu, gospodarsku i drugu infrastrukturu;
- Privlačenje stanovništva koje će održivo stavljati u funkciju ključne razvojne potencijale prostora;
- Inovativni pristupi ravnomjernom razvoju i unapređenju kvalitete života na cijelom prostoru;
- Velik broj mladih i visoko obrazovanih i motiviranih osoba na odgovornim pozicijama;
- Postojanje javno-privatnih inicijativa i pilot projekata naselja kvalitetnog i zdravog života;
- Uključivanje ESIF financijskih instrumenata i Novog europskog Bauhaua u populacijske politike;
- Iskustvo u provedbi socijalnih programa iskoristiti za realizaciju kvalitetnih demografskih politika.

3. Ekonomska i gospodarska obilježja

3.1. Razvijenost prostora i osnovni ekonomski pokazatelji

Općina Klis prema pokazatelju indeksa razvijenosti za razdoblje 2014.-2016. godine, pripada 6. razvojnoj skupini (od ukupno 8), tj. iznadprosječno razvijenim jedinicama lokalne samouprave, čija vrijednost iznosi 103,640% prosječne razvijenosti RH. Vrijednosti šest sastavnica indeksa razvijenosti iznose kako slijedi:

- Prosječni dohodak po stanovniku - 29.750,88
- Prosječni izvorni prohodi – 2.171,44
- Prosječna stopa nezaposlenosti – 0,1840
- Opće kretanje stanovništva (2016./2006.) – 112,08
- Indeks starenja – 91,7
- Stupanj obrazovanja (VSS, 20-65, 2011) – 0,1374

Vrijednost indeksa razvijenosti i njegovih sastavnica na županijskoj razini za razdoblje 2014.-2016. godine, ukazuju da Splitsko-dalmatinska županija pripada 3. razvojnoj skupini (od ukupno 4), pri čemu indeks razvijenosti iznosi 103,930, dok sastavnice indeksa iznose kako slijedi:

- Prosječni dohodak po stanovniku – 28.190,12
- Prosječni izvorni prohodi – 3.476,57
- Prosječna stopa nezaposlenosti – 0,1923
- Opće kretanje stanovništva (2016./2006.) – 99,75
- Indeks starenja – 102,3
- Stupanj obrazovanja (VSS, 20-65, 2011) – 0,2472

Međutim, treba voditi računa da su kontrasti razvijenosti naselja Klis u odnosu na ostala naselja značajni te je u tom smislu olakšavajuća činjenica da općina spada u brdsko-planinska područja što joj omogućava da sustavno ulaže u manje razvijena područja Dalmatinske zagore u obuhvatu općine.

3.2. Gospodarska struktura

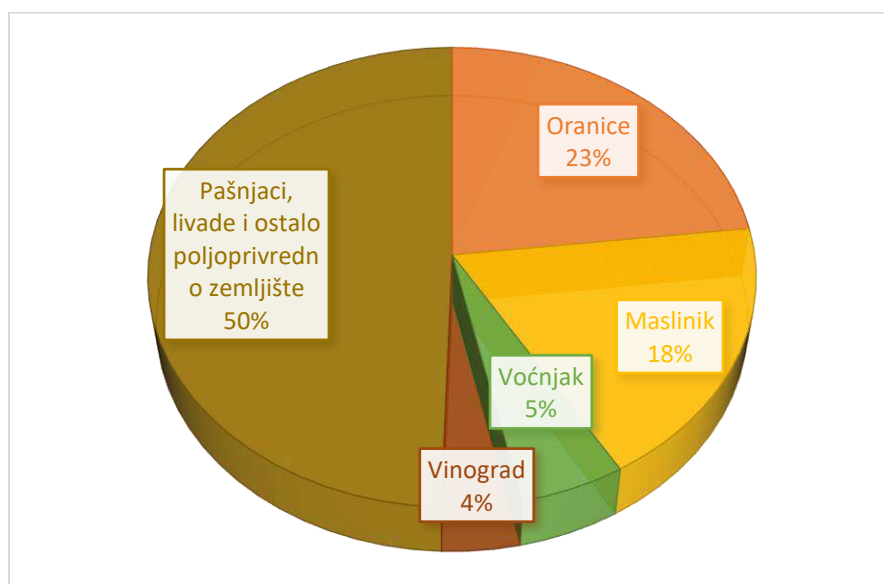
Suvremena gospodarska struktura općine Klis uvjetovana je prirodnom osnovom prostora općine, povijesnim nasljeđem te suvremenim regionalnim, nacionalnim i međunarodnim tržišnim trendovima. S obzirom na veličinu privrednih subjekata, među gospodarskim subjektima općine Klis prevladavaju mikro i mala poduzeća, dok srednja i velika poduzeća nisu zastupljena. S obzirom na djelatnosti, prema broju subjekata prevladavaju oni iz djelatnosti industrije (prerađivačke), trgovina, građevinarstvo te djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane.

3.3. Poljoprivreda

Na području općine Klis, prema popisu iz 2011. godine, nalazi se 194,24 ha korištenog poljoprivrednog zemljišta. Najveći udio korištenog poljoprivrednog zemljišta privedeno je načinu korištenja u kategoriji oranica (44,94 ha) te maslinika (35,72 ha), a slijede potom kategorija voćnjaka (9,94 ha), i vinograda (7,55 ha). Veliki udio površine zauzimaju pašnjaci, livade i ostalo poljoprivredno zemljište što daje prostor razvoju poljoprivrednog zemljišta i stavljanje u funkciju istog. Cjelokupno poljoprivredno zemljište potrebno je staviti u funkciju jer predstavlja značajni potencijal za razvoj općine, posebno u smislu razvoja

obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-a) koji u kombinaciji s turizmom i ostalim vrijednostima općine, mogu pružiti integriranu ponudu i razvoj općine Klis. Poseban poljoprivredni, ali i opće gospodarski potencijal općine Klis predstavlja Kliško polje, površine oko 300 hektara zemljišta.

Međutim, iako se značajan dio Kliškog polja obrađuje, velik razvojni izazov predstavlja ipak trend odumiranja poljoprivrede zbog fragmentacije i nesređenih imovinsko pravnih odnosa, starenja poljoprivrednika, odnosno manjka interesa i kapaciteta vlasnika za bavljenje poljoprivredom. Općenito, s obzirom na položaj i poljoprivredne površine, općina Klis ima izniman razvojni potencijal za razvoj poljoprivrede, posebice korištenjem suvremenih koncepata višenamjenskih poljoprivrednih gospodarstava koji povezuju primjerice poljoprivredu i turizam, ali i druge uslužne sektore (zdravlje, obrazovanje, socijalne usluge, usluge eko-sustava i sl.), te već spomenute posebice poljoprivrede proizvoda i usluga visoke dodane vrijednosti (ekološka, autohtona, gurmanska, zdrava hrana i sl.) s naglaskom na primjenu načela kratkih lanaca opskrbe, kružne ekonomije i strategije od polja do stola.

Slika 12 Struktura poljoprivrednog zemljišta općine Klis prema korištenju 2011. godine

Izvor: Službeni Glasnik općine Klis

Prema podacima Upisnika poljoprivrednika na dan 31.12.2020. godine APPRRR-a, na prostoru općine Klis je bilo registrirano 203 poljoprivrednih gospodarstava, što predstavlja tek 1,53% poljoprivrednih gospodarstava Splitsko-dalmatinske županije. Većina njih od 196 su prema registracijskom obliku bila obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG), 6 je samo-opskrbenih poljoprivrednih gospodarstava te 1 trgovačko društvo. Dodatno, zastupljena su i 2 trgovačka društva čija je glavna djelatnost poljoprivreda (uzgoj peradi i uzgoj sadnog materijala i ukrasnog bilja), te 1 obrt koji obavlja poljoprivredne djelatnosti.

3.4. Poduzetništvo i obrtništvo

Prema podacima iz baze podataka HGK Digitalna komora, na prostoru općine Klis je na dan 13.10.2021. godine djelovalo ukupno 94 trgovačkih društava, od kojih je većina njih od 84 bila iz kategorije mikro poduzeća, dok je 10 bilo iz kategorije malih poduzeća. Ukupni broj poduzetnika općine Klis iznosi tek 0,62% poduzetnika Splitsko-dalmatinske županije te 0,03 % poduzetnika RH. Srednjih i velikih poduzeća nema registriranih na prostoru općine Klis. U navedenih 94 trgovačka društva, broj zaposlenih iznosi 359, od

čega 228 u mikro te 131 u malim poduzećima, tj. 0,42% zaposlenih u trgovačkim društvima županije. Poduzetnici u trgovačkim društvima općine Klis su u 2020. godini ostvarili ukupne prihode od 142.372.785 kn, što iznosi tek 0,3% prihoda poduzetnika Splitsko-dalmatinske županije te 0,019 % prihoda poduzetnika Republike Hrvatske. Pri tome su ukupne prihode od 65.562.948 kn ostvarila mikro, a 76.809.837 kn su ostvarila mala poduzeća. Dobit prije oporezivanja poduzetnika s prostora općine Klis iznosi 4.328.686 kn, tj. 0,43% dobiti poduzetnika županije.

Tablica 1 Rezultati poduzetnika i udio u rezultatima poduzetnika na razini SDŽ i RH na dan 13.10.2021.

	Općina Klis	SDŽ	RH	Udio Općine Klis u SDŽ (%)	Udio Općine Klis u RH (%)
Broj poduzetnika	94	15.276	138.762	0,62	0,067
Broj zaposlenih	359	84.667	1.003.275	0,42	0,036
Ukupni prihodi	142.372.785	48.501.257.925	743.630.828.000	0,30	0,019
Dobit prije oporezivanja	4.328.686	992.142.235	26.825.046.043	0,43	0,016

Izvor: obrada autora prema podacima baze HGK Digitalna komora

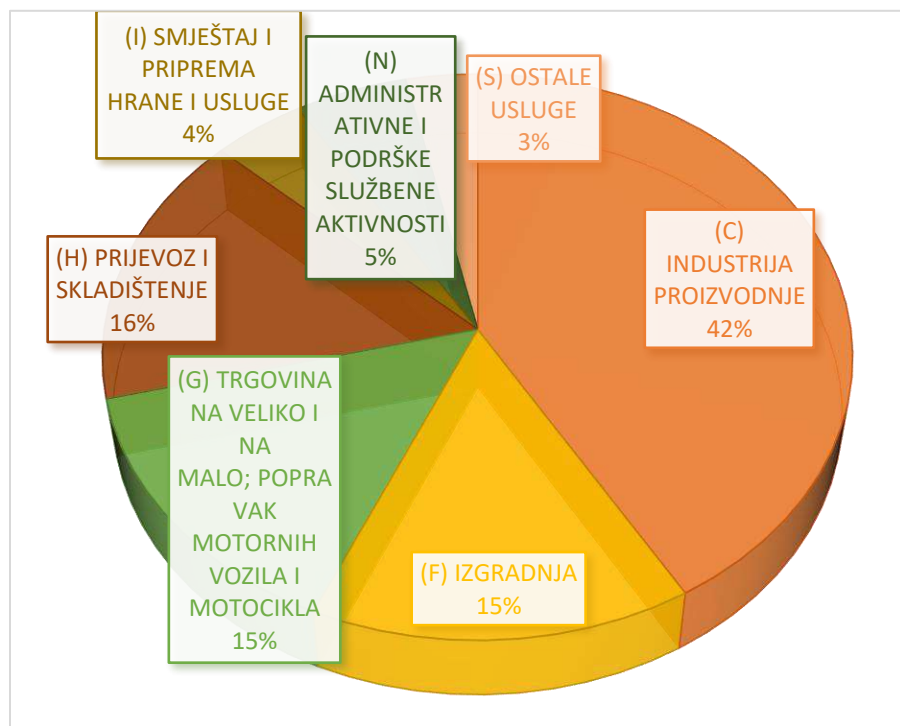
Sukladno NKD klasifikaciji, najveći broj trgovačkih društava na dan 13.10.2021. godine djeluje u djelatnosti C – Prerađivačka industrija (20 subjekata), zatim u djelatnosti G – Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala (17 subjekata), djelatnosti F – Građevinarstvo (11 subjekata) i djelatnosti H – Prijevoz i skladištenje 11 subjekata). Pri tome je najveći broj zaposlenih od 171 osobe bio zaposlen u trgovačkim društvima iz djelatnosti C- Prerađivačka industrija.

S obzirom na broj zaposlenih, najveći udio od 42% zaposlenih odnosi se na djelatnost C – Industrija proizvodnje, dok tvrtke iz ove djelatnosti ostvaruju jednu trećinu svih ostvarenih prihoda trgovačkih društava iz općine Klis. Prema udjelu zaposlenih slijede tvrtke iz sektora F – Građevinarstvo (15%) i G – Trgovina na veliko i malo (15%). Kada je u pitanju prihod, djelatnost G- Trgovina na veliko i malo ostvaruje nešto veći udio u iznosu od 21%, a slijede potom tvrtke iz skupine H – Prijevoz i skladištenje.

Na dan 15.10.2021. godine prema podacima Obrtnog registra na području općine Klis djelovalo je 83 obrta, što predstavlja udio od 0,7% obrta Splitsko-dalmatinske županije.

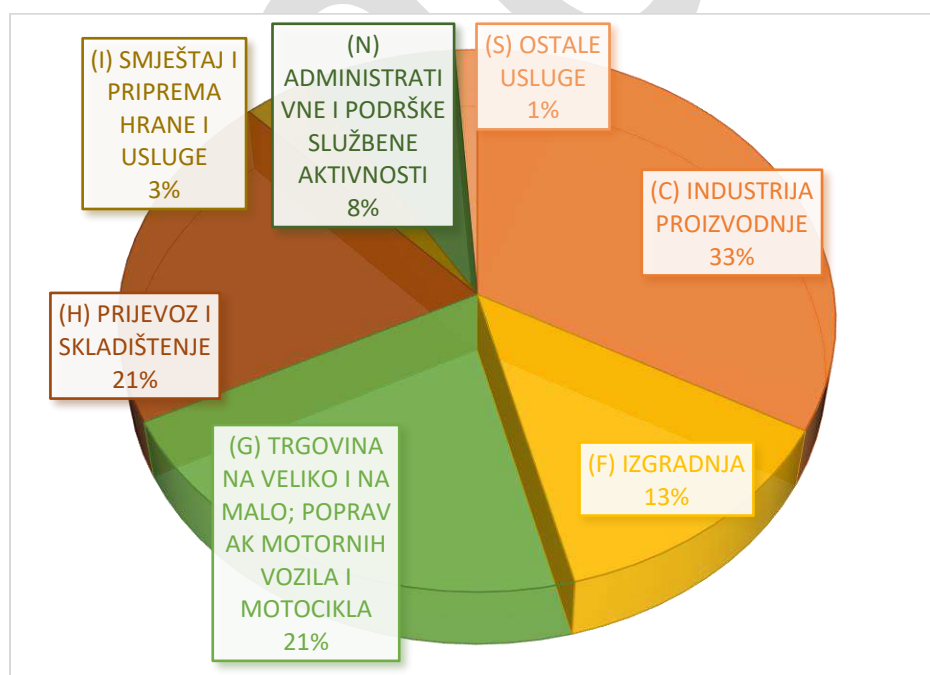
Poduzetnička infrastruktura obuhvaća poduzetničke zone i poduzetničke potporne institucije. Prema podacima Jedinstvenog registra poduzetničke infrastrukture, od poduzetničkih potpornih institucija na prostoru općine Klis djeluje Poduzetnički inkubator Klis d.o.o., dok postoji 3 poduzetničke zone.

Poduzetnički inkubator Klis upravo je operativno tijelo za izradu i provedbu strategije razvoja Općine Klis. Osnovna svrha inkubatora je potpomaganje razvoju novih OPG-ova i privrednika, ali i razvoj novih linija postojećih poduzetnika, naročito u proizvodnji i ženama poduzetnicama. Drugi dio poslovanja inkubatora usmjeren je k apliciranju i povlačenju sredstava Europske unije, edukacije i izrade dokumenata najprije za Općinu Klis, a onda i sve korisnike inkubatora, te ostale, nepovezane subjekte koji trebaju stručnu pomoć iz djelatnosti inkubatora.

Slika 13 Struktura zaposlenih u trgovačkim društvima općine Klis prema djelatnostima na dan 13.10.2021. godine

Izvor: obrada autora prema podacima baze HGK Digitalna komora

Slika 14 Struktura ostvarenih prihoda trgovačkih društava općine Klis prema djelatnostima u 2020. godini

Izvor: obrada autora prema podacima baze HGK Digitalna komora

Poduzetnički inkubator Klis d.o.o. je tvrtka u potpunom vlasništvu Općine Klis, osnovana dobivenim sredstvima Ministarstva poduzetništva i obrta na natječaju Poduzetnički impuls 2013. godine. Do sada je

Poduzetnički inkubator savjetovao oko 800 novih poduzetnika te realizirao oko 100 projekata općine Klis. Neki od najznačajnijih projekata su: LED rasvjeta Općine Klis, Izgradnja šumskog puta Nisko-Matasi, Izgradnja ljetne pozornice i rekonstrukcija topničke vojarne i malog kvartira, Rekonstrukcija tvrđave Fortress reinvented, Izgradnja igrališta u Prugovu, Interpretacijski centar Klis, Društveni centar Klis, Uređenje izletišta Rajčica, Zaželi program zapošljavanja žena, Erasmus za NEET-ovce, Izgradnja mrtvačnice Klis, Izrada projekta Poučne staze Klisa

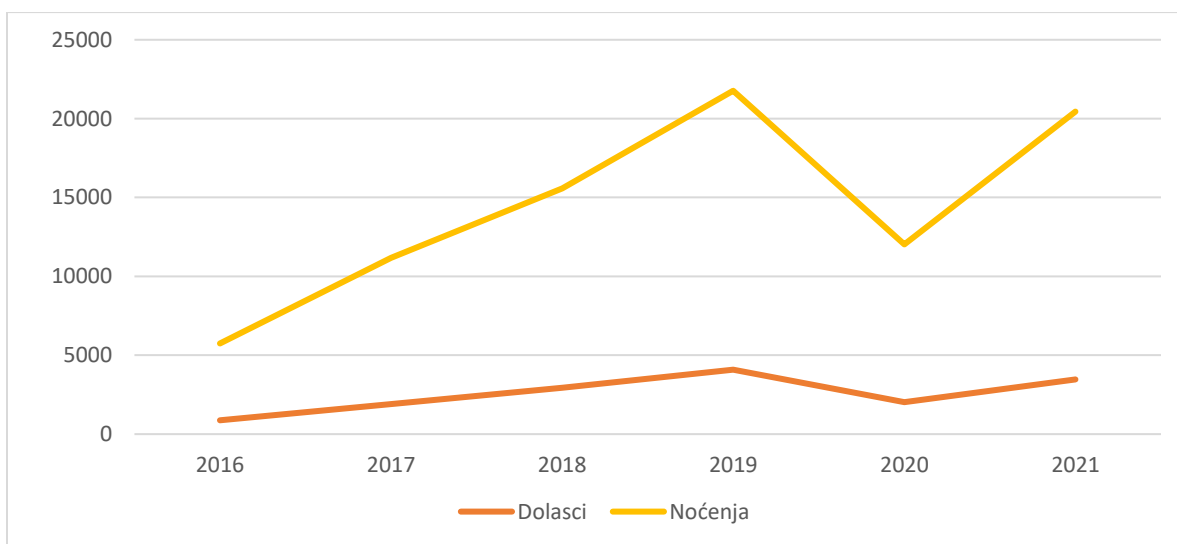
Poduzetničke zone općine Klis su: Poduzetnička zona Vučevica – 50 ha, Radna zona Kurtovići sjever – 22 ha i Radna zona Prugovo – 25 ha.

3.5. Turizam

Osnovni pokazatelji rezultata turizma odnose se na ostvarene dolaske i noćenja turista u odnosu na dostupne kapacitete određenog područja. Podaci o ostvarenim turističkim dolascima i noćenjima u razdoblju 2016.-2020. godine ukazuju na kontinuirani porast ovih pokazatelja sve do rekordne 2019. godine, kada je na prostoru općine Klis ostvareno 4.085 turističkih dolazaka i 21.769 turističkih noćenja. U ukupnim turističkim rezultatima Splitsko-dalmatinske županije za 2019. godinu, Općina Klis sudjeluje s 0,11% turističkih dolazaka i 0,12% turističkih noćenja. U 2020. godini intenzitet turizma je znatno smanjen zbog utjecaja globalne pandemije uzrokovane korona virusom. U 2020. godini domaći i strani posjetitelji su ostvarili ukupno 12.018 noćenja kroz cijelu godinu, što je za 44,79% manje u odnosu na rezultate iz 2019. godine. U 2021. godini se očekuje oporavak turističkog sektora, a samim time i povećanje broja turističkih dolazaka i noćenja. Na razini Republike Hrvatske u prvih osam mjeseci 2021. ostvareno je 60,6% više dolazaka i 54,9% više noćenja turista u odnosu na isto razdoblje 2020. Prvi rezultati iz sustava e-visitor pokazuju da je do 31.10.2021. na prostoru općine Klis ostvareno 3.469 turističkih dolazaka i 20.453 noćenja, tj. porast od 41,51% dolazaka i 41,24% noćenja u odnosu na 2020. godinu.

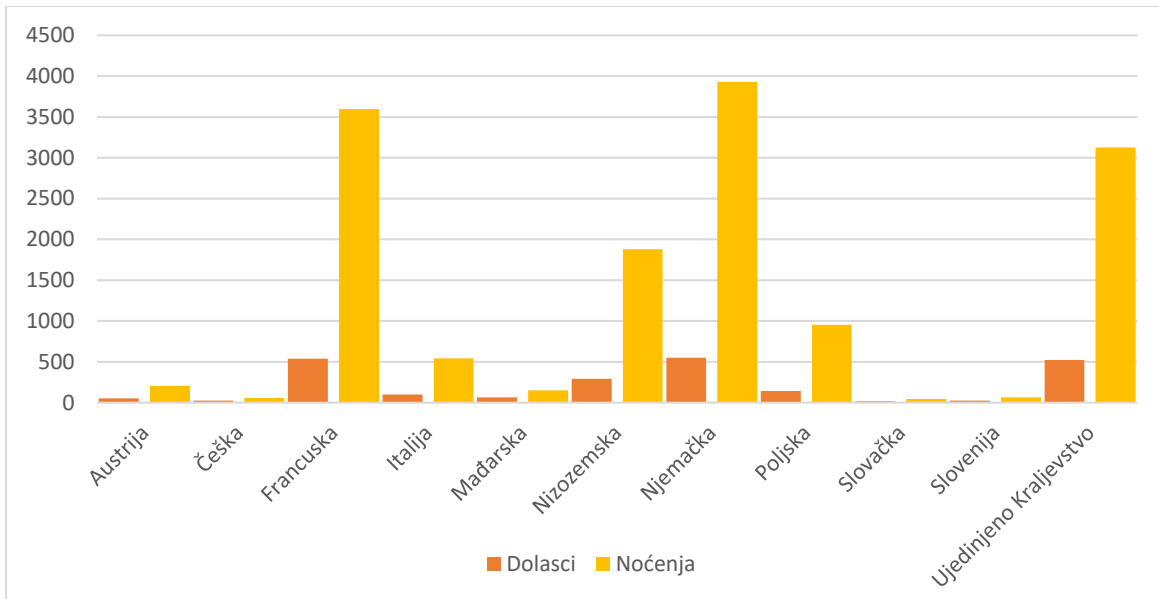
Na prostoru općine Klis evidentirano je ukupno 143 smještajna kapaciteta, od kojih su 4 sobe, 47 apartmana, 4 studio apartmana, 41 kuća za odmor, a mjesta za kampiranje nema.

Podaci o strukturi gostiju iz 2019. godine pokazuju da najveći broj gostiju dolazi i ostvaruje noćenja iz Njemačke, Francuske i Ujedinjena Kraljevstva, a najmanje iz Slovačke, Slovenije i Češke.

Slika 15 Broj dolazaka i noćenja stranih i domaćih gostiju u periodu 2016.-2020. na području Općine Klis

Izvor: obrada autora prema DZS „Priopćenja – Dolasci i noćenja turista (2016.,2017.,2018.,2019.,2020.)“

Slika 16 Struktura gostiju na području Općine Klis za 2019. godinu

Izvor: obrada autora prema DZS

Temeljni turistički resursi određuju turističku ponudu pojedine destinacije i najčešće su osnovni motiv za dolazak turista. Na području Općine Klis nalazi se 10 povijesnih spomenika koji čine atrakcijsku osnovu obuhvaćenog područja. Zaštićena kulturna dobra Općine su:

- Tvrđava Klis
- Kaštel Tartaglia
- Prijamna zgrada na željezničkoj postaji Klis
- Arheološko nalazište Crkvine u Klapavicama
- Crkva sv. Ivana i arheološko nalazište
- Arheološko nalazište Mihovilovići
- Turska česma
- Arheološko nalazište- rimska cesta na predjelu Kurtovići-Klapavice u Klisu i Dugopolju
- Bunari Rajčica
- Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije

Indeks turističke razvijenosti (ITR) općine Klis iznosi 10,29 što ih smješta u III. kategoriju (ITR od 10 do 20) od ukupnih 5 kategorija. Svrha ITR-a je formuliranje turističke politike na način da se maksimalno iskoriste raspoloživi resursi u svim dijelovima Hrvatske, uz istodobno osiguravanje održivosti turističkih aktivnosti s ekološkog, socijalnog i ekonomskog motrišta.

Kako bi se kulturna dobra valorizirala na odgovarajući način i kako bi svojim karakteristikama privukla što veći broj zainteresiranih posjetitelja, Turistička zajednica Općine Klis svojim radom, organizacijom događanja i manifestacija te vođenjem evidencije doprinosi očuvanju i prezentaciji nematerijalne i materijalne kulturne baštine. Osim TZ, veliku ulogu u „oživljavanju“ kulturne i povijesne baštine ima

Interpretacijski centar Klis. Centar se smjestio u podnožju tvrđave Klis, a posjetiteljima nudi inovativnu interpretaciju povijesti koristeći 3D hologramske projekcije baštine.

Blizina grada Splita, ali i autoputa, zračne i trajektne luke, je iznimno važan za povećanje broja noćenja i dolazaka stranih i domaćih posjetitelja. Ovaj položaj, odnosno korištenje potencijala poljoprivrede i agroturizma visoke dodane vrijednosti, s činjenicom da se na području nalaze i neke od zanimljivih prirodnih atrakcija i zaštićenih područja prirode (Jadra, Mosor, Kozjak) s bogatstvom pješačkih, biciklističkih i drugih staza i ruta (uključivo i dvije spomenute važne međunarodne rute aktivnog i pustolovnog turizma, Via Dinarica i Via Adriatica), stvaraju iznimne mogućnosti pozicioniranja Klisa i kao izletišta za Urbanu aglomeraciju Splita, kako za njihove stanovnike, tako i posjetitelje, ali i za ciljano privlačenje turista zainteresiranih za posebne doživljaje i turizam posebnih interesa (gurmanski, ekološki, ruralni, kulturni, kreativni/filmski, obrazovni, istraživački, aktivni, pustolovni, zdravstveni, terapijski, itd.). Ovakav smjer razvoja, međutim, podrazumijeva izgradnju kapaciteta za suradnju i stvaranje zaokruženih turističkih ponuda i doživljaja, ali i daljnje ulaganje u razvoj društveno-kulturne, sportsko-rekreacijske, prometne i druge posjetiteljske infrastrukture koja može imati višestruku namjenu. Primjerice, integrirana zelena, plava i siva infrastruktura, osim razvoja turizma, doprinosi pristupačnosti i prometnoj povezanosti, razvoju poljoprivrede, prevenciji šumskih požara, poplava i odrona, itd.

3.6. Prerađivačka industrija

Na prostoru općine Klis zastupljeno je ukupno 17 trgovačkih društava iz djelatnosti prerađivačke industrije, što predstavlja 18% svih trgovačkih društava općine. Prema podacima financijskog poslovanja, ove su tvrtke u 2020. godini ostvarile ukupne prihode od 45.842.950 kn, što predstavlja gotovo trećinu (32,2 %) prihoda svih trgovačkih društava općine. Ujedno ove tvrtke su 2020. godine zapošljavale ukupno 171 radnika, tj. gotovo polovicu (47,6 %) svih zaposlenih u trgovačkim društvima na prostoru općine Klis.

Radi se o tvrtkama iz djelatnosti:

- Proizvodnje prehrambenih proizvoda
- Proizvodnje proizvoda od gume i plastike
- Proizvodnje ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda
- Proizvodnje gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme
- Proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava
- Proizvodnje namještaja
- Popravka i instaliranje strojeva i opreme

Na području općine postoji značajan potencijal za razvoj ovih industrija s naglaskom na ekološke tehnologije i rješenja, uključivo i ona usmjerena održivom gospodarenju otpadom (kompostana, ponovna uporaba građevinskog otpada, itd.).

Ekonomska i gospodarska obilježja

Zaključci

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Fragmentacija zemljišta i nesređeni imovinsko-pravni odnosi, potrebna geodetska izmjera;
- Starenje poljoprivrednika, manjak znanja, interesa i mogućnosti za poljoprivredu više vrijednosti;
- Poljoprivreda ne aktivira potencijal prostora, položaja, turizma, trendova, novih znanja i rješenja;
- Rast masovnog sezonskog turizma male dodatne vrijednosti za gospodarstvo i stanovnike;
- Općina se još uvijek doživljava kao tranzitna zona, a manje kao prostor za kvalitetna ulaganja;
- Niska razina obrazovanja, informiranosti i svijesti o mogućnostima zelene i pametne tranzicije;
- Spor razvoj inovacija, suradnje, ekonomije obujma i lanaca vrijednosti proizvoda i usluga;
- Niska razina zaštite okoliša, očuvanja autohtonih vrsta i korištenja obnovljivih izvora energije;
- Potreba ciljanih, kvalitetnih ulaganja visoke društvene, gospodarske i ekološke vrijednosti;
- Nedostatan broj trgovačkih društava ima sjedište u Klisu;
- Razvoj infrastrukture i sustava podrške za mikro i malo poduzetništvo;
- Kreiranje poticajnih gospodarskih mjera i programa u skladu s lokalnim potrebama.

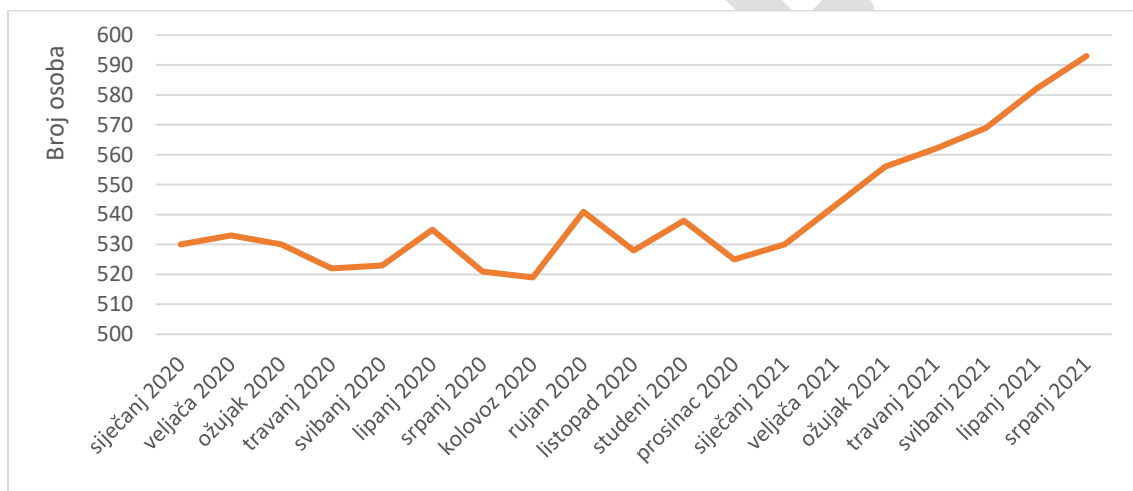
Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- Nadprosječna razvijenost općine, izvanredan prometni položaj, blizina mora, Splita i atrakcija;
- Prostor i položaj kao potencijal i razvojni kapital za mudra i profitabilna razvojna ulaganja;
- Mudro korištenje vanjskih izvora financiranja i javno-privatno-civilnih suradnji i partnerstava;
- Poticanje inovativnih integriranih ulaganja visoke društvene, gospodarske i ekološke vrijednosti;
- Razvoj pristupačnih eko-naselja kvalitetnog življenja u prirodnom okruženju, blizu Splita i mora;
- Razvoj inovativnih projekata mobilnosti, stanogradnje, višenamjenskih poljoprivrednih imanja;
- Privlačenje stanovništva više stručne spreme i više kupovne moći, digitalnih nomada i sl.;
- Profiliranje Vučevice kao znanstveno tehnološkog parka, ali i drugih zona IRI aktivnosti;
- Diversificirana gospodarska osnova– zastupljenost mnogih gospodarskih grana i djelatnosti;
- Poljoprivreda, turizam, prerađivačka industrija, trgovina, građevinarstvo i dr. kao osnova;
- Inovativni modeli aktiviranja poljoprivrednog zemljišta (pr. 300 ha Kliškog polja) u srcu UAS-a;
- Tradicija i potencijal proizvodnje zdrave domaće i/ili ekološke hrane s kratkim lancima opskrbe;
- Ulaganje u brendiranje poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda visoke dodane vrijednosti;
- Udruživanje OPG-ova i proizvođača i pružatelja usluga u inovacijske klastere i/ili zadruge i sl.
- Poduzetničko-potporna institucije Poduzetnički inkubator Klis i tri poduzetničke zone;
- Razvoj društveno-kulturne, sportsko-rekreacijske, prometne i druge posjetiteljske infrastrukture;
- Razvoj kreativne/filmske i IKT industrije i pametne industrije 5.0 usmjerene na ljude i okoliš;
- Suradnja gospodarstva s obrazovanjem, znanosti, inovatorima, javnim i civilnim sektorom;
- Izniman potencijal za zelenu ekonomiju, OIE, zelenu i plavu infrastrukturu i inovacije;
- Razvoj i integracija proizvoda i usluga poljoprivrede i turizma visoke dodane vrijednosti;
- Porast turističkih dolazaka i noćenja do 2020., brzi oporavak turističkih pokazatelja u 2021.;
- Razvoj gastronomske ponude visoke vrijednosti (Michelin restorani) povezane s poljoprivredom;
- Razvoj brendova nacionalne/globalne vrijednosti (pr. kliška janjetina, tvrđava, filmski turizam);
- Cjelogodišnji održivi turizam posebnih interesa i izletišta za stanovnike i posjetitelje šire regije;
- Priprema zajedničkih projekata ili edukacija/savjetovanje za pripremu projekata za EU fondove;
- Razvoj kružnog gospodarstva i održivog gospodarenje otpadom (kompost, građevinski otpad...).

4. Tržište rada

4.1. Zaposlenost

Prema podacima HZMO-a, na dan 31.7.2021. bilo je 593 zaposlenika, što je 72 osobe više u odnosu na isti mjesec 2020. godine. Područje Splitsko-dalmatinske županije, u srpnju 2021., broji 164.869 zaposlenih, od kojih zaposleni Općine Klis čine svega 0,36%. Sljedeći graf daje prikaz broja zaposlenika od siječnja 2020. do srpnja 2021. godine. Podaci ukazuju na manji broj zaposlenih u zimskim mjesecima, dok se s ljetnim mjesecima taj broj povećava. U 2020. godini, kada je i Republika Hrvatska bila pogođena pandemijom, očekivan je manji broj zaposlenja. Nakon neočekivane situacije, stanovništvo se privikava na nove navike i način življenja stoga se i razni sektori ponovno pokreću. Već u veljači 2021. godine kreće rast broja zaposlenih koji vrhunac doseže u ljetnim mjesecima.

Slika 17 Broj zaposlenih na području Općine Klis u 2020. i 2021. godini
Izvor 1 Obrada autora prema podacima HZMO-a

Kada je riječ o broju zaposlenih prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007., prerađivačka industrija s područja Općine zapošljava najveći broj, zatim slijedi Obrazovanje i Građevinarstvo. Najmanje zaposlenih je u sektoru Informacije i komunikacije, Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja i Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi. Prema DZS-u broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji kontinuirano raste od 2017. do 2020. godine. Udio zaposlenih u prije navedenom sektoru u 2017. godini iznosio je 30,98%, a u 2020. 38,11%.

Tablica 2 Zaposleni u pravnim osobama po županijama i gradovima/općinama prema NKD-u 2007., stanje 31. ožujka 2020.

NACIONALNA KLASIFIKACIJA DJELATNOSTI 2007. - NKD 2007.	BROJ ZAPOSLENIH PREMA DJELATNOSTIMA
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	-
Rudarstvo	-
Prerađivačka industrija	173
Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	-
Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	-
Građevinarstvo	57
Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	52

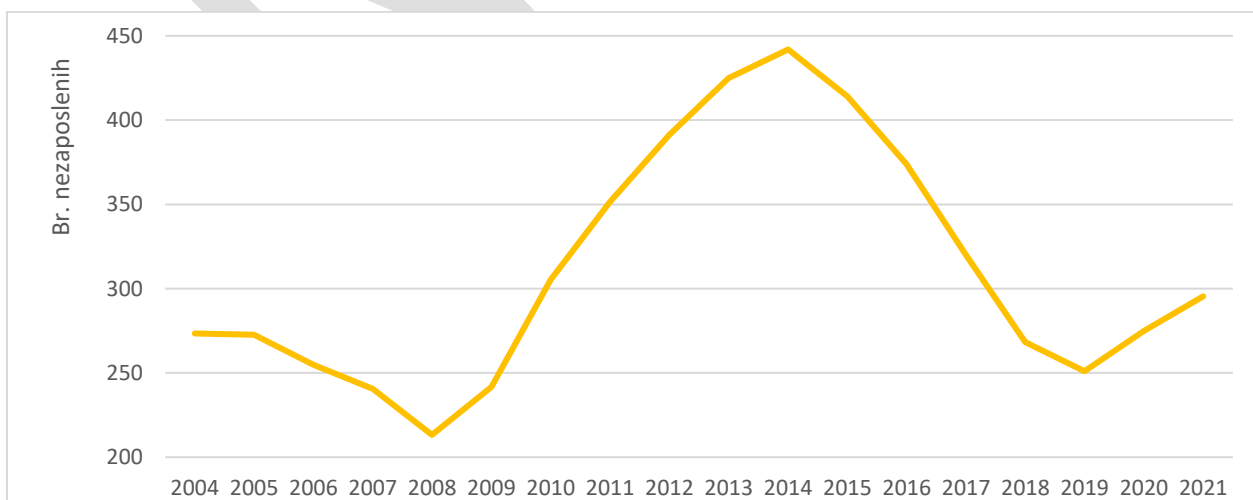
Prijevoz i skladištenje	36
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	-
Informacije i komunikacije	2
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	-
Poslovanje nekretninama	-
Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	4
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	20
Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	38
Obrazovanje	62
Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	2
Umjetnost, zabava i rekreacija	-
Ostale uslužne djelatnosti	8
Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različitu robu i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	-
Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela	-

Izvor: Obrada autora prema podacima DZS-u, Zaposleni - pregled prema županijama

4.2. Nezaposlenost

Broj nezaposlenih na području Općine u rujnu 2021. godine iznosio je 222 osobe. U odnosu na rujnu 2020. godine, u 2021. zabilježen je pad nezaposlenih od 17,78 %, to jest 48 osoba manje.

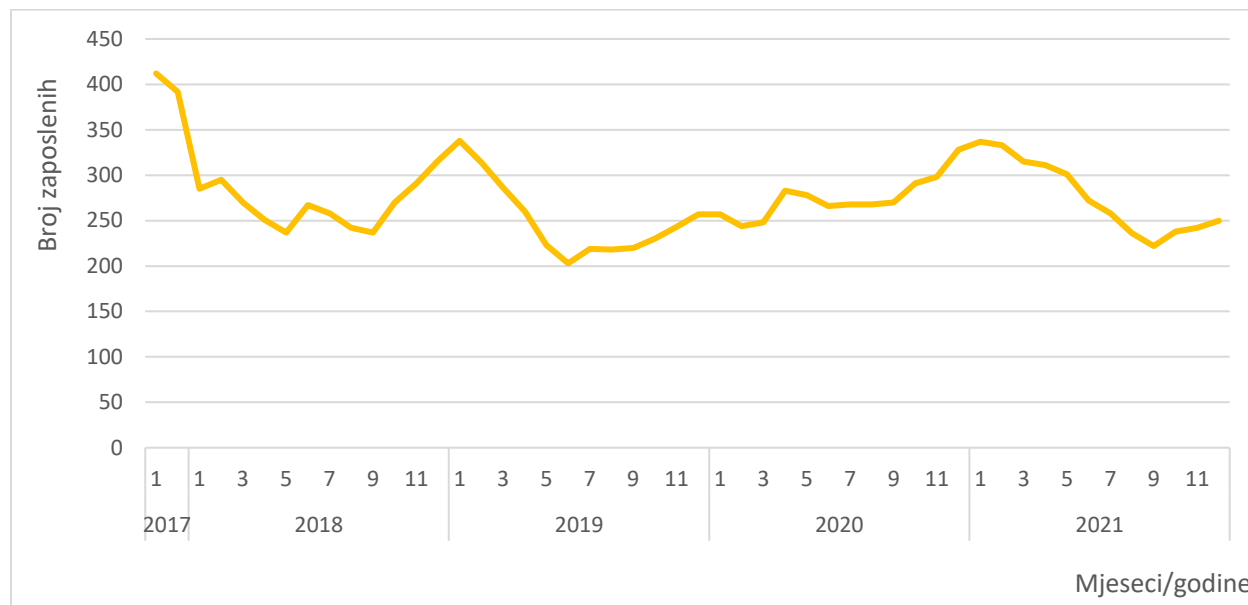
Graf u nastavku ukazuje na povećanje broja nezaposlenih od 2008. godine kada je započela „Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća“. Krajem 2008. svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj, prvotno zaustavljanjem gospodarskog rasta, zatim smanjenjem proizvodnje i potrošnje, te naposljetku padom BDP-a od 5,8%. Ekonomska kriza doseže vrhunac 2014. godine kada je već šestu godinu zabilježen realan pad BDP-a za dodatnih 0,4%. U 2015. godini ostvaruje se realan rast hrvatskog gospodarstva od 1,6%, bilježi se rast prometa i u trgovini, industriji, porast broja noćenja i turističkih dolazaka. Od 2015. do 2019. godine broj nezaposlenih se smanjivao, no svjetska kriza uzrokovana virusom COVID-19 ponovno ostavlja utjecaj na tržište rada. Od 2019. godine pa do 2021. raste broj nezaposlenih na području Općine.

Slika 18 Kretanje broja nezaposlenih na području Općine Klis u razdoblju 2004.-2021. godine

Izvor: Obrada autora prema podacima HZZ-a

Na sljedećem grafu prikazano je kretanje broja nezaposlenih u razdoblju od 2017. do 2021. godine. Brojke ukazuju na sezonalnost zapošljavanja jer se broj nezaposlenih ljeti smanjuje, a nakon ljetnih mjeseci ponovno raste. Najveći broj nezaposlenih je u siječnju 2017. godine kada je zabilježeno 412, a najmanji u lipnju 2019. godine s 203 nezaposlene osobe.

Slika 19 Kretanje broja nezaposlenih prema mjesecima na području Općine Klis u razdoblju od 2017. do 2021. godine

Prema zadnjim dostupnim podacima HZZ-a, u mjesecu kolovozu 2021. godine prema spolu bilo je 103 nezaposlena muškarca i 133 nezaposlene žene. Kada je riječ o nezaposlenosti mladog stanovništva, na području Općine Klis ukupno je 61 nezaposlena osoba od 15 do 29 godina.

Kako bi se smanjio trend nezaposlenosti među ženama, Općina prijavljuje dva projekta u sklopu programa „Zaželi“ - program zapošljavanja žena. Projekt „Prilika za rad“ trajao je 30 mjeseci i zapošljavao je 35 žena – 7 s područja Klisa, 9 s područja Dugopolja, 7 iz Dicma, 8 iz Lećevica i 6 s područja Prgomet. Zaposlene žene su prošle kroz 10 tečajeva/programa izobrazbe. U srpnju 2021. godine započeo je novi projekt „Snažna žena – snažna zajednica“ koji na 12 mjeseci zapošljava 36 žena s područja partnerskih općina (Dugopolje, Dicmo i Prgomet). Teže zapošljive žene će pružati usluge pomoći u kući za 216 korisnika u nepovoljnom položaju.

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Smanjenje sezonske nezaposlenosti u zimskim mjesecima;
- Pобољшanje strukture i konkurentnosti radne snage, gospodarstva i kvalitete radnih mjesta;
- Osposobljavanje i prekvalifikacija radne snage za poslove koji nude lokalni poduzetnici;
- Manjak radnih mjesta u propulzivnim sektorima (IKT, IRI, intelektualne usluge, financije i sl.);
- Poticanje cjeloživotnog obrazovanja i ulaganja u nova znanja, vještine, poslove i zanimanja;
- Obrazovanje od vrtića do VSS povezati s potrebama lokalnog gospodarstva (pr. STEM vrtovi);
- Razvoj ekološke poljoprivrede, gastro i agroturizma koji optimalno koriste prednosti područja;
- Razvoj industrije 5.0 (visoke tehnologije u službi čovjeka i okoliša), mikro poduzeća i MSP-a;
- Poticanje kvalitetnih ulaganja s potencijalom generiranja kvalitetnih radnih mjesta;
- Poticanje obrazovanja za zelenu i pametnu tranziciju, poduzetništvo i inovacije.

Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- Velik broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu, ali i u obrazovanju;
- Trend porasta broja zaposlenih na prostoru Općine tijekom 2020. i 2021. godine;
- Trend pada broja nezaposlenih na prostoru Općine do 2019. godine;
- Razvoj cjelogodišnjeg turizma visoke dodane vrijednosti i visoke kvalitete radnih mjesta;
- Interes ulagača u razvoj inovativnih obrazovnih infrastruktura i programa na području općine;
- Razvoj novih višenamjenskih infrastruktura i programa koji potiču razvoj ljudskih potencijala;
- Izgradnja nove obrazovne, poduzetničke i javne infrastrukture na području općine i UAS-a;
- Razvoj višestrukih karijera i višestrukih izvora prihoda kroz višenamjenska obiteljska imanja;
- Trendovi, prilike i mogućnosti razvoja zelene, kreativne i inovativne ekonomije;
- Potencijali društvenog poduzetništva brojnih udruga (kultura, sport, rekreacija, DVD, ekologija);
- Korištenje zelenih mjera i poticaja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, ESI fondova i HZZ-a;
- Lokalno partnerstvo za zapošljavanje SDŽ razvija projekte suradnje s JLS-ovima poput Općine Klis.

5. Javna fizička infrastruktura

5.1. Vodovod i odvodnja

Za vodoopskrbu i odvodnju na području Općine Klis zaduženo je komunalno poduzeće „Vodovod i kanalizacija d.o.o. Split“. Osim Klisa, poduzeće opskrbljuje gradove Split, Solin, Kaštela i Trogir te općine Podstrana, Marina, Okrug, Seget, Muć, Dugopolje, Lečevica i Šolta.

Sustav vodoopskrbe crpi se s tri izvorišta: (I) vodoopskrbni sustav povezan je s izvorištem rijeke Rude i opskrbljuje Zagorski dio Općine, (II) vodoopskrbni sustav obuhvaća naselje Klis i povezan je s izvorom rijeke Jadro, a izgradnjom cjevovoda Radošić - Vučevica povezat će se rijeka Krka s (III) sustavom vodoopskrbe područja Općine. Ukupna dužina glavnog dovoda iznosi 6.744 m, dok je ukupna dužina sekundarne mreže na području Općine Klis 21.002 m. (Službeni vjesnik, 2020). Prema podacima ViK Split, na području Klisa ima 3.001 stanovnik priključen na zonu opskrbe Jadro, dok je na zonu opskrbe Ruda (Brštanovo, Dugobabe, Konjsko, Nisko, Prugovo) priključen 1.491 stanovnik. Podaci za Broćanac i Korušce nisu poznati, dok područje Vučevice nema mreže ni potrošača. Kao mjera za poboljšanje kvalitete vode za ljudsku potrošnju i javnog vodoopskrbnog sustava kopje JIVU za ZO Jadro se navodi „Izgradnja uređaja za pročišćavanje vode za ljudsku potrošnju“.

Prema izvještaju o kvaliteti vode za Izvor rijeke Jadro (08/2021) uzrok je sukladan uvjetima Zakona o vodi za ljudsku potrošnju (NN 56/13, 64/15, 104/17, 115/18, 16/20), važećeg Pravilnika (NN 125/17, 39/2020) te Direktive Vijeća (1998/83/EZ; 2013/51 i 2015/1787).

Podaci iz 2017. godine prikazuju gubitak vode od 54% na razini Republike Hrvatske, dok je postotak za područje djelovanja ViK Split iznosio 58%. Kako bi se smanjili gubici vode i kreirao održivi sustav opskrbe ViK Split u sklopu projekta „Optimizacija korištenja distributivne mreže pitke vode za Vodovod i kanalizaciju (ViK) Split“, kreće s uvođenjem IWA (engl. International Water Association) metodologije (Strategija ViK, 2018).

Iako se od 2011. godine bilježi pad broja stanovnika SDŽ s trendom rasta dolazaka i noćenja domaćih i stranih gostiju dolazi i do povećanja potrošnje vode u ljetnim mjesecima. Prema podacima ViK Split, 2017. godine potrošnja je iznosila $254.960 m^3$, a 2019. godine $255.640 m^3$.

Sustav odvodnje otpadnih voda Općine se dijeli u tri cjeline:

- Područje s manjim brojem stanovnika s niskom razinom razvijenosti i izgrađenosti naselja (Nisko, Brštanovo, Korušice, Dugobabe, Vučevica, Broćanac, Prugovo i Konjsko)
- Područje gušće naseljenosti i izgrađenosti naselja (Klis)
- Područje radnih zona (sjeverni dio naselja Klis)

Ukupna dužina kanalizacijskog sustava Općine Klis iznosi 5.914 m. Kako bi se zaštitio izvor rijeke Jadro, izgradio se kanalizacijski kolektor u trupu županijske ceste koji obuhvaća područje od granice s Dugopoljem do Solina, tj. ulicu Kneza Trpimira. Osim navedene ulice, kanalizacijska mreža pokriva i Belimovaču, ulicu Dr. Franje Tuđmana, Gašpinu Mlinicu, Glavičine, Opata Gebizona, Mazanovce, ulicu Sv. Marka, ulicu Pape Grgura VII i Rizvane. U službenom vjesniku (2020.) navodi se kako je 2020. godine bilo ukupno 105 priključaka odvodnje i 1 uređaj za pročišćavanje otpadnih voda.

Najvećim infrastrukturnim Projektom poboljšanja vodno-komunalne infrastrukture područja

Aglomeracija Split-Solin i Kaštela-Trogir će se nastaviti s razvijanjem i unaprjeđenjem kanalizacijskog sustava kako općine Klis, tako i gradova Splita, Solina, Kaštela, Trogira te općina Seget, Okrug, Dugopolje i Podstrana. Osim kanalizacijskog sustava, poboljšat će se i dograditi vodoopskrbni sustav.

Osim ovih rješenja, na području Općine pojavljuju se i prijedlozi ulaganja u projekte održivog gospodarenja vodnim resursima na načelima kružnog gospodarstva na području Ozrne i šire što podrazumijeva i korištenje održivih i isplativijih rješenja biološkog pročišćavanja otpadnih voda za udaljena naselja, industrijske pogone, navodnjavanje, turističke bazene (tzv. bio-bazeni) i sl.

5.2. Prometna infrastruktura i povezanost

Kategorizacija cesta Općine se vrši na sljedeći način:

- državna autocesta: Zagreb – Split – Dubrovnik
- brza cesta: Solin – Klis
- državne ceste: Macelj – Zagreb – Karlovac – Gračac – Knin – Brnaze – Klis (D1) – Muć (D56) (D 511)
- županijske ceste: Ž6098 – Lećevica – Korušće – Konjsko – D511 (Ž6115) Nisko – Brštanovo – D511 (Ž6114)
- lokalne ceste: L67075 (D1 – Klis Kosa – D1), L67074 (D1 – Rupotina – Klis – D1), L67061 (Rupotina – Blaca – Vučevica), L67025 (Ž61115 – Ž6114), L67076 (D511 – Koprivno)

Duljina državne ceste Općine Klis iznosi 15,7 km, županijske ceste zauzimaju 33,1 km Općine, dok lokalne ceste zauzimaju 23,1 km.

Za održavanje državne ceste zadužene su Hrvatske ceste d.o.o., dok su za županijske zadužene Županijske ceste d.o.o. O sanaciji, rekonstruiranju, održavanju, zaštiti i građenju nerazvrstanih cesta brine Općina Klis, osim u slučajevima kada brigu preuzimaju odgovarajuća šumarska i vodoprivredna poduzeća u skladu s posebnim propisima. Zračnog prometa na području općine nema, a isti je usmjeren na Zračnu luku Split (25,4 km udaljenosti). Željeznička pruga koja je 1903. godine bila poveznica između Sinja i Splita, a prolazila je kroz Klis, Kosu, Varoš, Gornju Rupotinu, Majdan, Grlo i Brdo, ukinuta je 1962. godine. Danas, na području Općine, nema željezničkog prometa, a isti je usmjeren na željezničku postaju u Solinu i na Željeznički kolodvor Split, udaljen 15,1 km.

Promet Split d.o.o. je tvrtka zadužena za prometnu povezanost Općine Klis sa Splitom. Autobusna linija broj 22 s početnom stanicom u centru Klisa, Megdan, vozi preko Gornje Rupotine do splitskog HNK. Osim navedene linije, broj 34 prometuje na relaciji Split-Megdan, dok linija 33 Split-Kosa pokriva navedeno područje Općine. Kada je riječ o kliškoj zagori, stanovnici Konjskog i Prugova na raspolaganju imaju autobusnu liniju 71 Split - Neorić - Sutina, čije prometovanje nije učestalo. Također poveznicu sa Splitom čini i autobusna linija Split - Drniš (80), broj 73 Split - Muć - Ogorje i 76/77 Split - Crivac - Kljaci. Dugobabe, Broćanac, Vučevica i Korušće su sa Splitom povezani autobusnom linijom 86 Split – Konjsko -Lećevica - Kladnjice. Međutim, navedena linija prometuje samo 2 puta radnim danom, subotom jednom, a nedjeljom ne prometuje. Brštanovo i Nisko povezani su linijom 81 Split - Brštanovo - Nisko koja također vikendom prometuje samo jednom, a radnim danom u osam termina. Što se tiče prometne povezanosti s ostatkom općine, ista nije dovoljno učestala što ne zadovoljava potrebe stanovnika udaljenijih naselja.

Slika 20 Mreža linija prigradskog prometa na području Općine Klis

Izvor 2 Obrada autora prema karti s internet stranice Promet Split d.o.o., <https://www.promet-split.hr/>

Osim Promet Split d.o.o., svoje usluge prijevoza nudi i tvrtka Clissa osnovana 1990. godine. Trenutno posjeduju 30 privrednih vozila (od 5 do 85 sjedećih mjesta) kojima obavljaju sljedeće vrste prijevoza:

- Posebni linijski prijevoz putnika (učenici i radnici)
- Slobodni prijevoz putnika (povremeni i naizmjenični)

Sporazumi, kojima će se unaprijediti prometna infrastruktura i poboljšati povezanosti i sigurnost korisnika, su potpisani 2. srpnja 2020. godine. Prvi projekt odnosi se na rekonstrukciju takozvane „Stare kliške ceste“ (županijska cesta ŽC6253). Rekonstruirala bi se ukupna trasa duljine 7 km što uključuje kolnik, nogostup te izgradnju javne rasvjete. Drugim projektom bi se rekonstruirala lokalna cesta Ulica put Majdana (LC 67075) i nerazvrstana cesta koja vodi do izvora rijeke Jadro. Ukupna duljina trase iznosi 1,3 km. Treći sporazum se odnosi na rekonstruiranje lokalne ceste LC 67074, tj. Ulice Petra Kružića. Izgradio bi se nogostup, kanalizacija i javna rasvjeta, a kolnik bi se sanirao. Duljina rekonstrukcije od 2 km spaja Rupotinu s centrom Klisa.

5.3. Energetska infrastruktura

Općina Klis je sa stajališta elektroenergetike jedno od ključnih područja za sustav južnog dijela Hrvatske, a i u elektrodistribucijskom pogledu ima visoki elektroenergetski standard od 2,7 kW po stanovniku. Na području Općine postoje 3 trafostanice, 20 dalekovoda, 1 vjetroelektrana i 3 planirane VE i 2 sunčane elektrane. U svrhu korištenja sunčeve energije planira se izgradnja sunčanih elektrana i ostalih pogona za korištenje energije sunca.

Sporazum o kupnji, pripremi i komunalnom opremanju građevinskog zemljišta za izgradnju Znanstveno-tehnološkog parka na lokaciji Vučevica potpisan je 2010. godine. Međutim, 2021. godine se planira prenamjena i izgradnja Edukacijsko-vatrogasnog centra u Vučevici. U projektu sudjeluje 14 partnera, a ukupna vrijednost iznosi 122 milijuna kuna.

U travnju 2021. godine najavljeno je skoro zatvaranje tupinoloma i kamenoloma zbog štetnih utjecaja na okoliš i prirodu, a Općina svoja buduća ulaganja preusmjerava u izgradnju prve solarne elektrane, dok vjetroelektrana na obuhvaćenom području već postoji. VE Pometeno brdo, a VE Kočinje brdo, Lečevica i Osoje su planirane u prostoru. Prema prostornom planu SDŽ površina VE Kočinje brdo iznosi 230 ha, VE Lečevice 893 ha, a VE Osoje 1735 ha. Vjetroelektrana Pometeno Brdo projekt je na kojem su po prvi puta korišteni vjetro-agregati proizvedeni i dizajnirani u Hrvatskoj. Od 2013. godine vjetroelektrana Pometeno Brdo radi predviđenim kapacitetom sa ukupno 17 instaliranih vjetro-agregata i 17,5 MW.

Planirani završetak VE Osoje je 2024. godine s procijenjenom snagom od 100 MW. Vrijednost navedene investicije prelazi 100 milijuna Eura. Vjetroelektrana će se sastojati od 20 vjetro-agregata pojedinačne snage 6 MW. Vjetroelektrana Korušce planirana je na području naselja Lečevica, Korušce, Dugobabe, Veliki Broćanac, Vučevica i Radošić. Procijenjena je instalirana snaga postrojenja do 120 MW na definiranoj lokaciji odakle će se električna energija putem prijenosne mreže isporučivati do krajnjih potrošača. Vjetroelektrana će se sastojati od ukupno 20 vjetro-agregata pojedinačne snage 6 MW.

Gradnja sunčane elektrane *Izvor* planira se na području naselja Dugobabe i Korušce u Općini Klis u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Procijenjena je instalirana snaga postrojenja do 61,5 MW na definiranoj lokaciji. Sunčana elektrana će proizvoditi električnu energiju korištenjem energije sunčeva zračenja te pretvorbom iste u električnu energiju te će se potom električna energija putem distribucijske mreže isporučivati do krajnjih potrošača. Kao primarni izvor proizvodnje električne energije, koristit će se fotonaponski monokristalni ili polikristalni silicijski moduli snage od oko 440 W. Odabrani paneli imati će učinkovitost pretvorbe energije veću od 17 %. Također, prema PP planirana je i izgradnja sunčane elektrane Kaštelica na području Kaštela i Klisa, površine 78 ha.

Opskrba prirodnim plinom na području općine Klis obavlja se kroz sustav magistralnog plinovoda do mjerno redakcijske stanice (MRS). Od MRS opskrba se dalje omogućuje sustavom visokotlačnih plinovoda ili srednjetačnih plinovodima za područja u okruženju MRS. Sveukupno izgrađena i u funkciji duljina plinovoda na području općine Klis iznosi 13.263,0 metara visoko i srednje tlačnog plinovoda.

Na području Općine Klis postoji potencijal i za korištenje drugih obnovljivih izvora energije (geotermalna, biomasa, itd.) koje se također trebaju sustavno promovirati što je jedan od prijedloga koji se trenutačno razvija za pilot stambeno-turističko naselje u Ozrni koje se može širiti i u druga područja općine Klis.

5.4. Gospodarenje otpadom

Za potrebe gospodarenja otpadom na području Općine zaduženo je komunalno poduzeće Čistoća Split d.o.o. Otpad se prikuplja pomoću 250 kontejnera kapaciteta $1,1 m^3$ na 12 zelenih otoka i dva kontejnera od $7m^3$ za glomazni otpad. Odvoz otpada u naselju Klis vrši se dva puta tjedno, dok je u ostalim naseljima dinamika sakupljanja jednom tjedno. Glomazni se otpad sakuplja prema potrebi na zahtjev korisnika.

Zaduženo komunalno poduzeće svojim uslugama obuhvaća 100% stanovništva. Na obuhvaćenom području nalazi se 12 zelenih otoka, čije lokacije slijede u nastavku teksta:

1. Klis, Megdan (iznad OŠ Petra Kružića)
2. Klis, Varoš (kod trgovine Toni)
3. Klis, Brdo (kod restorana Perlica)
4. Klis, Donja Rupotina (kod trgovine Greben)
5. Klis, Mezanovci (križanje ulice Put Majdana i Opata Gebizona)
6. Klis, Mezanovci (ulica Ilijin potok)
7. Klis, Ozrna (kod lovačkog doma)
8. Konjsko (kod caffè bara Verone)
9. Broćanac (kod mjesnog doma)
10. Dugobabe (kod mjesnog doma)
11. Brštanovo (Pometeno brdo)
12. Nisko (kod groblja)

Prema izvješću *Stope odvojenog sakupljanja komunalnog otpada u sklopu javne usluge i usluge povezane s javnom uslugom po JLS*, Ministarstva zaštite okoliša i energetike za 2020. godinu, na području Općine Klis prikupljeno je 818,05 tona komunalnog otpada, od kojega je 797,34 tone miješani komunalni otpad. Odvojeno sakupljenog komunalnog otpada u sklopu javne usluge po JLS bilo je 20,71 tona, što čini stopu odvojenog sakupljanja 2,53%, dok Europska direktiva zahtijeva najmanje 50% odvojenog otpada. U razdoblju od 2017. do 2020. godine bilježi se porast miješanog otpada – 2017. godine zabilježeno je 620,65 tona, dok je ta brojka do 2020. godine porasla na 797,34 tone. Zanimljivo je istaknuti kako je količina otpada 2019. godine iznosila 803,46 tona što može označavati veću zastupljenost domaćih/stranih gostiju, a samim time i povećanje proizvodnje otpada.

Cjelokupni otpad se odvozi na službeno odlagalište na području Grada Splita, Karepovac. Na području Općine Klis postoji više lokacija odbačenog otpada na koje se nekontrolirano odlaže otpad, a to su: cesta prema Majdanu, cesta prema Kamenolomu Pomgrad, Klis Ozrna, cesta prema Brštanovu i predio Kočinjeg brda. Općina sanira „divlja odlagališta“, ali ona se i dalje pojavljuju. U proračunu je predviđeno 60.000,00 kn/godišnje za troškove sanacije lokacija odbačenog otpada. Kako je prije u tekstu spomenuto, na području Općine ne postoji službeno odlagalište otpada i nije izgrađeno reciklažno dvorište. Prema Planu gospodarenja otpadom (2019.), planira se izgradnja reciklažnog dvorišta na k.č. 365/1 k.o. Konjsko u naselju Konjsko. Izgradnjom se planira i suradnja o zajedničkom korištenju za građevinski otpad s Općinom Dugopolje. Općina je 2018. godine nabavila mobilno reciklažno dvorište. Osim toga, planira se nabava posuda za reciklabilni otpad koje će biti podijeljene svakom kućanstvu. Uz sufinanciranje Fonda, Općina je 2019. godine nabavila 15 kompostera, a provedbom upitnika žele ispitati mišljenje građana o kompostiranju kako bi se ustanovila želja i potreba za novom nabavom. Osim toga, 2021. godine zatvoren je tupinolom u Majdanu te slijedi zatvaranje kamenoloma u Klis Kosi – navedene djelatnosti bit će zamijenjene ulaganjima u obnovljive izvore energije.

Temeljni dokument za provedbu mjera gospodarenja otpadom je Plan gospodarenja otpadom Općine Klis za razdoblje od 2019.-2024. godine koji je usklađen s nacionalnim planom gospodarenja otpadom, PGO RH 2017.-2022.

Jedan od projekata koji se mogu predložiti za Urbanu aglomeraciju Split i za brdsko-planinsko područje Splitsko-dalmatinske županije jest uspostava sustava održivog gospodarenja otpadom na načelima kružne ekonomije u suradnji s jedinicama lokalne samouprave i komunalnim poduzećima u okruženju koji će omogućiti realizaciju planiranih mjera.

5.4. Zelena i sportsko-rekreacijska infrastruktura

Parkovi, drvoredi, živice, cvjetnjaci, travnjaci, skupine ili pojedinačna stabla, dječja igrališta s pripadajućom opremom, javni športski i rekreacijski prostori, zelene površine uz cestu i ulice čine javne zelene površine. Športsko rekreacijski sadržaji podrazumijevaju športske dvorane, terene (npr. boćališta, odbojka, košarka, mali nogomet). Sportsko rekreacijska namjena zauzima 0,09% od površine Općine Klis, to jest ukupno 13,47 ha. Za održavanje javnih zelenih površina, opreme na dječjim igralištima, popločenih i nasipanih površina u parkovima i dr. zaduženo je Trgovačko društvo *Komunalno Klis d.o.o.*

Matična Osnovna škola Petra Kružića osim klasičnih predmetnih učionica, dio nekadašnje garderobe ograđuje u svrhu izvođenja nastave iz Tjelesne-zdravstvene kulture. Kada je riječ o područnim školama, PŠ Klis-Kosa ima dvije učionice od kojih je veća učionica pregrađena u dio za redovnu nastavu i dio za nastavu TZK. Područna škola u Prugovu ima 3 učionice i vanjski vrt koji prema procjeni stanja Godišnjeg plana i programa 2021./2022. škole ne zadovoljava uvjete za izvođenje nastave TZK i potrebe učenika. Dvorište PŠ u Konjskom djelomično zadovoljava sve potrebe za kvalitetno izvođenje nastave iz TZK i za dječju igru i zabavu. Školski odbor Osnovne škole Petra Kružića Klis osniva Školsko sportsko društvo. Školsko sportsko društvo (u daljnjem tekstu: ŠSD) osniva se radi provođenja izvannastavnih školskih sportskih aktivnosti učenika te sudjelovanja u programima školskih športskih saveza, odnosno Hrvatskog školskog športskog saveza. Sjedište ŠSD je u Klisu, Put svetog Ante 30. ŠSD ima stalne tri sekcije, a to su: nogomet, odbojka i stolni tenis.

U listopadu 2019. godine, Župan Splitsko-dalmatinske županije, u suradnji s Crvenim križem i Općinom Klis, pokreće projekt izgradnje malih dječjih igrališta po Općini. Prije početka projekta na obuhvaćenom području već je prije bilo osigurano i opremljeno 5 dječjih igrališta. Predstojeća igrališta su zamišljena na različitim lokacijama, a o svemu odlučuje Općina prema mogućnostima. U 2020. godini otvorena su dva nova igrališta u Dugobabama i Broćancu čime se nastavlja projekt na radost najmlađih. U 2021. godini Općina broji desetak dječjih igrališta.

Projekt izgradnje igrališta u Prugovu vrijednosti 5.810.314,64 kn započeo je 2020. godine. Riječ je o rekonstrukciji zapuštenog nogometnog igrališta u naselju Prugovo, a njime će Općina Klis revitalizirati sportske sadržaje i omogućiti bavljenje sportskim aktivnostima profesionalnim i rekreativnim sportašima, uključujući djecu predškolske, osnovnoškolske i srednjoškolske dobi te djecu s poteškoćama u razvoju. Planirani završetak radova je u travnju 2022. godine. Također, u tijeku je uređenje velikog dječjeg igrališta u Ulici opata Gebizona u Mezanovcima – najjužnijem i najgušće naseljenom dijelu Općine.

Igralište NK Uskoka nalazi se na predjelu *Iza grada* i u uporabi je od 1985. godine. Nalazi se ispod starovjekovne kliške tvrđave. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća i uspjeha kliških nogometaša na zelenom travnjaku sve se više pridavala i važnost izgledu stadiona pa je tako stadion dobio tribine a krajem povijesnog desetljeća i sjedeća mjesta čiji je kapacitet oko tisuću i pol.

Boksački klub Klis osnovan je 1996. godine, a od 2014. godine boksači/ce imaju priliku vježbati u uređenom prostoru školske zgrade Petra Kružića. U sklopu sadržaja uređen je i otvoren fitness centar za potrebe kluba i mještane općine Klis. Uređena je i opremljena teretana sa svim potrebnim spravama. Izgrađeno je košarkaško igralište s noćnom rasvjetom. Započeta je izgradnja malonogometnog igrališta.

Preko prostora općine Klis proteže se 5 županijskih biciklističkih ruta ukupne dužine 143,90 km.

Tablica 3 Biciklističke rute na području općine Klis

Naziv rute	Blaca	Kliško polje	Vrata Zagore	Game of Thrones	Pometeno brdo
Oznaka rute	81	100	101	120	404
Duljina rute u županiji (km)	9,5	18,6	9,8	55,2	50,8
Težina (s obzirom na uspon)	Lagana	Lagana	Lagana	Srednja	Srednja

Izvor: Općina Klis, obrada autora

U sklopu projekta “Klis u Centru – Partnerstvo za aktivnu zajednicu” osniva se Društveno-kulturni centar u prostorijama Doma kulture Jozo Buliga. DKC će od otvorenja, 2. lipnja 2021., pa sve do studenog 2022. godine organizirati aktivnosti, radionice i predavanja za sve dobne skupine.

Osim gore navedenih sportskih organizacija ističu se još i sljedeće:

- Karate klub Petar Kružić
- Malonogometna udruga Klis
- Sportsko penjalište – Markezina greda
- Taekwondo klub Pauci i Tang Soo Do Klis

Općina radi na pripremi strateškog projekta integrirane zelene, plave i sive infrastrukture čija je jedna od najznačajnijih funkcija upravo sportsko-rekreacijska kako za lokalno stanovništvo, tako i za posjetitelje Općine jer bi se njome izgradila mreža biciklističkih, pješačkih, planinarskih putova, staza, cesta i ruta, ali i pratećih odmorišta, parkova, vježbališta, vidikovaca, zaklona, učionica na otvorenom (za škole u prirodi), punionica za e-vozila (pr. e-bicikle) i sl.

Ključni razvojni izazovi, pitanja i potrebe

- Veliki prostorni obuhvat, neravnomjerna naseljenost => neisplativost infrastrukturnih ulaganja;
- Nedostatna kvaliteta i održivost velikog dijela prometnica i javnog prometa u zaleđu;
- Potreba za inovativnim modelima osiguranja pristupačnosti naselja, javnih usluga i sustava;
- Nizak kapacitet prometa u mirovanju u urbaniziranim i turizmom opterećenim naseljima;
- Niska stopa odvojenog prikupljanja otpada, odvaja se tek oko 2,5% od ukupne količine otpada;
- Saniranje ilegalnih deponija i uspostava sustava odvojenog prikupljanja otpada.

Ključne razvojne prednosti, prilike i potencijali

- Razvijena prometna cestovna infrastruktura i mreža državnih, županijskih i lokalnih prometnica;
- Premještanje izlaza s A1 - prilika poboljšanja povezanosti i tijekova prometa na području općine;
- Pilot projekt razvoja integrirane višenamjenske zelene, plave, sive i digitalne infrastrukture SDŽ;
- Unapređenje postojećih i razvoj novih cesta, tunela, staza za pješake, bicikle i mikro-vozila;
- Ulaganje u rješavanje prometa u mirovanju (park&ride sustavi, javni parking i/ili garaže);
- Projekti integrirane intermodalne mobilnosti u suradnji s Urbanom aglomeracijom Split (UAS);
- Ulaganja u razvoj javnog prometa (bus, javni (e)bicikli, e-vozila, dijeljeni prijevoz i na zahtjev);
- Smirivanje prometa i smanjenja zagađenja bukom i plinovima u najnaseljenijim naseljima općine;
- Uvođenje isključivo pješačkih zona i/ili zona usporenog prometovanja u centru Klisa;
- Sustavna promocija i uporaba svih oblika OIE, uključivo geotermalne i energije na biomasu;
- Realizirani i planirani veliki infrastrukturni projekti iz područja elektro-energetike i OIE;
- Vjetroelektrane Pometeno brdo, Kočinje brdo, Lečevica i Osoje, solarna elektrana Izvor;
- Projekti ulaganja u sustave odvodnje kroz urbanu aglomeraciju i u zagorskom dijelu općine;
- Razvoj modela kružnog gospodarenja vodom, otpadom i dr. resursima u općini, UAS-u i SDŽ-u;
- Razvoj pilot naselja i objekata s integriranim planom i modelom uspostave javne infrastrukture;
- Ciljano otvaranje novih programsko-razvojnih mogućnosti na načelima 15-minutnih naselja;
- Pilot zona Akcijskog plana Zelena Splitsko-dalmatinska županija;
- Pilot projekti Novog europskog Bauhausa za brdsko-planinska područja.

6. Društvena infrastruktura

6.1. Odgoj i obrazovanje

Na području općine Klis djeluje jedan dječji vrtić kroz dva objekta te jedna osnovna škola s tri pripadajuće područne škole. U općini ne postoji srednja škola, tako da djeca nakon završenog osnovnoškolskog obrazovanja, školovanje nastavljaju u drugim gradovima Splitsko-dalmatinske županije, najčešće u Splitu.

Dječji vrtić koji djeluje u općini Klis je DV Cvrčak - Solin koji je osnovan 1991. godine a osnivači su mu Grad Solin te općine Klis, Muć i Dugopolje. U općini Klis nalaze se dva objekta tj. vrtićke kuće i to DV sv. Roko u naselju Klis te DV sv. Ante u naselju Prugovo. Trenutno u DV sv. Roko postoje dvije skupine djece u desetosatnom boravku i jedna jaslička skupina, dok u DV sv. Ante postoji samo jedna mješovita skupina. U prethodnih 5 godina u oba objekta u prosjeku je bilo upisano 84 djece.

Tablica 4 Broj djece upisane u dječje vrtiće u Općini Klis u prethodnih pet godina

Godina	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2020./2021.	2021./2022.
DV sv. Roko	53	45	65	62	67
DV sv. Ante	27	27	25	24	25
Ukupno	80	72	90	86	92

Izvor: DV Cvrčak Solin, obrada autora

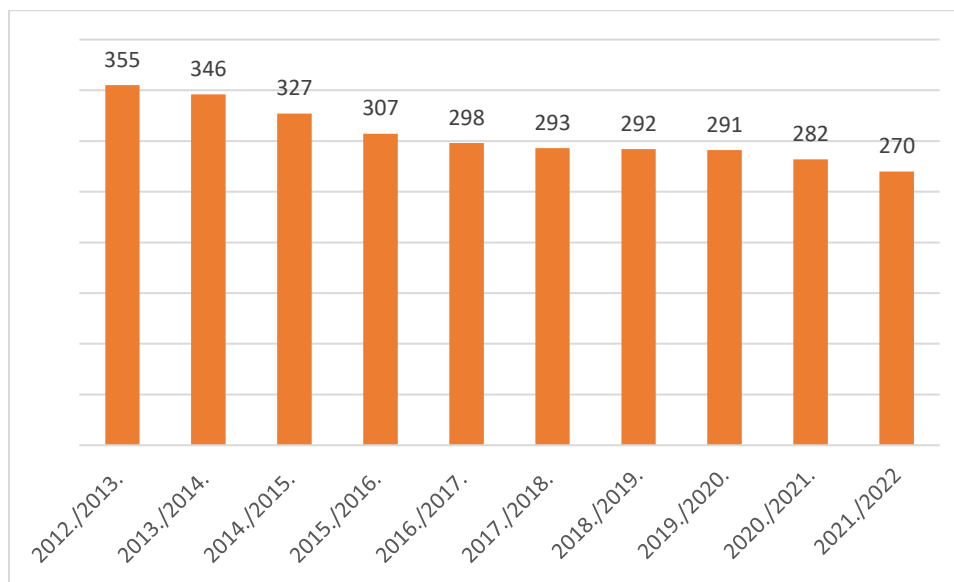
U oba objekta trenutno je zaposleno 13 djelatnika i to u DV sv. Roko 9, a u DV sv. Ante 4. Budući da kapacitet vrtića i jaslica na području općine Klis nije dostatan za odgovoriti na potrebe svih zaposlenih roditelja, određeni broj djece upisan je u vrtićke i jasličke programe na području grada Solina, za koje Općina Klis subvencionira boravak u vrtiću, a visina sufinanciranja ovisi o programu koji dijete pohađa. U 2020. godini boravak je subvencioniran za 104 djece a ukupni iznos sufinanciranja iznosio je nešto više od 2,4 milijuna kuna.

Osnovnoškolsko obrazovanje u Općini Klis organizirano je u OŠ Petra Kružića, koja osim Matične škole u naselju Klis-Megdan ima još tri Područne škole u naseljima Prugovo, Konjsko i Klis-Kosa. Škola u školskoj 2021./2022. godini ima ukupno 48 zaposlenih. Upisno područje škole obuhvaća Općinu Klis bez naselja Brštanovo i Nisko, budući da djeca iz tih naselja pohađaju OŠ kneza Branimira u Muću. Nastavu u OŠ Petra Kružića pohađaju još i djeca iz naselja Gizdovac u općini Muć. Ukupna površina navedenog područja iznosi preko 170.000 m² što predstavlja veliki izazov za kvalitetnu organizacije nastave u Matičnoj školi kao i u Područnoj školi Prugovo, jer one trenutno pokrivaju područje na kojem je ranije egzistiralo čak devet osnovnih škola, ali su iste zbog malog broja djece postupno zatvarane. Uz velike udaljenosti između pojedinih naselja i škola, koje iznose i do 25 km, problem predstavljaju i velike razdaljine između autobusnih stajališta i adresa na kojima učenici žive, ali i slaba prometna povezanost cijelog područja s Klisom i Splitom, što uvelike usložnjava provedbu kvalitetne redovne nastave za učenike s navedenih područja kao i organiziranje izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti.

Ovaj problem može se riješiti razvojem koncepta i rješenja održive urbane i periurbane mobilnosti te višenamjenske zelene, plave i sive infrastrukture koji se može povezati s drugim potrebama (prometna povezanost, razvoj cjelogodišnjeg turizma posebnih interesa, prevencija požara, poplava i odgovor na klimatske promjene, razvoj poljoprivrede i agroturizma visoke dodane vrijednosti, zaštita okoliša i biološke raznolikosti, promocija zdravlja, aktivnog života, sporta i rekreacije, razvoj koncepta 15-minutnih naselja i sl.).

Djeca iz navedenih naselja od prvog do trećeg razreda pohađaju Područnu školu Prugovo, a s upisom u četvrti razred, putuju u Matičnu školu na Klis-Megdanu. U Područnoj školi Konjsko nastava je organizirana u čistom odjeljenju samo za jednog učenika trećeg razreda, te i on četvrti razred nastaviti u Matičnoj školi. Što se tiče Područne škole Klis-Kosa, nastava je organizirana u dvorazrednoj kombinaciji i to prvi i treći razred, te drugi i četvrti razred, dok učenici petog razreda nastavljaju školovanje također u Matičnoj školi.

U posljednjih nekoliko godina primjetan je trend pada broja učenika koji pohađaju OŠ Petra Kružića. Primjerice, prije 10 godina škola je imala 355 učenika, dok ih je u školskoj 2021./2022. godini upisano samo 270 u 19 razrednih odjela. Posljedica je to slabe pristupačnosti matične škole te upisa učenika iz općine Klis u osnovne škole u Solinu.

Slika 21 Kretanje broja učenika u OŠ Petra Kružića u posljednjih 10 godina

Što se tiče školskih zgrada u kojima se odvija nastava, stanje objekta Matične škole nije zadovoljavajuće budući da je zgrada napravljena na terenu s jakim podvodnim vodama i s nesolidnim temeljima, što negativno utječe na stabilnost te je potrebna njena sanacija. Iako prostor trenutno uglavnom zadovoljava potrebe po kriteriju broja učenika i opremljenosti, u budućnosti bi bilo nužno dograditi još par učionica kako bi se nastava mogla organizirati samo u jednoj smjeni te bi također trebalo dograditi prostor za knjižnicu te svlačionicu za nastavu tjelesne i zdravstvene kulture. Druga opcija je izmještanje osnovne škole (a moguće i vrtića) na pogodniju lokaciju (poput primjerice Klis brda). Stanje zgrada u Područnim školama zadovoljava trenutne potrebe učenika i djelatnika škole.

Općina Klis subvencionira prijevoz učenika i studenata iz udaljenih naselja te je u 2020. godini prijevoz sufinanciran za 120 učenika i 60 studenata s ukupnom godišnjom svotom sufinanciranja od 150.000 kn. Osim toga, iz općinskog proračuna stipendiraju se redoviti srednjoškolski učenici i studenti upisani u škole i visoka učilišta u Republici Hrvatskoj koji su ostvarili osobiti uspjeh u školi. U prethodnoj financijskoj godini stipendirano je 75 studenata i 10 učenika a prosječna stipendija iznosila je 350,00 kn, te je ukupni iznos izdvojen za stipendije na godišnjoj razini iznosio nešto više od 200.000 kn.

6.2. Zdravstvo i socijalna skrb

Usluge primarne zdravstvene zaštite na području općine Klis stanovnicima su na raspolaganju kroz solinsku Ispostavu Doma zdravlja Splitsko-dalmatinske županije. Radi se zdravstvenoj ustanovi čiji je

osnivač SDŽ, a koja pruža zdravstvene usluge na području čitave županije. Nastao je 2003. godine udruživanjem 13 Domova zdravlja iz županije.

Važno je spomenuti kako su u travnju 2021. godine svečano otvoreni radovi na izgradnji novog zdravstvenog objekta ordinacije Doma zdravlja Splitsko dalmatinske županije i jedinice Ljekarne Splitsko dalmatinske županije u Solinu, koji će se nalaziti u neposrednoj blizini sadašnjeg Doma zdravlja. Izgradnja novog i modernog zdravstvenog objekta nesumnjivo će značajno podignuti kvalitetu zdravstvenih usluga na ovom području.

U općini Klis trenutno djeluje samo jedna specijalistička ordinacija obiteljske medicine te dvije privatne stomatološke ordinacije kao i jedna ljekarna. Uz navedeno, stanovnicima općine, poglavito onima iz zagorskog dijela, dostupna je i ordinacija obiteljske medicine u Muću.

Uz razvoj koncepta 15-naselja, moguće je dugoročno razmotriti i druga rješenja za zadovoljenje zdravstvenih potreba sukladno tom konceptu, samostalno ili suradnji sa susjednim jedinicama lokalne samouprave, uključivo i kroz mobilne zdravstvene i patronažne timove.

6.3. Socijalna skrb

Općina Klis svake godine donosi Program javnih potreba u području socijalne skrbi za narednu godinu za čije se ostvarivanje osiguravaju sredstva u općinskom proračunu. Programom je definiran oblik, opseg i način zadovoljenja potreba građana iz područja socijalne skrbi kao i mjere, programi i aktivnosti koje će se financirati iz proračuna. Program obuhvaća različite aktivnosti koje provode upravna tijela Općine Klis, a usmjeren je na građane slabijeg imovinskog stanja s ciljem osiguranja višeg standarda socijalne zaštite od onog koji je propisan i kojeg osiguravaju tijela i institucije na državnoj razini.

Sredstva se dodjeljuju organizacijama civilnog društva, ustanovama i drugim pravnim osobama koje svojim djelovanjem prvenstveno obuhvaćaju korisnike s područja općine a potrebe se financiraju u onom obujmu u kojem to dozvoljava cjelokupni općinski proračun i ovisno o pomoći iz županijskog proračuna.

Važno je spomenuti kako je općina Klis kroz posljednje tri godine provodila projekt „Prilika za rad“ sufinanciran iz ESF fonda kroz program „Zaželi“ čija je svrha edukacija i zapošljavanje žena u pružanju usluga i podrške starijim osobama i osobama u nepovoljnom položaju u izrazito ruralnim zajednicama. Projekt je pokazao važnost pružanja socijalnih usluga kao i mogućnost njihove deinstytucionalizacije, što je naročito zanimljivo i značajno za potrebe stanovnika u nepovoljnom položaju iz najudaljenijih dijelova općine.

Centar za Socijalnu skrb u općini Klis nema podružnicu, tako da je za stanovnike kojima su potrebne njihove usluge mjesno nadležna podružnica Centra za socijalnu skrb u Solinu. Solinska podružnica također pokriva područje grada Solina kao i općine Dugopolje i Muć s pripadajućim naseljima.

Kada je riječ o korisnicima socijalne pomoći, na području općine Klis ih je u 2020. godini bilo 52. U istoj godini, za podjelu jednokratne socijalne pomoći osobama u potrebi, iz općinskog proračuna izdvojen je iznos od 250.000,00 kn.

Dugoročno, slično kao i kod zdravstvene skrbi i zaštite, poželjno je razmišljati o razvoju disperziranog sustava socijalne skrbi s programom pomoći u kući i dnevnim boravcima, te pakete socijalnih ulaganja koji sve više zamjenjuju institucionalne modele socijalne skrbi i socijalnih pomoći.

6.4. Civilno društvo

Prema Registru udruga Republike Hrvatske, na području Općine Klis registrirano je 35 udruga koje su prikazane u sljedećoj tablici.

Tablica 5 Udruge registrirane na području općine Klis

R/b	Naziv	Sjedište	Status
1	"GENI KAMENI"	Piplovići-Poušići 15, Brštanovo	Aktivan
2	LIKOVNA UDRUGA "ART CLISSA"	Megdan 57, Klis	Aktivan
3	Udruga balotara "Gornja Ozrna"	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
4	Judo klub "Tempo Klis"	Iza Grada 4, Klis	Aktivan
5	Centar znanja "DUX"	Iza Grada 4, Klis	Aktivan
6	Lovačka udruga Svečurje Klis	Put Rere 34, Klis	Aktivan
7	Kulturno-glazbeno društvo "Mosor" Klis-Kosa	Sv. Jure 46, Klis	Aktivan
8	RODITELJSKI EDUKATIVNI CENTAR	Gašpina Mlinica 12, Klis	Aktivan
9	NOGOMETNI KLUB "USKOK" KLIS	Iza grada 4, Klis	Aktivan
10	RETO CENTAR - PRIJATELJI NADE	Kolići 8, Klis	Aktivan
11	MALONOGOMETNI KLUB "KLIS"	Iza Grada 2, Klis	Aktivan
12	Boksački klub Klis	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
13	Klapa Klis	Megdan 57, Klis	Aktivan
14	Klapa Besida	Svetog Jure 46, Klis	Aktivan
15	POVIJESNA POSTROJBA "KLIŠKI USKOCI"	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
16	MOTOCIKLISTIČKI KLUB "SLOBODNI JAHAČI-KLIS"	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
17	UDRUGA UMIROVLJENIKA "KLIS"	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
18	Udruga dobrovoljnih davatelja krvi	Megdan 68, Klis	Aktivan
19	DRUŠTVO PRIJATELJA KLISA	Megdan 57, Klis	Aktivan
20	MUŠKA KLAPA "PETAR KRUŽIĆ"	Megdan 57, Klis	Aktivan
21	GLAZBENO-PLESNI STUDIO ZOR	Iza grada 4, Klis	Aktivan
22	Boćarski klub "Sveti Roko Klis"	Kneza Trpimira 90, Klis	Aktivan
23	ŽENSKI ODBOJKAŠKI KLUB "KLIS"	Zdravka Uvodića 3, Klis	Aktivan
24	Udruga "Ante Topić Mimara"	Ulica Ante Topić Mimara 1, Korušće	Aktivan
25	Dobrovoljno vatrogasno društvo Klis	Iza Grada 2, Klis	Aktivan
26	OPĆINSKI NOGOMETNI KLUB "KLIS"	Megdan bb, Klis	Aktivan
27	HRVATSKA UDRUGA MALOG I SREDNJEG PODUZETNIŠTVA	Mezanovci 27, Klis	Aktivan
28	UDRUGA MLADIH "KLJUČ"	Megdan 57, Klis	Aktivan
29	HRVATSKO PLANINARSKO DRUŠTVO "MARKEZINA GREDA" KLIS	Iza Grada 4, Klis	Aktivan
30	DOBROVOLJNO VATROGASNO DRUŠTVO "ZAGORA" VUČEVICA	Zvonimirova 5, Vučevica	Aktivan
31	Klub mladih – Klis	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan
32	UDRUGA ZA PROMICANJE ELEKTRONSKO GLAZBENO PLESNE KULTURE METRONOM	Klis-Varoš 75, Klis	Aktivan
33	Nogometni klub PRUGOVO	Ivana Pavla II 0, Prugovo	Aktivan
34	Udruga za istraživanje i primjenu suvremene tehnologije u svrhu očuvanja tradicije, KoloIT	Novakovići Galci 15, Veliki Broćanac	Aktivan
35	Hrvatsko društvo TRPIMIR Klis	Trg Mejdani 7, Klis	Aktivan

Izvor: Registar udruga Republike Hrvatske

Navedene udruge pokrivaju dosta široku lepezu područja djelovanja, ali nisu sve jednako aktivne u svome radu. Među najaktivnije udruge spadaju Povijesna postrojba Kliški uskoci, Kulturno-glazbeno društvo "Mosor" Klis-Kosa, Nogometni klub Uskok.

Ovisno o području djelovanja, programi i projekti udruga financiraju se svake godine iz općinskog proračuna kroz programe javnih potreba u kulturi, sportu ili socijalnoj skrbi, temeljem raspisivanja i provedbe javnih natječaja na koje se udruge mogu prijaviti. U 2020. godini iz općinskog proračuna je za rad 24 udruge civilnog društva izdvojeno 33 tisuće kuna.

Dio udruga pokazuje interes za razvoj koncepta društvenog poduzetništva (pr. Kliški uskoci, DVD „Zagora“, itd.) čime se otvara mogućnost ne samo za ostvarenje stabilnijih prihoda i razvoj djelatnosti udruga, već i za kvalitetna radna mjesta, unapređenje ponude programa i usluga, kvalitete života, ali i turističke ponude na području Općine Klis. Dio udruga iskazuje interes za sustavnu podršku u razvoju EU projekata i društveno poduzetničkih aktivnosti preko Poduzetničkog inkubatora Klis, regionalnih potpornih centara (Udruga MI, Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA Split) ili preko neke druge zajednički organizirane službe, te mogućnosti udruživanja i povezivanja udruga u postojeće ili nove zajednice udruga ili klastere društvenih inovacija.

6.5. Kultura

Općina Klis ima jako bogatu kulturno-povijesnu baštinu koju nastoji sačuvati i revitalizirati kroz provedbu brojnih aktivnosti, projekata i programa iz područja kulture. Zbog svoje važnosti i izvanredne strateške lokacije, Klis se često nazivao ključem Dalmacije i srcem srednjovjekovnog Hrvatskog kraljevstva.

Od ustanova, institucija i organizacija koje djeluju u segmentu kulture važno je spomenuti sljedeće:

Narodna knjižnica i čitaonica u Klisu – otvorena je 6.12.2016. godine, a osnivač je Općina Klis. Knjižnica predstavlja informacijsko središte mjesta te svim korisnicima osigurava neposredan pristup svim vrstama znanja i informacija. Uz informacijsku, knjižnica ima važnu društvenu ulogu kao dnevni boravak lokalne zajednice, mjesto susreta i druženja. Knjižnica razvija i vrlo zanimljive programe i projekte poput već spomenutog Društveno-kulturnog centra, ali i ideje razvoja mobilne knjižnice s programom informativno-edukativnih i društveno-kulturnih događanja na cijelom području općine.

Slika 22 Narodna knjižnica i čitaonica u Klisu

Dom kulture Jozo Buliga – objekt je izgrađen sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća. Njegova bruto površina iznosi 4605 m². Tijekom godina na njemu su vršeni minimalni zahvati sanacije, a trenutno je u provedbi projekt financiran preko LAG-a Zagora koji uključuje kompletnu rekonstrukciju istog. Po svojoj funkciji predstavlja društveni dom/centar gdje se odvijaju različite vrste događaja, manifestacija i aktivnosti namijenjenih zadovoljenju brojnih potreba svih stanovnika općine.

Slika 23 Dom kulture Jozo Buliga

Interpretacijski centar Klis – Nalazi se u samom centru mjesta, u podnožju Tvrđave Klis, koja predstavlja najvažniju kulturno - povijesnu znamenitost u općini Klis. Centar je obnovljen 2019. godine kroz projekt adaptacije i opremanja postojećeg objekta financiranog od strane Ministarstva turizma RH, Splitsko-dalmatinske županije i Općine Klis. Projektom je povezana suvremena tehnologija i povijesno-kulturna baština a rezultat je inovativna interpretacija prošlosti koja uključuje i vanjsko osvjetljenje zgrada u samom središtu mjesta s prikazom poznatih lokacija te mogućnosti 3D mapiranja na vanjskim zidovima interpretacijskog centra.

Povijesna postrojba Kliški uskoci – Udruga osnovana 2005. godine od strane dragovoljaca Domovinskog rata. Ideja za osnivanje je nastala radi želje da se revitalizira povijesna i kulturna baština Klisa i na taj način stvore preduvjeti za turistički i gospodarski napredak Klisa. Povijesna postrojba „Kliški uskoci“ počasnica je postrojba Hrvatske ratne mornarice i danas je jedan od najvećih promotora kulturno-povijesne baštine Klisa koji nastoji sačuvati u sjećanju slavna vremena kliške prošlosti. Postrojba organizira velik broj zanimljivih programa koji nastoje povezati i uključiti brojne dionike te osim turističke i kulturne vrijednosti, predstavljaju potencijal za društveni i gospodarski razvoj općine.

Kulturno-glazbeno društvo "Mosor" Klis-Kosa – Društvo djeluje na području kulture, a osnovano je radi promicanja, unaprjeđivanja i razvitka kulturne baštine, opće kulturne djelatnosti i kulturno-umjetničkog amaterizma na području općine Klis i Republike Hrvatske. Poseban cilj društva je zaštita, briga i izobrazba djece i mladih te njihovo aktivno sudjelovanje u društvu, planiranju i usmjeravanju razvoja mladeži.

Likovna udruga Art Clissa – Udruga osnovana 2009. godine s ciljem zaštite i promicanja zajedničkih interesa na području likovne kulture i umjetnosti. Djelatnosti udruge su zaštita i očuvanje nematerijalni kulturnih dobara, likovne umjetnosti, dizajn i arhitektura, fotografska umjetnost, djelatnost umjetničkih obrta, likovni amaterizam, inovativne vizualne umjetničke prakse te manifestacije vizualnih umjetnosti.

Uvidom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske vidljivo je kako u općini Klis postoji 10 zaštićenih kulturnih dobara, od kojih se 8 nalazi u Naselju Klis, a po jedno u naseljima Konjsko i Nisko. Radi se o 2 kategorije kulturne baštine, Arheologija i Nepokretna pojedinačna.

Tablica 6 Popis zaštićenih kulturnih dobara na području općine Klis

R/b	Registarski broj	Naziv kulturnog dobra	Adresa	Vrsta	Pravni status
1	Z-4206	Tvrđava Klis	Klis	Nepokretna pojedinačna	Zaštićeno kulturno dobro
2	Z-5798	Kaštel Tartaglia	Konjsko	Nepokretna pojedinačna	Zaštićeno kulturno dobro
3	Z-6060	Prijamna zgrada na željezničkoj postaji Klis	Klis	Nepokretna pojedinačna	Zaštićeno kulturno dobro
4	Z-6175	Arheološko nalazište Crkvine u Klapavicama	Klis	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro
5	Z-6222	Crkva sv. Ivana i arheološko nalazište	Klis	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro
6	Z-6290	Arheološko nalazište Mihovilovići	Klis	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro
7	Z-6450	Turska česma	Klis	Nepokretna pojedinačna	Zaštićeno kulturno dobro
8	Z-6594	Arheološko nalazište - rimska cesta na predjelu Kurtovići - Klapavice u Klisu i Dugopolju	Klis	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro
9	Z-6962	Bunari Rajčica	Nisko	Nepokretna pojedinačna	Zaštićeno kulturno dobro
10	P-6084	Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije	Klis	Nepokretna pojedinačna	Preventivno zaštićeno dobro

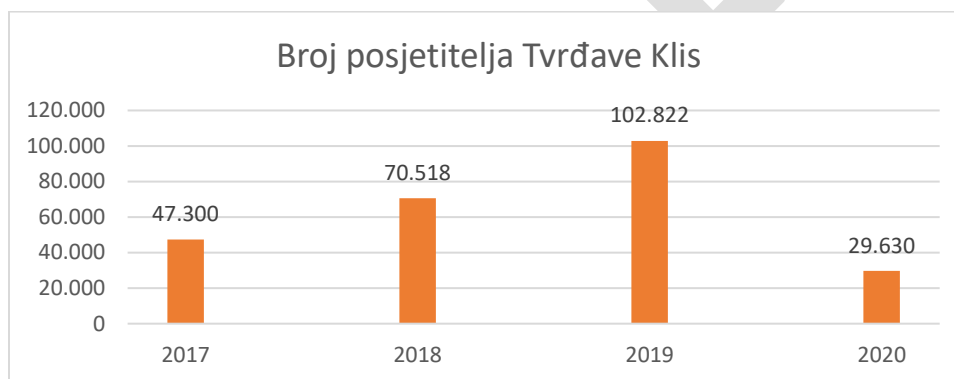
Izvor: Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Od navedenih kulturnih dobara svakako je najpoznatija Tvrđava Klis, koja predstavlja jedan od najznačajnijih kulturno povijesnih spomenika u Hrvatskoj te spada među najistaknutije utvrde u Hrvatskoj. Tvrđava je simbol općine, ali i cijelog kraja. U periodu od 2017. godine primjetan je veliki porast broja posjetitelja Tvrđave Klis, s izuzetkom 2020. godine u kojoj je vidljivo značajno smanjenje posjeta, što je rezultat stagnacije svih turističkih aktivnosti uslijed pandemije koronavirusa i epidemioloških ograničenja. Prihodi od ulaznica u spomenutim godinama su također rasli te su u 2019. godini iznosili rekordnih 4,96 milijuna kuna. U 2020. godini su pak smanjeni na 1,5 milijuna kuna. Velikom porastu turističkih posjeta tvrđavi u posljednjih nekoliko pretpandemijskih godina pridonijela je obnova Kneževog dvora kao i projekt 3D mapiranja tvrđave a globalnu prepoznatljivost tvrđava je stekla i time što je na njoj snimana popularna serija Igra prijestolja (*Game of Thrones*). Tvrđava Klis sa svojim liticama i planinama u okruženju, Kliški uskoci, Kliško polje, rijeka Jadro i bunari, Klis kao povijesna i filmska prijestolnica hrvatske i globalne relevantnosti neki su od najznačajnijih kulturnih vrijednosti općine koje mogu stvarati i važne razvojnu mogućnosti pod uvjetom da se ne robuje stereotipima, ispraznoj diznifikaciji kulture i da se ovome pristupa na inovativan i eko-društveno-ekonomski poticajan način. Kulturne i kreativne industrije spadaju u najpropulzivnije sektore današnjice, ali ih treba sustavno razvijati i usmjeravati sinergijom privatne, civilne i javne inicijative za što je identificiran realan potencijal upravo među ključnim dionicima općine.

Za potrebe izrade PPU-a općine Klis izrađen je Konzervatorski elaborat - arheološka podloga a njegova je svrha utvrđivanje uvjeta, smjernica i preporuka za zaštitu arhitektonskih, ambijentalnih, arheoloških i kulturno-povijesnih vrijednosti sačuvanih na njegovom području. U navedenom elaboratu opisana su 104

arheološka lokaliteta, arheološke zone i ruralne cjeline o čijoj zaštiti je potrebno voditi računa u slučaju svih budućih zahvata, bez obzira radi li se o održavanju postojećeg stanja, rehabilitaciji devastiranih objekata i područja, revitalizaciji funkcija ili novogradnji.

Od važnijih kulturnih događanja, treba spomenuti „Kliško kulturno ljeto“ koje se održava svake godine tijekom mjeseca srpnja i kolovoza. Radi se o tradicionalnoj manifestaciji koju organizira Turistička zajednica općine Klis u suradnji s Općinom Klis. Program „Kliškog kulturnog ljeta“ obično se sastoji od petnaest do dvadeset izvedbi kulturno-zabavnog sadržaja. Također je važno spomenuti i „Uskočki boj za Klis“, međunarodnu manifestaciju na kojoj sudjeluju brojne povijesne postrojbe i viteške skupine iz Hrvatske ali i iz Europe, a organizira ju Povijesna postrojba Kliški uskoci. Održava se zadnji vikend u mjesecu srpnju, a cilj je prikazati i posjetiteljima približiti slavno razdoblje kliške i hrvatske povijesti, kada su uskočki branitelji gotovo tri desetljeća branili Hrvatsku i Europu od osmanlijske vojske.

Slika 24 Broj posjetitelja Tvrđave Klis u periodu 2017. - 2020. godine

Što se tiče financiranja potreba u kulturi iz općinskog proračuna, Općina Klis svake godine donosi Program javnih potreba u kulturi za narednu godinu, za čije se ostvarivanje osiguravaju sredstva u proračunu, a kojim su obuhvaćeni svi oblici poticanja i promocije kulture i kulturnih djelatnosti koje pridonose očuvanju i promicanju kulturne baštine i kulturnih aktivnosti općenito. Sredstva se dodjeljuju udrugama, ustanovama i drugim pravnim osobama koje svojim djelovanjem obuhvaćaju prvenstveno korisnike s područja općine. Potrebe u kulturi financiraju se sukladno mogućnostima i visini cjelokupnog općinskog proračuna. Od pojave pandemije koronavirusa, proračunske stavke koje se odnose na potrebe u kulturi, značajno su smanjene. Prioriteti za financiranje su programi i projekti koji osiguravaju okupljanje djece, mladih i odraslih sa svrhom izvođenja i poticanja aktivnosti na području glazbe, zaštite kulturnih dobara i očuvanja kulturne baštine te čija provedba kroz dugoročni vremenski rok ima vidljivu dodanu društvenu vrijednost kojom se podiže kvaliteta života pojedinca i unaprjeđuje razvoj šire društvene zajednice.

Po donošenju proračuna, Općina raspisuje javni natječaj za kandidiranje programa i projekata za konkretna područja djelovanja na koji se javljaju udruge i institucije u kulturi. U 2020. godini je iz općinskog proračuna za potrebe u kulturi izdvojeno približno 350 tisuća kuna.

Kultura i kulturna baština predstavljaju izvjesno jedan od značajnih razvojnih potencijala općine koji se mogu i trebaju sustavnije koristiti u suradnji javnog, privatnog i civilnog sektora. Povezivanje, kvalitetna interpretacija i promocija ključnih kulturnih vrijednosti i atrakcija na cijelom području općine planira se povezati i kroz integrirane razvojne programe koji povezuju turizam, sport i rekreaciju, mobilnost, poljoprivredu, zaštitu okoliša i ostale povezane sektore. Jedan od takvih projekata jest i već spomenuti projekt integrirane zelene, plave i sive infrastrukture koja će povezati i sve vrijedne kulturne lokalitete, programe i sadržaje mrežom pješačkih i biciklističkih staza, cesta i ruta.

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Neravnomjerna dostupnost, održivost i kvaliteta društvene infrastrukture, programa i usluga;
- Manjak infrastrukture i kapaciteta za dostupnu, dostatnu i kvalitetnu predškolsku skrb;
- Rješavanje nezadovoljavajućeg stanja i pristupačnosti zgrade matične osnovne škole;
- Trend pada broja upisanih učenika u OŠ Petra Kružića u posljednjih 10 godina;
- Unapređenje kvalitete obrazovanja usuglašene s potrebama učenika, lokalne ekonomije i zajednice;
- Izgradnja višenamjenskih društvenih infrastruktura (sportskih i društveno-kulturnih dvorana i sl.);
- Vanjsko financiranje potreba u kulturi, umjetnosti i sportu udruga i kulturnih ustanova;
- Ulaganje u interpretaciju i promociju ključnih kulturnih vrijednosti i atrakcija na cijelom prostoru;
- Suradnja i manjak kapaciteta dionika za sustavan međusektorski programski i projektni rad.

Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- Trend porasta upisane djece u predškolske odgojno-obrazovne ustanove;
- Bogatstvo organizacija različitih područja djelovanja (sport, rekreacija, kultura i umjetnost, i dr.);
- Disperzivni programi (Narodna knjižnica Klis, Dom kulture Jozo Buliga, Interpretacijski centar Klis);
- Obnova kulturnih spomenika, održivo upravljanje i stavljanje u društvenu i turističku funkciju;
- Izgradnja nove škole, školske dvorane, školskog vrta, projektnog centra i STEM laboratorija;
- Ulaganje u višenamjensku obrazovnu infrastrukturu i centre cjeloživotnog učenja kroz NPOO;
- Uspostava STEM vrtova, poučnih staza i parkova, učeničkih zadruga i eko-inovacijskih living labova;
- Razvoj programa međugeneracijskog, projektnog i društveno korisnog učenja i rada u zajednici;
- Interes međunarodnih škola za ulaganjem i izgradnjom međunarodnih škola u Klisu;
- Porast broja posjetitelja Tvrđave Klis, s izuzetkom 2020. godine;
- Aktiviranje brownfield lokacija (stare škole, domovi, kamenolomi, industrijska zona Majdan i sl.);
- Višenamjenska stambeno-poslovna, društveno-kulturna, obrazovna, razvojna, sportsko-rekreacijska, turistička, socijalno-zdravstvena, IKT i prometna infrastruktura u svim naseljima;
- Interes ulagača za ulaganje u suvremenu infrastrukturu za starije i nemoćne (pr. kondominiji);
- Razvoj brojnih postojećih i novih samoodrživih programa, udruga i ustanova na cijelom prostoru;
- Razvoj modela i dobre prakse društvenog/socijalnog poduzetništva među udrugama i građanima;
- Koncept 15-minutnih naselja gdje su društveni sadržaji udaljeni 15' minuta hoda ili vožnje biciklom;
- Razvoj inovativnih naselja višestruke inteligencije i javnih prostora (Klis Brdo, Klis Centar, Ozrna);
- Politike EU zeleni plan, pametna sela i gradovi, Novi Europski bauhaus i UN ciljevi održivog razvoja.

7. UPRAVLJANJE OPĆINOM

Upravljanje općinom Klis uređeno je Zakonom o jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Općina je samostalna u odlučivanju u poslovima iz svog djelokruga u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i zakonima, te podliježe nadzoru ustavnosti i zakonitosti od strane nadležnih državnih tijela.

Tijela Općine Klis su Općinsko vijeće i Općinski načelnik. Općinsko vijeće predstavničko je tijelo građana i tijelo lokalne samouprave, koje donosi odluke i akte u okviru prava i dužnosti Općine, te obavlja i druge poslove u skladu s Ustavom, zakonom i statutom. Općinsko vijeće ima predsjednika i dva potpredsjednika te ukupno 13 članova. Općinski načelnik je nositelj izvršne vlasti i njegov mandat u pravilu traje 4 godine.

Za obavljanje poslova iz samoupravnog djelokruga Općine, utvrđenih zakonom i Statutom, te obavljanje poslova državne uprave koji su zakonom prenijeti na Općinu, ustrojena su 4 Upravna tijela: Ured općinskog načelnika, Upravni odjel za opće poslove, Upravni odjel za komunalne djelatnosti i prostorno uređenje i Upravno odjel za financije i računovodstvo. Ustrojstvo i djelokrug Upravnih tijela uređuje se posebnom odlukom Općinskog vijeća. Upravnim tijelima upravljaju pročelnici, koje na temelju javnog natječaja imenuje Općinski načelnik. Upravna tijela, u okviru svog djelokruga, neposredno izvršavaju i nadziru provođenje zakona, općih i pojedinačnih akata tijela Općine, te u slučaju neprovođenja poduzimaju propisane mjere, a za zakonito i pravovremeno obavljanje poslova iz svoje nadležnosti odgovorna su Općinskom načelniku. Općina Klis trenutno ima 14 zaposlenika.

Za obavljanje djelatnosti kojima se zadovoljavaju svakodnevne potrebe građana na području komunalnih, gospodarskih, društvenih i drugih djelatnosti, za koje je zakonom određeno da se obavljaju kao javna služba, Općina osniva vlastiti pogon, trgovačka društva, javne ustanove ili druge pravne osobe, a također određene djelatnosti može povjeriti drugim pravnim ili fizičkim osobama temeljem ugovora o koncesiji i sukladno posebnim propisima. Općina Klis osnovala je 2 trgovačka društva i to Poduzetnički inkubator Klis d.o.o. koji ima 3 zaposlenika i Komunalno Klis d.o.o. koje broji 12 zaposlenika, te ustanovu Narodna knjižnica i čitaonica u Klisu koja ima 1 zaposlenu osobu.

Na području općine Klis postoje i Mjesni odbori, kao oblici mjesne samouprave, a osnivaju se za pojedina naselja ili više međusobno povezanih manjih naselja, radi ostvarivanja neposrednog sudjelovanja građana u odlučivanju o lokalnim poslovima. Mjesni odbori na području općine Klis su: Klis-Megdan, Klis-Varoš, Klis-Kosa, Klis-Donja Rupotina, Klis-Brdo, Klis-Ozrna, Konjsko, Broćanac, Prugovo, Dugobabe, Brštanovo, Korušće, Nisko i Vučevica.

Rad Općinskog vijeća, Općinskog načelnika i upravnih tijela Općine je javan. Zainteresirana javnost i predstavnici medija mogu pratiti rad Općinskog vijeća u skladu s odredbama Poslovnika Općinskog vijeća. Javnost rada Općinskog vijeća i Općinskog načelnika osigurava se javnim održavanjem sjednica, izvještavanjem i napisima u tisku i drugim oblicima javnog priopćavanja, objavljivanjem općih akata i drugih akata u službenom vjesniku Općine i na web stranicama Općine.

U kontekstu digitalizacije i pametnih rješenja izvršen je pregled mrežne stranice Općine Klis. Osnovni dojam je da na stranici nedostaje element interaktivnosti, iako se informacije na stranici ažuriraju i redovito se objavljuju članci u dijelu Obavijesti/novosti. Također, sve zakonski potrebne informacije su objavljene i jednostavno dostupne, kao što je uvid u Službeni vjesnik, proračun, i sl. Međutim, u svrhu unaprjeđenja rada Gradske uprave kao i unaprjeđenja kvalitete pružanja usluga građanima, bilo bi nužno modernizirati sučelje. S obzirom na relativno veliki prostor općine različitih potreba pokrenute su inicijative uvođenja e-usluga za građane u formi e-obrazaca za obavljanje svih poslova koje pojedinci mogu obavljati s gradskom upravom iako postoji problem u implementaciji istih zbog toga što je većina stanovnika udaljenih naselja

starije dobi i prosječno niže razine digitalne pismenosti. Poteškoće predstavljaju problemi neriješenih zemljišnih knjiga i katastra, postojanje procesa i utjecaja izvan dosega općinske uprave. Međutim, općinska uprava pokazuje visok stupanj interesa za razvojem novih modela upravljanja, uključivo i upravljanja razvojem, ali i posjećivanjem i destinacijskim razvojem, kao i prostornim planiranjem, uslijed čega je pokrenut i veći broj inicijativa u tom smjeru.

Upravljanje općinom

Zaključci

Ključni razvojni problemi, pitanja i potrebe

- Veliki prostor upravljanja vrlo različitih potreba;
- Značajna izloženost procesima i utjecajima iz okruženja na koje općinska uprava nema utjecaj;
- Katastarska izmjera, usklađivanje zemljišnih knjiga i uspostava sustava za upravljanje imovinom;
- Rješavanje imovinsko-pravnih pitanja je spor proces koji je izvan utjecaja općinske uprave;
- Potreba za digitalizacijom i e-uslugama za građane posebice iz udaljenih naselja;
- Manjak digitalne pismenosti starijih i osoba iz udaljenih naselja kojima su e-usluge najpotrebnije.

Ključne razvojne prednosti, potencijali i prilike

- Politička stabilnost te horizontalna i vertikalna suradnja i podrška ključnih političkih aktera;
- Iskustvo u strateškom i operativnom planiranju i pripremi i provedbi razvojnih projekata;
- Velik broj mladih i visoko obrazovanih i motiviranih osoba na odgovornim pozicijama;
- Otvorenost za nove ideje i pristupe, poput agilnog integriranog i mudrog upravljanja razvojem;
- Inicijative za uvođenje pametnih rješenja u sustave upravljanja općinom, ali i destinacijom;
- Iskustvo u javno-civilnim suradnjama, projektima i programima;
- Spremnost za integraciju strateškog, prostornog i programsko razvojnog planiranja.

8. SWOT ANALIZA

U nastavku je iznesena SWOT analiza, odnosno analiza snaga i slabosti (unutarnji faktori) te prilika i prijetnja (vanjski faktori) prema kategorijama: društvo, gospodarstvo, infrastruktura i okoliš te uprava i ostalo. SWOT analiza je odrađena konzultacijama Radne skupine na radionicama u sklopu izrade Plana.

Snage

- Rast broja stanovnika, pozitivna prirodna promjena, prosječno mlađe stanovništvo u odnosu na SDŽ i RH;
- Porast broja djece u predškolskim ustanovama;
- Mreža osnovnih škola i predškolskih ustanova s projektima izgradnje novih objekata;
- Postojanje knjižnice i drugih ustanova koje osim primarne funkcije informiraju i obrazuju sve društvene slojeve kroz disperzivne programe;
- Iskustvo u provedbi projekata zapošljavanja i socijalne skrbi iskoristivo i za populacijske politike
- Razvijena mreža udruga te bogatstvo aktivnosti, projekata i programa kulture i suradnje dionika;
- Bogatstvo i aktivacija kulturne baštine u društvene i kulturno-umjetničke svrhe;
- Tradicija urbane kulture: prvi hrvatski glavni grad, prijestolnica, središte Kliške županije;
- Velik broj mladih i visoko obrazovanih i motiviranih osoba na odgovornim pozicijama;
- Politička stabilnost te horizontalna i vertikalna suradnja i podrška ključnih političkih aktera;
- Iskustvo u strateškom i operativnom planiranju i pripremi i provedbi razvojnih projekata, javno-civilnim i javno-privatnim suradnjama, projektima i programima;
- Otvorenost za nove ideje i pristupe;
- Spremnost za integraciju strateškog, prostornog i programsko razvojnog planiranja.

Slabosti

- Depopulacija i nepovoljna struktura stanovništva u većini udaljenih naselja u zaleđu;
- Prebrzi rast broj stanovnika naselja blizu Splita;
- Nedostatna obrazovna struktura stanovništva, manjak digitalne pismenosti starijih osoba;
- Nedostatak i nezadovoljavajuće stanje javnih prostora, trgova, društvenih, kulturnih i dr. sadržaja i infrastrukture općenito, a posebice u udaljenim naseljima;
- Neravnomjerna prostorna dostupnost, održivost i kvaliteta društvene infrastrukture i usluga;
- Trend opadanja broja upisanih učenika u osnovnoj školi, unatoč relativno povoljnim demografskim trendovima općine;
- Nedostatni interes lokalnog stanovništva za sudjelovanjem u javnim i kulturnim događanjima;
- Nedostatni kapaciteti predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova na prostoru općine;
- Zahtjevna organizacija i provedba redovne nastave u područnim školama na prostoru općine, kao i izvannastavnih aktivnosti zbog velikih prostornih udaljenosti i raštrkanosti seoskih naselja;

Društvo

Prilike

- Niže cijene nekretnina u odnosu na gradove u okolici;
- Trend povratka stanovništva i posjetitelja u ruralne prostore, uključivo i mladih obitelji;
- Privlačenje stanovnika koje će održivo aktivirati ključne razvojne potencijale prostora;
- Inovativni pristupi ravnomjernom razvoju i unapređenju kvalitete života za sva naselja - koncept 15-minutnih naselja: svi sadržaji udaljeni 15' minuta hoda ili biciklom;
- Promicanje zdravih stilova života u prirodi;
- Javno-privatne inicijative i pilot projekti eko-naselja kvalitetnog, zdravog i na krize otpornog života i rada;
- ESIF FI, NEB i vanjski izvori financiranja razvojnih projekata i programa općine, udruga, ustanova, događanja, manifestacija, unapređenje postojećih i izgradnju novih javnih sadržaja za društvene djelatnosti - škole, vrtići, kulturni centri, društveni domovi, domovi za potrebe socijalne skrbi, zdravstveni sadržaji,
- Digitalizacija i uvođenje e-usluga za građane;
- Razvoj programa međugeneracijskog, projektnog i društveno korisnog učenja i rada u zajednici;
- Interes međunarodnih škola za ulaganjem i izgradnjom međunarodnih škola u Klisu;
- Razvoj inovativnih naselja višestruke inteligencije i javnih prostora (Klis Brdo, Klis Centar, Ozrna);
- Prepoznatljivost kulturno-povijesne baštine od strane nacionalnih i međunarodnih dionika;

Prijetnje

- Daljnja gentrifikacija UAS i daljnji brzi i nekontrolirani rast stanovništva u naseljima bližim Splitu;
- Značajna izloženost društvenim i demografskim procesima i utjecajima iz okruženja na koje općinska uprava nema utjecaj;
- Globalne zdravstvene, sigurnosne, društvene, gospodarske, geopolitičke/ratne i druge krize i nestabilnosti koje potencijalno otežavaju provođenje i kreiranje novih društvenih, kulturnih i drugih programa i projekata, a utječu neposredno i na smanjenje proračunskih financijskih izdvajanja za kulturu, sport;
- Potencijalne političke nestabilnosti, kompeticija i nesuglasja na lokalnim, županijskim, nacionalnim i EU razinama koje mogu usporiti reformske promjene i ulaganja u kulturu, zdravstvo, školstvo, socijalnu skrb i civilno društvo;
- Nefleksibilni obrazovni sustav i neusklađenost sa stvarnim potrebama tržišta rada.

Snage

- Nadprosječna razvijenost općine, izvanredan prometni položaj, blizina mora, Splita i atrakcija;
- Prostor i položaj kao potencijal i razvojni kapital za mudra i profitabilna razvojna ulaganja;
- Diversificirano gospodarstvo – poljoprivreda, turizam, prerada, trgovina, građevinarstvo i dr., velik broj zaposlenih u preradi, građevinarstvu i obrazovanju;
- Bogatstvo kulturne baštine i povijesnih lokaliteta kao potencijal i podloga za razvoj turizma više vrijednosti;
- Poduzetnički inkubator Klis d.o.o. kao podrška razvoju poslovanja gospodarstvenika;
- Globalna prepoznatljivost i brend destinacije s vrijednom kulturnom i krajobraznom baštinom;
- Globalni potencijal za razvoj filmske industrije;
- Tradicija proizvodnje zdrave domaće i/ili ekološke hrane s kratkim lancima opskrbe (pr. Klisko polje);
- Lokacije pogodne za ulaganja i razvoj u OIE, zelenu ekonomiju, zelenu i plavu infrastrukturu i inovacije;
- Velike mogućnosti za razvoj gospodarstva u zaleđu;
- Majdan i izvor Jadra kao potencijali za razvoj zdravstvenog, filmskog i dr. turizma visoke vrijednosti;
- Iskustvo u strateškom razvojnom planiranju;
- Politička stabilnost koja pruža sigurnost vezano za ulaganja i poslovanje poduzetnika;
- Rast broja zaposlenih na području općine;
- Rast pokazatelja turizma do 2020., oporavak u 2021.;
- Članstvo Općine Klis u LAG-u Zagora;
- Uključnost mjesnih odbora u gospodarski razvoj.

Slabosti

- Iscjepkanost, imovinska pitanja i neiskorištenost poljoprivrednih i građevinskih zemljišta i objekata;
- Starenje poljoprivrednika, manjak znanja, interesa i resursa za poljoprivredu i preradu tradicijskih, eko- i/ili s oznakom porijekla proizvoda visoke vrijednosti;
- Poljoprivreda ne aktivira potencijal prostora, položaja, turizma, trendova, novih znanja i rješenja;
- Rast masovnog turizma niske vrijednosti za ljude i gospodarstvo, manjak visokovrijednih radnih mjesta;
- Općina se još uvijek doživljava kao tranzitna zona, a manje kao prostor za kvalitetna ulaganja;
- Prometna izoliranost dijelova općine;
- Spor razvoj inovacija, suradnje, ekonomije obujma i lanaca vrijednosti proizvoda i usluga;
- Manjak ulaganja u nova znanja, rješenja, poslovne modele u tradicionalnim i novim sektorima te mogućnostima zelene i pametne tranzicije;
- Mali broj tvrtki svih veličina sa sjedištem u općini;
- Nepovezanost i manjak suradnje dionika;
- Nedostatak poslovne i prometne infrastrukture;
- Niska koordinacija razvojnih naporaa sa SDŽ i RH;
- Viši indeks razvijenosti u odnosu na prethodni period umanjuje mogućnosti financiranja iz ESIF;
- Sezonalnost zapošljavanja i nezaposlenost mladih;
- Neplanska urbanizacija u Kliskom polju i naselju Klis;
- Odlagališta otpada vs. eko-poljoprivreda/turizam
- Loši odnosi vlasnika kameno loma i tupinoloma => neriješeni gospodarski i ekološki problemi.

Prilike

Gospodarstvo

Prijetnje

- Povoljan geoprometni položaj općine, blizina A1, prometnih koridora i većih gradova (Split, Solin, Kaštela)
- Izgradnja tunela Kočinje brdo i Kozjak te unaprjeđenje dr. prometne infrastrukture kao poticaj razvoju zaleđa;
- Geodetska izmjera i novi modeli aktivacije zemljišta;
- Financiranje zelenih projekata kroz ESIF FI, UAS, FZOE...
- Daljnja ulaganja u OIE zbog ulaganja HOPS-a u postrojenje za statičku kompenzaciju u naselju Konjsko;
- Stjecanje statusa grada stvara osnovu za daljnji razvoj (zemljišnik, katastar, urbanizam u Klisu - olakšane gospodarske djelatnosti i prijave projekata)
- Trendovi razvoja i povezivanje različitih oblika turizma (agro, gastro, aktivni, kamping, glamping, kuće za odmor, izletnički, sportski... turizam posebnih interesa);
- Trend potražnje za autohtonim, gastro i ekološkim poljoprivrednim i selektivnim turističkim proizvodima;
- Razvoj inovativnih višenamjenskih projekata mobilnosti, stanogradnje, obrazovanja, poljoprivrednih imanja;
- Privlačenje stanovništva više stručne spreme i više kupovne moći, digitalnih nomada i sl;
- Znanstveno tehnološki park, klasteri i inovacija i suradnja;
- Trendovi, prilike i mogućnosti razvoja zelene, kreativne i inovativne ekonomije, industrije 5.0, društvenog poduzetništva (kultura, sport, rekreacija, DVD, okoliš);
- Koristenje zelenih mjera i poticaja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, ESI fondova i HZZ-a za tranziciju, prekvalifikaciju i modernizaciju ljudi i gospodarstva.

- Globalne i druge zdravstvene, geopolitičke, sigurnosne, društvene, ekonomske, financijske i sl krize i nestabilnosti, koje mogu onemogućiti i otežati obavljanje (redovnih) gospodarskih aktivnosti te smanjiti gospodarska ulaganja i razvoj poduzetnika;
- Posljedice klimatskih promjena, kao što su suše, poplave i pojava drugih klimatskih ekstrema koji mogu utjecati na poljoprivredne aktivnosti;
- Ekološke katastrofe i zagađenja u (neposrednoj) blizini općine, makroregionalno ili globalno;
- Potencijalne političke nestabilnosti na lokalnoj (Urbana aglomeracija Split), županjskoj, nacionalnoj i EU razini koje mogu usporiti reformske promjene i ulaganja u gospodarstvo;
- Porast administrativnih i financijskih opterećenja za poduzetnike;
- Spora realizacija ili odgađanje ključnih infrastrukturnih projekata od strane države i dionika u okruženju;
- Birokracija, sporo odobravanje EU sredstava, korekcije u provedbi projekata, preferiranje manje razvijenih regija;
- Strana konkurencija u vidu jeftinijih proizvoda;
- Inertnost obrazovnog sektora u usklađivanju s potrebama gospodarstva;
- Nepovoljni aspekti masovnog turizma;
- Mogući problemi s otkazivanjem putovanja uslijed geopolitičkih, ratnih, sigurnosnih, ekonomskih, zdravstvenih i dr. kriza.

Snage

- Razvijena prometna cestovna infrastruktura i mreža državnih, županijskih i lokalnih prometnica;
- Blizina mora i Splita, čist okoliš, život u prirodi;
- Mediteranska klima "jadranskog tipa", veliki broj sunčanih sati, potencijal visoke kvalitete života;
- Najeksponiranija i najpropulzivnija brdsko-planinska općina Splitsko-dalmatinske županije;
- Resursi pitke vode za eko-sustavni razvoj: sliv i izvor rijeke Jadro, potoci, bunari i podzemne vode;
- Zaštićene cjeline Prirodni rezervat Gornji tok Jadra, NATURA 2000, tvrđava Klis, Mosor, Kozjak..., atraktivni prirodni i kulturni krajolici;
- Kontrast naselja Klis i zaleđa u krajobraznom, reljefnom, klimatskom i pedološkom pogledu;
- Raznovrsnost mogućnosti urbanog, suburbanog, periurbanog i ruralnog života, rada i odmora;
- Izrada novog prostornog plana općine usuglašenog s Planom razvoja općine i Zelenim planom EU;
- Integrirana „zelena“ urbanistička strategija, prostorno-razvojne politike i razvoj zelenih naselja;
- Korištenje OIE – četiri VE i jedna SE;
- 12 zelenih otoka za gospodarenje otpadom;
- Desetak dječjih igrališta financiranih iz EU fondova;
- Razvijena prometna cestovna infrastruktura i mreža državnih, županijskih i lokalnih prometnica;
- Započet razvoj pješačke i biciklističke infrastrukture.

Slabosti

- Veliki broj divljih odlagališta u zaleđu općine;
- Niska stopa odvojenog prikupljanja otpada, odvaja se tek oko 2,5% od ukupne količine otpada;
- Nepostojanost odgovarajućeg sustava zbrinjavanja i odlaganja industrijskog i klaoničkog otpada;
- Manjak ekološke svijesti;
- Manjak svijesti o pogodnostima korištenja OIE u kućanstvima i gospodarstvu => niska stopa iskorištenja OIE na području općine;
- Manjak poslovne i prometne infrastrukture;
- Nezaštićen pristup rijeci Jadro;
- Veliki gubici vode na području Općine, posebice u vrijeme povećane potrošnje u ljetnim mjesecima;
- Područje Vučevica, Bašići, Radići i Mihaljevići nemaju vodovodnu mrežu;
- Veliki prostorni obuhvat, neravnomjerna naseljenost => neisplativost infrastrukturnih ulaganja, nedostatna kvaliteta i održivost velikog dijela prometnica i javnog prometa u zaleđu dovodi do prometne izoliranosti tih prostora;
- Nizak kapacitet prometa u mirovanju u urbaniziranim i turizmom opterećenim naseljima;
- Manjak informacija i znanja o profitabilnosti regenerativne ekološke poljoprivrede bez oranja, uslugama eko-sustava, eko-sustavnim pristupima i rješenjima temeljenim na prirodi.

Okoliš i infrastruktura

Prilike

- Geografski položaj općine i spoj obale i zaleđa;
- Brojnost lokacija i poticaja za OIE;
- Mogućnost razvoja regenerativne eko-sustavne poljoprivrede, turizma i gospodarskih djelatnosti;
- Mogućnost uspostave kružnog gospodarstva i kratkih lanaca opskrbe („od polja do stola“);
- Pripadanje dvama ITP područjima: Urbana aglomeracija Split, te za brdsko-planinska područja;
- Zaštita i održiva valorizacija sliva i izvora Jadra, bunara, Mosora, Kozjaka i dr. vrijednih resursa aktivacijom resursa zelenih politika EU;
- Zaštita i ograničavanje gradnje u Kliškom polju, razvoj eko-poljoprivrede i eko-sustavnih pristupa te primjenom suvremenih tehnoloških rješenja;
- Sanacija i održiva valorizacija „brownfield“ industrijskih područja i divljih odlagališta otpada primjenom fondova za takve projekte;
- Premještanje izlaza s A1 - prilika poboljšanja povezanosti i tijekova prometa na području općine;
- Pilot projekt integrirane višenamjenske zelene, plave, sive i digitalne infrastrukture SDŽ/UAS;
- Projekti integrirane intermodalne mobilnosti u suradnji s Urbanom aglomeracijom Split (UAS), razvoj javnog prometa (bus, javni (e)bicikli, e-vozila, dijeljeni prijevoz i na zahtjev), sustave odvodnje i kružnog gospodarenja otpadom, vodom...
- Pilot zona Akcijskog plana Zelena SDŽ;
- Pilot projekti Novog europskog Bauhausa

Prijetnje

- Klimatske promjene (visoke temperature, suše, požari, poplave, odroni i druge elementarne nepogode) mogu utjecati na stanje okoliša, ali i javne infrastrukture;
- Daljnji razvoj tranzitnog prometa na području općine, zagađenje bukom i ispušnim plinovima;
- Lokalne (UAS), županijske, nacionalne, EU i globalne geopolitičke, sigurnosne, ekonomske, zdravstvene i druge krize i previranja mogu infrastrukturne investicije staviti u drugi plan;
- Potencijalna ekološka onečišćenja i katastrofe u bližem i daljem okolišu;
- Pritisak interesnih skupina, prvenstveno građevinskog i turističkog lobija na neplansku izgradnju priobalja i ruralnih dijelova;
- Neodgovarajuća zakonska regulativa na području zaštite okoliša i neprovođenje donesenih zakona
- Neodgovarajući nadzor nad izgradnjom i nepostojanje instrumenata borbe protiv nelegalne gradnje (pr. u Kliškom polju);
- Daljnje iseljavanje u zaleđu može ugroziti nastojanja ulaganja u ravnomjerni razvoj i održivost javne infrastrukture.

Snage

- Politička stabilnost te horizontalna i vertikalna suradnja i podrška ključnih političkih aktera;
- Iskustvo u strateškom i operativnom planiranju;
- Dugogodišnje iskustvo zaposlenika općine i javnih ustanova u pripremi i provedbi razvojnih projekata;
- Velik broj mladih i visoko obrazovanih i motiviranih osoba na odgovornim pozicijama, te mlada, ambiciozna općinska uprava i konstruktivna oporba;
- Otvorenost za nove ideje i pristupe, poput agilnog integriranog i mudrog upravljanja razvojem;
- Inicijative za uvođenje pametnih rješenja u sustave upravljanja općinom, ali i destinacijom;
- Iskustvo u javno-civilnim suradnjama, projektima i programima;
- Spremnost za integraciju strateškog, prostornog i programsko razvojnog planiranja
- Postojanje 2 trgovačka društva i 1 ustanove čiji je osnivač općina Klis i koji mogu preuzeti dio uloga upravljanja razvojem;
- Postojanje aktivnih mjesnih odbora kao oblika kvalitetne decentralizirane lokalne samouprave u naseljima općine.

Slabosti

- Mali broj zaposlenika u općini, a veliko i razvojno raznoliko područje pod lokalnom samoupravom koji generiraju velike i različite potrebe;
- Značajna izloženost procesima i utjecajima iz okruženja na koje općinska uprava nema utjecaj;
- Neusklađenost zemljišnih knjiga, katastra te neriješena imovinsko-pravna pitanja usporavaju razvojna nastojanja;
- Nadležnost za ova pitanja nije u doseg općine već Grada Solina koji je preopterećen predmetima te njihovo rješavanje ide iznimno sporo;
- Opterećenje osoblja ne produktivnim administrativnim poslovima;
- Nedostatak digitalnih sadržaja i digitaliziranih procesa u javnoj upravi;
- Manjak znanja i iskustva u primjeni inovativnih modela upravljanja i međusektorskih javno-privatno-civilnih partnerstava za razvoj.

Upravljanje razvojem

Prilike

- Postojanje poticajnih mjera za zapošljavanje u javnom sektoru;
- EU fondovi i ostali izvori za financiranje edukacija zaposlenika javne uprave, razmjene iskustava, lokalni razvoj i razvoj javne uprave, uključivo i za projektno zapošljavanje novih mladih, visoko obrazovanih djelatnika u javnom, ali i civilnom i privatnom sektoru;
- Uključenost općine u Urbanu aglomeraciju Split, lokalnu akcijsku grupu i mogućnost uključenja u lokalno partnerstvo za zapošljavanje;
- Razvoj novih modela upravljanja i razvoja društvom i gospodarstvom uključivo i kroz inovacijske klasterne, poljoprivredne i agroturističke zadruge i udruge i sl.;
- Razvoj digitalnih rješenja upravljanja resursima i razvojem te komunikacijom i uključivanjem dionika;
- Novi zakoni i alati razvojnog planiranja, pripreme i provedbe razvojnih programa i projekata.

Prijetnje

- Sporost administracije u provedbi natječaja, te složeni administrativni i financijski zahtjevi EU i drugih razvojnih fondova s mogućim korekcijama i drugim rizicima smanjuju mogućnost fokusa na razvojne ciljeve i procese;
- Geopolitičke, ekonomske, financijske, sigurnosne, zdravstvene, ekološke i druge krize smanjuju izvjesnost planiranja i prebacuju fokuse i resurse na druge teme te opcionalno ugrožavaju neovisnost odlučivanja;
- Odjev kvalitetne, stručne i motivirane radne snage iz javnog sektora u privatni sektor, veće javne sustave i inozemstvo.

10. SREDNJOROČNA VIZIJA RAZVOJA OPĆINE KLIS

Proces izrade vizije općine Klis za razdoblje do 2030. godine započeo je utvrđivanjem temeljnih potreba i prioriteta razvoja proizašlih iz analize stanja koji su sagledani kroz područja djelovanja prirodno-geografskog okruženja, stanovništva, društvenih djelatnosti i sadržaja, gospodarstva, tržišta rada, infrastrukture i javne uprave, zatim SWOT analizom te provedbom radionica strateškog planiranja na kojima su ključni multisektorski dionici s područja Klis, ali i šire, iskazali svoja razmišljanja vezana uz sadašnji i budući razvoj općine.

U procesu definiranja vizije općine Klis, vodilo se ključnim odrednicama Zakona o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017) koji viziju razvoja definira kao *inspirativno viđenje odnosno deklaraciju koja definira ono što se želi postići u dugoročnom razdoblju te služi kao jasan vodič za odabir ciljeva i postupaka djelovanja* te naputcima dokumenta Upute za izradu planova razvoja jedinica područne (regionalne) samouprave (Dokument: UI-PR-1 Inačica: 1.0), koji upućuju slijedeće:

- *Vizija razvoja mora biti usklađena s vizijom hijerarhijski nadređenih akata strateškog planiranja.*
- *Vizija mora imati vremenski okvir, biti istovremeno ambiciozna i provediva te služiti kao jasan vodič za definiranje posebnih ciljeva u okviru odgovarajućih samoupravnih područja.*
- *Tijekom definiranja vizije potrebno je uzeti u obzir sljedeće kriterije:*
 - *usklađenost s vizijom definiranom u hijerarhijski nadređenim aktima*
 - *usmjerenost na prioritetna područja javnih politika*
 - *sažetost i jednostavnost izričaja (poruka vizije mora biti jasna i razumljiva).*
 - *inspirativnost i ostvarivost (poruka vizije mora na pozitivan i konkretan način motivirati i nadahnuti djelovanje ključnih dionika u određenom upravnom području)*

Temeljem utvrđenih potreba i prioriteta razvoja proizašlih iz analize stanja te elemenata SWOT analize, određene su ključne odrednice za postavljanje buduće vizije općine Klis, a to su:

- Ruralno-urbano => kvalitetno i održivo urbanizirano/urbanim sadržajima i funkcijama opremljeno ruralno područje
- Bogata/slavna prošlost i tradicija – sadašnjost bogata prilikama – kvalitetna, održiva budućnost
- Jednake mogućnosti i funkcionalna integracija zaleđa s glavnim naseljem (javni prijevoz, prometnice, digitalne usluge)
- Očuvanje, održiva i odgovorna valorizacija resursa
- Ključni resursi - prostor, položaj, okoliš, ključne vrijednosti – Jadro, tvrđava, Kliško polje, bunari, brdsko-planinsko područje
- Ključne vrijednosti: promišljen, sustavan, ravnomjeran, uključiv, održiv razvoj, prirodna i kulturno-povijesna baština, kulturni i ruralni turizam, OIE, razvoj inovativnog i održivog malog i srednjeg poduzetništva, poljoprivreda i prerada visoke dodane vrijednosti, gospodarenje prostorom, kulturno-povijesnim, prirodnim, poljoprivrednim, šumskim, vodnim bogatstvom i resursima, otpadom.

Iz navedenoga je usuglašena srednjoročna vizija razvoja općine Klis za razdoblje 2021.-2027. koja glasi:

Općina Klis zeleno-plava je spojnica Zagore i obale Jadrana, prostor atraktivnog i zdravog mediteranskog života, zelenog i inovativnog gospodarstva, te kvalitetnog rada i odmora.

Povezivanjem i sinergijom urbanog i ruralnog prostora, ljudi, uprave, institucija, gospodarstva i udruga, općina Klis mudro čuva, promiče, ravnomjerno razvija i održivo koristi svoje jedinstvene ljudske, prostorne, društveno-gospodarske, prirodne, kulturno-povijesne i druge resurse na dobrobit svih njezinih današnjih i budućih stanovnika i posjetitelja.

Ovako konstruirana vizija općine spaja više segmenata ključnih za razvoj Klisa: usmjerena je na lokalne probleme koje rješava lokalnim resursima i snagama. Temeljena je na bogatoj kulturnoj i prirodnoj baštini od koje ne odstupa nego ju nadopunjuje novim tehnologijama i znanjima kako bi njima bolje i kvalitetnije upravljala.

Temeljem nove vizije, a usmjereni njezinom ostvarenju, postavljena je intervencijska logika, koja sukladno Zakonu o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017) predstavlja metodološki instrument kojim se uspostavlja logička veza između ciljeva, predviđenih operativnih mjera, projekata i aktivnosti i pokazatelja te omogućuje procjenu doprinosa mjera, projekata i aktivnosti u postizanju ciljeva, odnosno elementi strateškog okvira koji prema Uredbi o smjernicama za izradu akata strateškog planiranja od nacionalnog značaja i od značaja za jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 89/2018), obuhvaćaju razvojni smjer, strateški i posebni ciljevi, mjere, aktivnosti i projekti te povezani pokazatelji učinka, ishoda i rezultata.

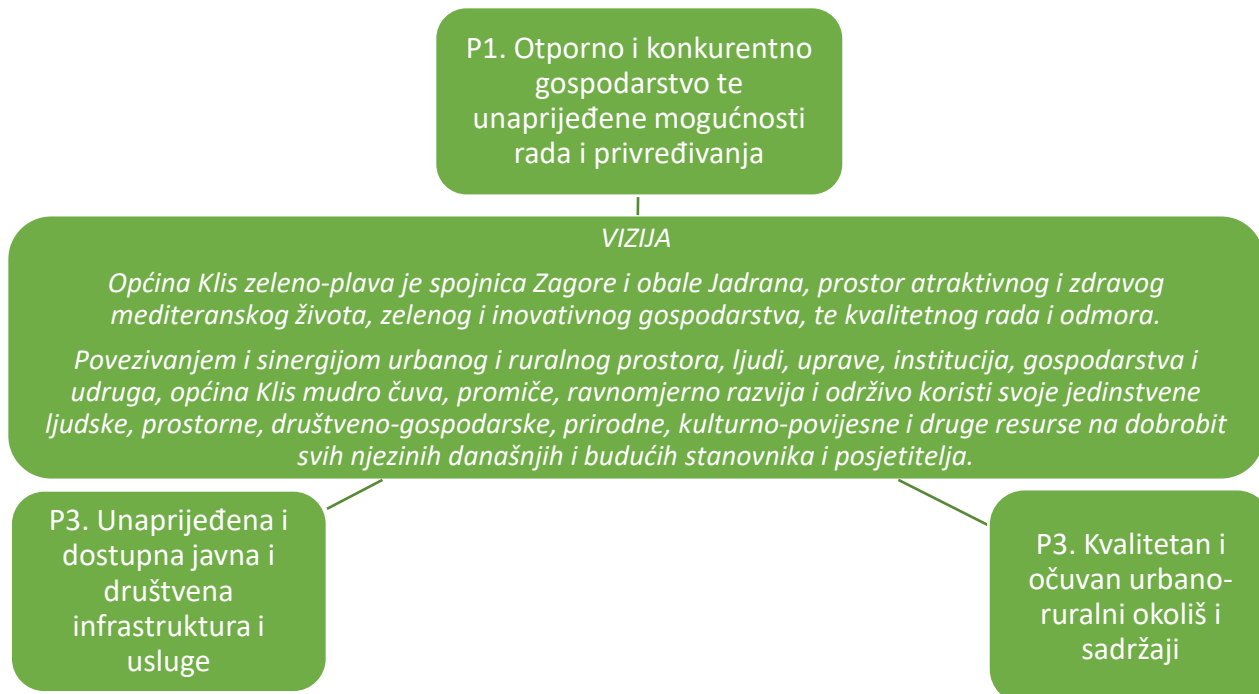
11. OPIS PRIORITETA JAVNIH POLITIKA U SREDNJOROČNOM RAZDOBLJU

Kod određivanja prioriteta javnih politika općine Klis u srednjoročnom razdoblju 2021.-2027., vodilo se naputcima dokumenta Upute za izradu planova razvoja jedinica područne (regionalne) samouprave (Dokument: UI-PR-1 Inačica: 1.0), koji upućuju na:

- usklađenost sa odabranim strateškim ciljevima Nacionalne razvojne strategije RH do 2030. godine i, ukoliko je primjenjivo, povezanih hijerarhijski nadređenih akata strateškog planiranja¹, te
- usklađenost sa zaključcima provedene analize srednjoročnih razvojnih potreba i razvojnih potencijala JP(R)S.

Posebna se pozornost, osim toga, posvetila važnosti odabira i oblikovanja onih prioriteta, koji će pretvoriti prepoznate slabosti općine i njenih dionika u snage te omogućiti učinkovito korištenje prepoznatih prilika iz okruženja. Temeljem navedenoga, a posebice uvažavajući mišljenja ključnih multisektorski dionika s područja Klis, ali i šire, koja su iskazana na radionicama strateškog planiranja u postupku izrade Plana razvoja, definirani su sljedeći prioriteti općine Klis za razdoblje 2021.-2027.:

1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja
2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge
3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji

¹ Hijerarhijski nadređeni akt strateškog planiranja jedinice regionalne (područne) samouprave je i Plan razvoja Splitsko-dalmatinske županije 2021.-2027., koji u trenutku izrade Plana razvoja općine Klis nije izrađen.

Prioritet 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja, predstavlja alat općine Klis za implementaciju strateškog cilja 1. Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine za ostvarenje konkurentnog i inovativnog gospodarstva. Prioritet proizlazi iz prepoznatih potencijala općine Klis kao što su postojeći prirodni, kulturni, ljudski i materijalni resursi kao osnovom za gospodarskom valorizacijom i razvitkom, te potrebom za njihovim očuvanjem, održivim korištenjem, unapređenjem i stvaranjem dodane vrijednosti u svrhu ekonomske prosperitetnosti stanovništva. Prioritet će se ostvariti kroz daljnji razvoj i poticanje infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike, razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade, unapređenje turističkih sadržaja i ponude te demografsku politiku i jačanje ljudskih resursa.

Prioritet 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge, je instrument općine Klis za implementaciju strateškog cilja 5. Zdrav, aktivan i kvalitetan život Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine. Prioritet proizlazi iz prepoznatih potreba općine za razvitkom dostatne, učinkovite, kvalitetne, ekološki održive, jednako dostupne, kako javne fizičke, tako i društvene infrastrukture i sadržaja na čitavom prostoru općine Klis, koja će omogućiti najvišu kvalitetu života, rada i odmora svih njezinih stanovnika i posjetitelj. Prioritet će se ostvariti unapređenjem dostupnosti i kvalitete javne vodovodne i kanalizacijske infrastrukture, odgojno-obrazovnih, socijalnih i kulturnih sadržaja i infrastrukture, prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva i dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave.

Prioritetom 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji, doprinosi se strateškom cilju 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine. Prioritet proizlazi iz prepoznatih potencijala općine Klis kao što su očuvani postojeći prostorni, prirodni i kulturni resursi općine, zatim prepoznatih prilika okoline u vidu porasta potražnje za životom u kvalitetnom urbano-ruralnom okruženju, kao i sveprisutnom trendu doseljavanja u ruralne sredine, ali nadasve potrebom za očuvanjem, održivom valorizacijom i daljnjom podizanju ekološke kvalitete življenja na prostoru općine. Prioritet će se ostvariti ulaganjima u učinkovito gospodarenje otpadom, energetska učinkovitost, obnovljive i čiste izvire energije te unapređenjem sustava prostornog i stambenog planiranja na prostoru općine.

12. POSEBNI CILJEVI I MJERE

Posebni ciljevi

Prema Zakonu o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske (NN 123/2017), posebni cilj je srednjoročni cilj definiran u nacionalnim planovima i planovima razvoja jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave kojim se ostvaruje strateški cilj iz strategije i poveznica s programom u državnom proračunu ili proračunu jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Posebni ciljevi Plana razvoja općine Klis definirani su u svrhu intervencijskog alata kojim se osigurava ostvarenje vizije i prioriteta općine Klis za razdoblje 2021. – 2027. godine, ali i ostvarenje strateških ciljeva i razvojnih smjerova Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine te ostalih relevantnih strateških dokumenata.

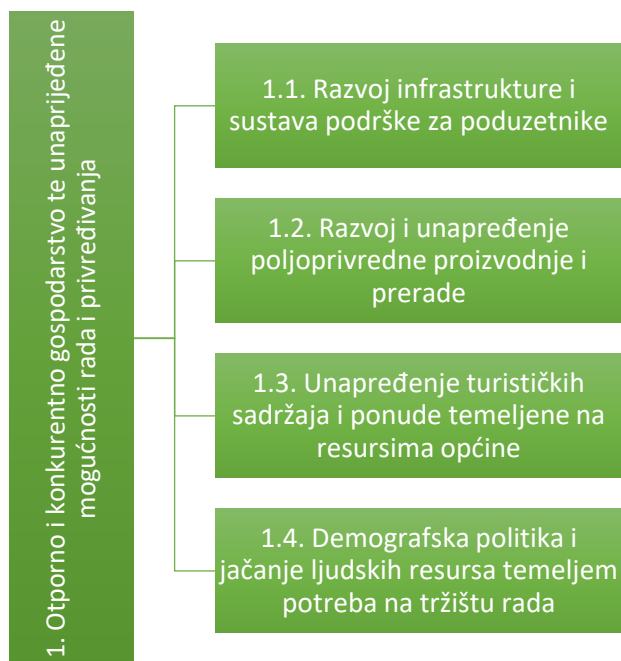
Intervencijska logika, odnosno posebni ciljevi u okviru definiranih prioriteta općine Klis, kao i njihovi pokazatelji ishoda, prikazani su i obrazloženi u nastavku.

Namjera Posebnog cilja **1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike** je daljnje poticanje djelovanja i ulaganje u unapređenje kapaciteta poslovne infrastrukture, prije svega, potporne poduzetničke institucije Poduzetnički inkubator Klis, ali i programe potpore, unapređenja i razvoja poslovanja za poduzetnike i obrtnike s prostora općine. Potreba za implementacijom ovog posebnog cilja proizlazi iz prepoznatog razvojnog potencijala općine u vidu heterogene gospodarske i poduzetničke strukture s velikim potencijalom daljnjeg razvoja zbog povoljnog geo-prometnog položaja i dobrih prostornih mogućnosti. Posebni cilj će se implementirati kroz mjere pružanja podrške radu, jačanju i unapređenju kapaciteta Poduzetničkog inkubatora Klis, te kroz oblikovanje programa, mjera i aktivnosti izravno namijenjene poduzetnicima i obrtnicima općine Klis koje će omogućiti napredak njihovog poslovanja kroz nova ulaganja i zapošljavanja, a time ujedno i njihovu konkurentnost.

Posebni cilj **1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade** proizlazi iz potrebe za stvaranjem održive, ekološki prihvatljive, prepoznatljive i konkurentne poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda, koja će doprinijeti prepoznatljivosti općine, socio-ekonomskom boljitku stanovništva te otpornosti, samodostatnosti i konkurentnosti gospodarstva općine i okruženja. Osim navedenog, analizom stanja je utvrđena potreba za povezivanjem i udruživanjem dionika u poljoprivredi te stvaranjem dodane vrijednosti poljoprivrednih proizvoda njihovim brendiranjem. Posebni cilj će se implementirati kroz mjere

Posebni cilj **1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine** temelji se na prepoznatim sveprisutnim trendovima porasta potražnje za selektivnim turističkim oblicima, pratećom ponudom i sadržajima, te ujedno bogatoj atrakcijskoj osnovi za razvojem turizma posebnih obilježja općine kao protuteži i nadopuni dominantno prisutnom obliku sezonskog, kupališnog turizma na jadranskoj obali. Namjera je ovog posebnog cilja je pružiti podršku dionicima u turizmu za unapređenjem i obogaćivanjem turističkih sadržaja i ponude, s ciljem porasta turističke konkurentnosti općine. Posebni cilj će se implementirati kroz mjere izgradnje i obnove turističke infrastrukture, poticanje razvoja različitih oblika turističke ponude, kao za privatni sektor, tako i za javni sektor, te poticanje i organiziranje zabavnih, kulturnih, sportskih i rekreacijskih, poslovnih te vjerskih manifestacija i sadržaja.

Posebni cilj **1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada** proizlazi iz prepoznatih razvojnih slabosti općine u vidu zabilježenih nepovoljnih demografskih trendova u naseljima zagorskog djela općine, trenda smanjenja broja učenika osnovnih škola te nedovoljne usklađenosti postojećih obrazovnih programa te kompetencija i znanja stanovništva sa suvremenim prilikama na tržištu rada. Namjera ovog posebnog cilja je pronatalitetnom politikom te ulaganjem u ljudske resurse, doprinijeti poboljšanim mogućnostima rada i privređivanja te ujedno gospodarskom napretku općine. Posebni cilj će se implementirati kroz mjere izravne pronatalitetne demografske politike, tj. novčanim naknadama za novorođenu djecu, subvencioniranjem predškolskog odgoja,

Slika 25 Posebni ciljevi Prioriteta 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja

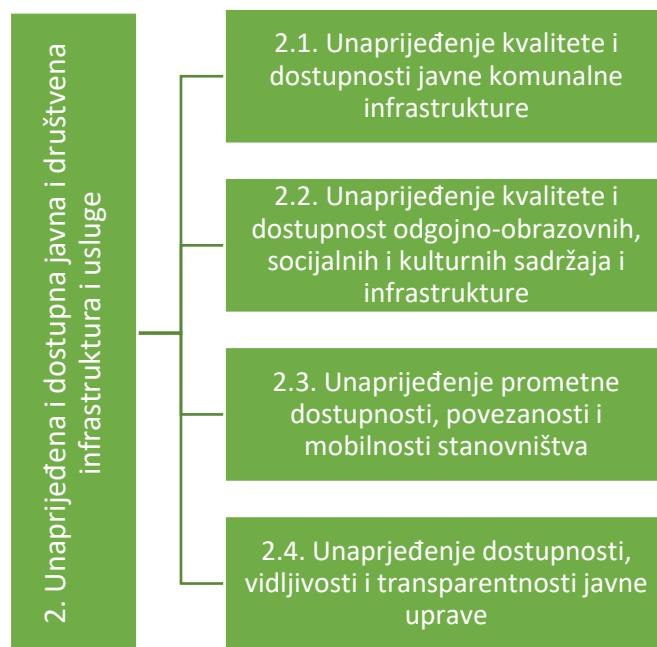
Posebni cilj **2.1. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture** se temelji na potrebi stanovništva i gospodarstva, posebice zagorskog djela općine, za uvođenjem nove i poboljšanjem kvalitete postojeće javne vodovodne, kanalizacijske infrastrukture i druge komunalne infrastrukture i sadržaja. Posebni cilj će se implementirati kroz mjere rekonstrukcije i izgradnje nove fizičke komunalne infrastrukture,

Posebni cilj **2.2. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture** proizlazi iz nedovoljno i neravnomjerno zastupljenih odgojno-obrazovnih, socijalnih, kulturnih i drugih društveno-socijalnih sadržaja i infrastrukture na prostoru općine, odnosno potrebom za unaprjeđenjem njihov kvaliteta u vidu fizičke rekonstrukcije, obnove i izgradnje te uvođenja novih programa i sadržaja. Ulaganjem u unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture, izravno se djeluje prema razvoju snažnih, održivih, prilagodljivih i uključivih zajednica, kakva općina Klis

Namjera posebnog cilja **2.3. Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva** je ulaganje u javnu prometnu cestovnu infrastrukturu, sadržaje i sustave koji će odgovoriti na potrebu za boljom prometnom povezanosti, poglavito zagorskog djela općine s naseljem Klis te čitavom

općinom s urbanom aglomeracijom Split. Ova ulaganja podrazumijevaju mjere kao što su uvođenje novih linija javnog prometa te razvoj integrirane sive (tunel Kozjak i Kočinje brdo, unapređenje postojećih prometnica, uključivo mreže nerazvrstanih cesta, biciklističkih staza i staze za manja e-vozila kao što su e-bicikle i druga električna individualna vozila) te zelene infrastrukture (šumski i poljoprivredni putovi, biciklističke i pješačke staze).

Posebni cilj **2.4. Unaprjeđenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave** se temelji na slabosti općine u vidu nedostatnih digitalnih sadržaja i digitaliziranih procesa u javnoj upravi, kao i manjku znanja i iskustva u primjeni inovativnih modela upravljanja, međusektorske suradnje i javno-privatno-civilnih partnerstava za razvoj. Namjera posebnog cilja je provedba mjera digitalizacije javne uprave koje pruža općina Klis i poboljšanje korisničkog iskustva stanovnika uz poticanje sudjelovanja građana u donošenju odluka i provedbi javnih politika, kao i razvoj virtualnih zajednica te učinkovitije iskorištavanje otvorenih podataka.

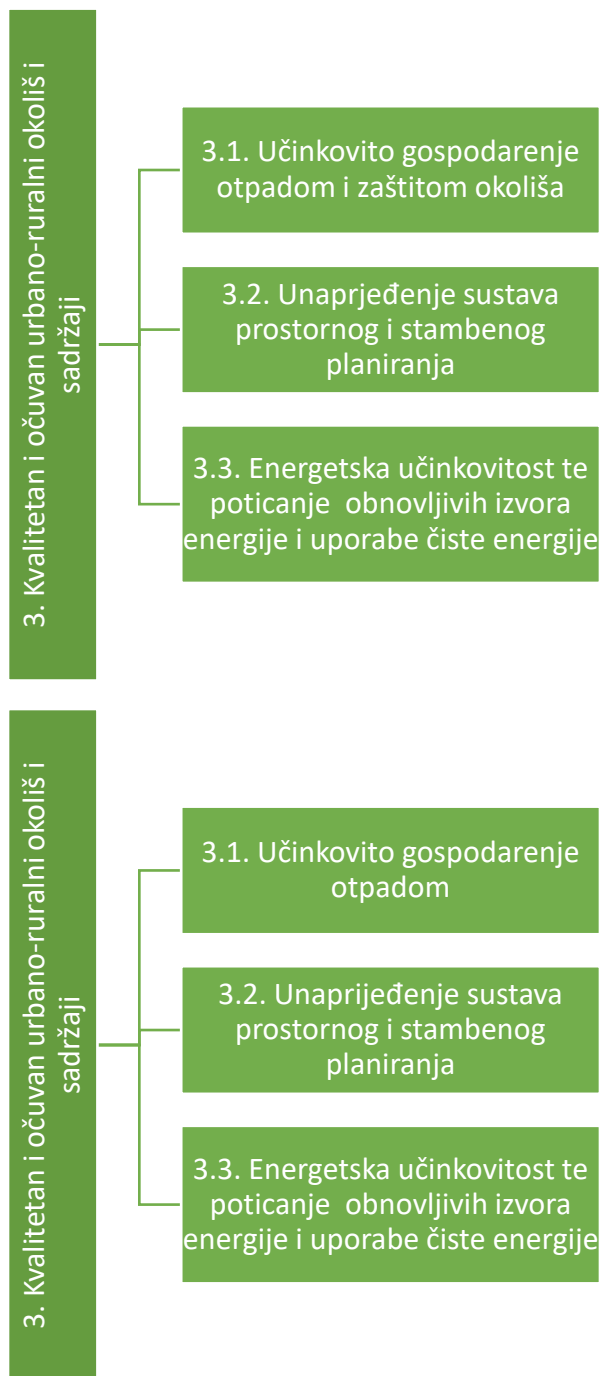

Slika 26 Posebni ciljevi Prioriteta 2. Unaprjeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge

Posebni cilj **3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom i zaštitom okoliša** namjerava implementaciju daljnjih napora i aktivnosti općine za održavanjem očuvanog okoliša, ali i poticanje svih dionika, stanovnika i posjetitelja općine za njegovim očuvanjem. Navedeno će postići ulaganjem u opremu i uspostavu sustava za prikupljanje, uključujući i odvojeno prikupljanje otpada, recikliranje i zbrinjavanje otpada. Posebna će se pozornost posvetiti sanaciji i zatvaranju postojećih ilegalnih odlagališta otpada. Također, posebna pažnja posvetit će se zaštiti okoliša i zaštićenih područja prirode, ali i ključnih krajobraznih vrijednosti.

Posebni cilj **3.2. Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja** temelji se na potrebi za sustavnim poboljšanjem mogućnosti i uvjeta stanovanja na prostoru općine.

Posebni cilj **3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije** proizlazi iz namjere za ekološkom i energetsom tranzicijom u svrhu ostvarenja klimatske neutralnosti, očuvanja okoliša i održivog razvoja općine Klis. Navedeno će se postići mjerama i aktivnostima kao što su unapređenje energetske učinkovitosti zgrada u vlasništvu grada i ostalih zgrada javne namjene.

Slika 27 Posebni ciljevi prioriteta 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji

Mjere

Strateški ciljevi ostvaruju se kroz posebne ciljeve, a posebni ciljevi kroz sljedeće mjere.

Strateški cilj	Posebni cilj	Mjere
1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja	1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike	1.1.1. Razvoj poduzetničke infrastrukture
		1.1.2. Razvoj sustava poduzetničkih potpora i poticaja
		1.1.3. Razvoj društvenog i eko-društvenog poduzetništva u civilnom društvu i izvan njega
	1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade	1.2.1. Razvoj održive poljoprivredne proizvodnje visoke dodane vrijednosti
		1.2.2. Razvoj višenamjenskih poljoprivrednih gospodarstava
		1.2.3. Zaštita i aktivacija poljoprivrednih zemljišta
		1.2.4. Brendiranje i plasman poljoprivrednih proizvoda na načelima od „polja do stola“ i kratkih lanaca opskrbe
	1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine	1.3.1. Razvoj javne turističke infrastrukture
		1.3.2. Unapređenje kvalitete, raznovrsnosti i inovativnosti turističke ponude
		1.3.3. Uspostava sustava pametnog upravljanja destinacijom
		1.3.4. Marketing, brendiranje i promocija destinacije i turističke ponude
	1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada	1.4.1. Uspostava sustava potpora za mlade, obitelji i područja izložena depopulaciji
		1.4.2. Poticanje inovacija, izvrsnosti, digitalne i zelene tranzicije, društveno korisnog i projektnog rada u obrazovanju, poduzetništvu i civilnom društvu
		1.4.3. Stipendiranje studenata, darovitih i visokomotiviranih učenika te učenika s posebnim obrazovnim potrebama
		1.4.4. Razvoj cjeloživotnog obrazovanja, poduzetničkih i profesionalnih kompetencija i ekonomske aktivacije stanovništva

Strateški cilj	Posebni cilj	Mjere
2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge	2.1. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture	2.1.1. Razvoj održivog i ekonomičnog sustava vodoopskrbe i odvodnje
		2.1.2. Razvoj održivog sustava prikupljanja i pročišćavanja otpadnih voda
	2.2. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i	2.2.1. Razvoj obrazovne infrastrukture i programa
		2.2.2. Razvoj mreže održivih društveno-kulturnih sadržaja i infrastruktura
		2.2.3. Razvoj održivih sportsko-rekreacijskih sadržaja i infrastruktura

	socijalnih sadržaja i infrastrukture	2.2.4. Razvoj dostupnog, održivog i uključivog sustava socijalnih i zdravstvenih programa i usluga
	2.3. Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva	2.3.1. Razvoj sustava javnog prijevoza
		2.3.2. Unapređenje kvalitete, sigurnosti i održivosti prometne infrastrukture
		2.3.3. Razvoj sustava prometa u mirovanju
		2.3.4. Razvoj održive pametne, integrirane, dijeljene mobilnosti i mobilnosti na zahtjev
	2.4. Unaprjeđenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave	2.4.1. Digitalizacija sustava i usluga javne uprave
		2.4.2. Izgradnja kapaciteta djelatnika javne uprave
		2.4.3. Uspostava transparentnih javno-privatno-civilnih suradnji i partnerstava za razvoj
		2.4.4. Unapređenje postojećih i razvoj novih komunikacijskih kanala uprave i građana

Strateški cilj	Posebni cilj	Mjere
3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji	3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom i zaštitom okoliša	3.1.1. Informiranje i edukacija dionika
		3.1.2. Razvoj sustava održivog kružnog gospodarenja otpadom
		3.1.3. Saniranje i sprečavanje nastanka divljih odlagališta otpada
		3.1.4. Razvoj sustava pametnog i održivog upravljanja, zaštitom i obnovom okoliša, eko-sustava i zaštićenih područja
	3.2. Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja	3.2.1. Uspostava sustava integriranog strateškog i prostornog planiranja
		3.2.2. Integrirani razvoj novih naselja i unapređenje kvalitete i održivosti postojećih naselja
		2.2.3. Razvoj programa pristupačnog stanovanja za mlade obitelji, starije, nemoćne i druge skupine
		2.2.4. Uspostava integrirane mreže zelene i plave infrastrukture
	3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije	3.3.1. Poboljšanje energetske učinkovitosti
		3.3.2. Poticanje obnovljivih izvora energije
		3.3.3. Razvoj i nabava sustava e-punionica i e-mobilnosti

POKAZATELJI ISHODA I CILJANIH VRIJEDNOSTI POKAZATELJA

Svaki posebni cilj mjeri se pokazateljima ishoda koji predstavljaju kvantitativnu i kvalitativnu mjeru koja omogućuje praćenje, izvještavanje i ocjenu uspješnosti u postizanju određenog posebnog cilja, a preuzimaju se iz biblioteke pokazatelja, tj. registra pokazatelja kojeg uspostavlja i održava Koordinacijsko tijelo, a koriste ga tijela zadužena za izradu, provedbu i praćenje provedbe akata strateškog planiranja.

U tablici u nastavku je prikazan popis definiranih posebnih ciljeva i odabranih pokazatelja ishoda za njihovo praćenje i vrednovanje.

Tablica 7 Popis posebnih ciljeva i pokazatelja ishoda za praćenje Plana

Posebni ciljevi	Pokazatelji ishoda za praćenje posebnih ciljeva	Početna vrijednost 2021. godine	Ciljna vrijednost 2030. godine
1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike	Broj malih i srednjih poduzeća	94	118
1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivrede	Broj OPG-ova	196	235
1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine	Dolasci u turističke smještajne objekte	3.540	4.956
	Noćenja u turističkim smještajnim objektima	20.911	29.275
1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada	Primici službenih pomoći za razvoj za stipendije po sektorima i vrstama studija	62	80
2.1. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture	Stanovništvo priključeno na javnu vodoopskrbu	4.492	5.390
	Optički pristup internetu	0	1
2.2. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost odgojno-obrazovnih, socijalnih i kulturnih sadržaja i infrastrukture	Broj djece upisane u programe predškolskog odgoja (Indeks broja upisane djece u odnosu na prethodnu godinu)	1,07	1,11
	Broj učenika upisanih u osnovne škole (Indeks broja učenika u odnosu na prethodnu školsku godinu)	0,96	1,05
2.3. Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva	Postotak dnevnih migranata koji koriste javni prijevoz	49,6%	59,5%
2.4. Unaprjeđenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave	Broj dostupnih novih e – usluga	0	2
	Odobreni ukupni iznos za projekte u kn	6.130.895,39	8.500.000,00
3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom	Stupanj recikliranja komunalnog otpada	6,3%	12,6%
3.2. Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja	Broj izgrađenih financijski pristupačnih stambenih jedinica po godini	0	5
3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije	Snaga instaliranih kapaciteta u MWh	0	100

13. USKLAĐENOST S NACIONALNOM RAZVOJNOM STRATEGIJOM, SEKTORSKIM I VIŠESEKTORSKIM STRATEGIJAMA TE DOKUMENTIMA PROSTORNOG UREĐENJA

Plan razvoja općine Klis 2021.-2027. usklađen je sa strateškim razvojnim smjericama na razini Europske unije te sa strateškim okvirom na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.

Na razini Europske unije, Plan je u skladu s Novom Kohezijskom politikom za razdoblje 2021. – 2027. i njezinim prioritetima: (1) pametnija Europa, usmjerivanjem na inovacije, digitalizaciju, gospodarsku preobrazbu i potporu malim i srednjim poduzećima; (2) zelenija Europa bez ugljika, provedbom Pariškog sporazuma i ulaganjem u energetska tranziciju, obnovljive izvore energije i borbu protiv klimatskih promjena; (3) povezanija Europa, opremljena strateškim prometnim i digitalnim mrežama; (4) socijalnija Europa, provedbom europskog stupa socijalnih prava i podupiranjem kvalitetnog zapošljavanja, obrazovanja, stjecanja vještina, socijalne uključenosti i jednakog pristupa zdravstvenoj skrbi; te (5) Europa bliža građanima, podupiranjem strategija vođenih na lokalnoj razini i održivog urbanog razvoja u cijeloj EU. Nadalje, na europskoj razini Plan je također u skladu s Europskim zelenim planom do 2050. - strategijom za postizanje održivosti gospodarstva EU-a pretvaranjem klimatskih i ekoloških izazova u prilike te s Teritorijalnom Agendom 2030 - strateškim dokumentom kojemu je cilj osnažiti teritorijalnu koheziju, načelo EU kojim se želi osigurati uravnotežen razvoj EU te smanjiti razlike između europskih regija.

Plan doprinosi svim razvojnim smjerovima Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine (održivo gospodarstvo i društvo; jačanje otpornosti na krize; zelena i digitalna tranzicija; i ravnomjeran regionalni razvoj). Također, Plan svojim okvirom djelovanja doprinosi strateškim ciljevima NRS-a: Strateški cilj 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo, Strateški cilj 5. Zdrav, aktivan i kvalitetan život i Strateški cilj 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost.

Na regionalnoj razini, Plan je usklađen s ključnim strateškim dokumentima regionalne (područne) razine: Planom razvoja Splitsko-dalmatinske županije 2022.-2027.za razdoblje do 2020. i Strategijom razvoja ljudskih potencijala Splitsko-dalmatinske županije 2014.-2020.

Na lokalnoj razini Plan je usklađen sa Strategijom upravljanja imovinom Općine Klis za razdoblje 2021.-2027. godine.

Tablica 8 Usklađenosti Plana i njegovog doprinosa strateškim ciljevima NRS 2030

Strateški cilj NRS 2030	Prioriteti Plana	Posebni ciljevi Plana
SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo	1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja	1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike
		1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivrede
		1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine
		1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada
SC 5. Zdrav, aktivan i kvalitetan život	2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge	2.1. Unapređenje kvalitete i dostupnosti javne vodovodne i kanalizacijske infrastrukture
		2.2. Unapređenje kvalitete i dostupnost odgojno-obrazovnih, socijalnih i kulturnih sadržaja i infrastrukture
		2.3. Unapređenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva
		2.4. Unapređenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave
SC 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost	3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji	3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom
		3.2. Unapređenje sustava prostornog i stambenog planiranja
		3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije

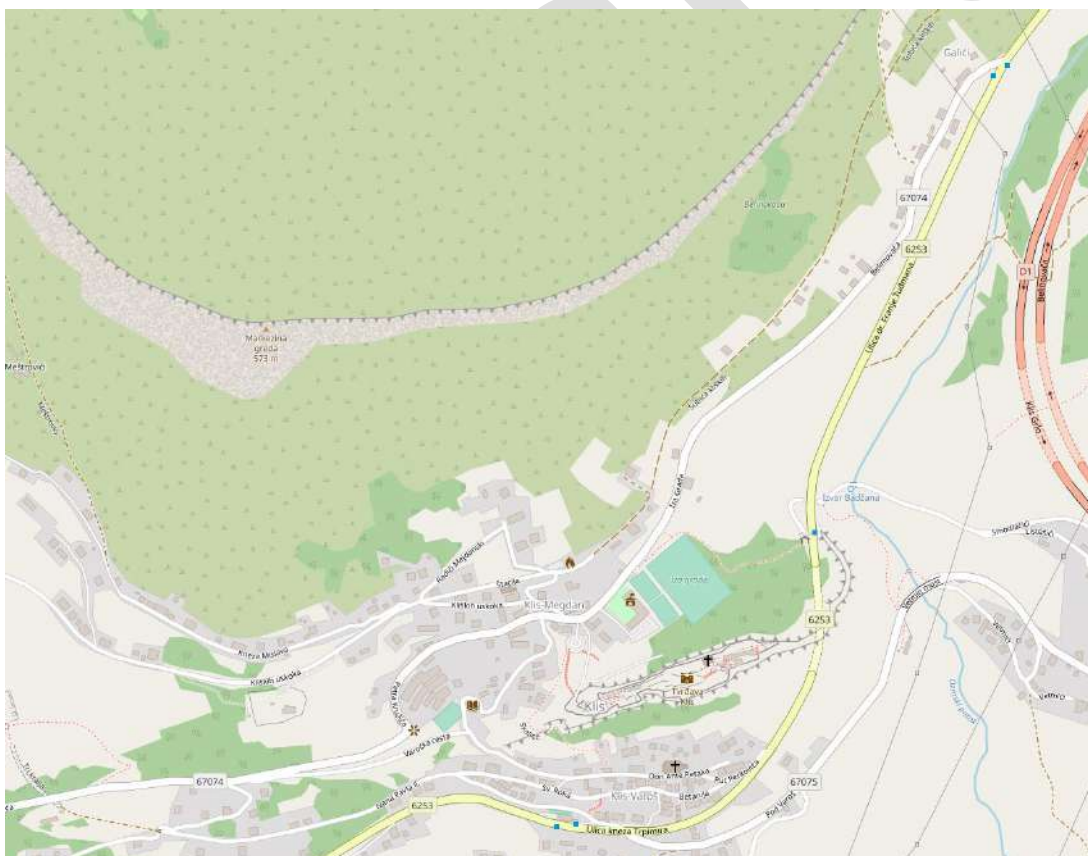
14. STRATEŠKI RAZVOJNI PROJEKTI

1. Strateški razvojni projekt „Klis Centar - nove vizure kulturno-povijesnog, društvenog, sportskog i turističkog središta Klisa“

Skraćeni naziv: „Klis Centar“

Cilj projekta: arhitektonsko-urbanistički, prometno, društveno-gospodarski i programski-razvojno analizirati, zaštititi i društveno-gospodarski i okolišno kvalitetno i održivo valorizirati i regenerirati ključne kulturno-povijesne, društveno-gospodarske, sportsko-rekreacijske i turističke potencijale najužeg središta općine Klis i naselja Klis s ciljem njegove zaštite, očuvanja, unapređenja kvalitete života, rada, društvenog i kulturnog života, sportsko-rekreacijskih, pristupačnosti i drugih ključnih aktivnosti lokalnih stanovnika i posjetitelja

Lokacija: Tvrđava Klis, Klis Megdan, Klis Varoš, Galići, Markezina greda

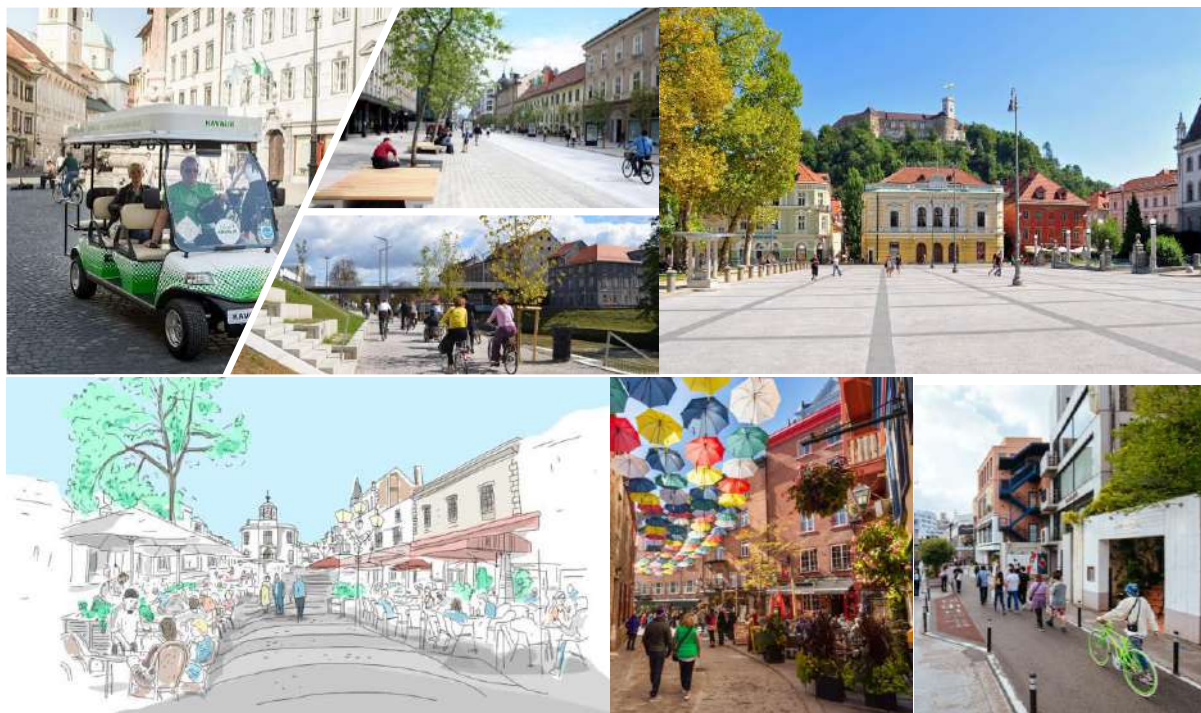
Slika 28 – zona obuhvata projekta „Nove vizure kulturno-povijesnog, društvenog, sportskog i turističkog središta Klisa“ uključuju Tvrđavu Klis s naseljima Klis Megdan, Klis Varoš i Klis Galić, odnosno pojas od prometnog odvojka u Galićima na istoku do početka Rupotina na zapadu, te prostor omeđen sjeverno Markezinom gredom, a na jugu Ulicom kneza Trpimira

Projekt će doprinosti svim razvojnim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja, a posebice:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. *Razvoj infrastrukture za poduzetnike (prvenstveno turističko-ugostiteljske, uslužne, itd.)*
 - 1.2. *Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade (novi kanali i modeli plasmana)*
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (održivi turizam visoke dodane vrijednosti temeljen na lancima vrijednosti i kratkim lancima opskrbe)*
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.1. *Unapređenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture*
 - 2.2. *Unapređenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture*
 - 2.3. *Unapređenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva (smanjenje gužvi tijekom sezone, povećana sigurnost, dostupnost i raznovrsnost prometa)*
 - 2.4. *Unapređenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave (nova zgrada)*
- 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
 - 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom (pametni sustav za odvojeno prikupljanje otpada)*
 - 3.2. *Unapređenje sustava prostornog i stambenog planiranja (integrirani pristup razvoju)*
 - 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije (održiva urbana e-mobilnost s punionicama, OIE na postojećim objektima)*

Slika 29 – Integracija i valorizacija ključnih kulturno-povijesnih i krajobraznih vrijednosti središta Klisa

Slika 30 - Ideje održive prometne i društvene organizacije najužeg središta Klisa kao zone usporenog i/ili mješovitog pješačkog, biciklističkog, javnog i ograničenog automobilskeg prometa sa sustavom park-and-ride za nelokalne posjetitelje

Planirani rezultati projekta:

1. Zaštićeni, očuvani, promovirani i na održiv način cjelogodišnje valorizirani najvrjedniji kulturno-povijesni, prirodni, krajobrazni, društveno-gospodarski resursi i prostorni potencijali općine Klis na način da budu dostupni primarno lokalnom stanovništvu, sekundarno posjetiteljima iz bližeg okruženja (Urbana aglomeracija Split) te iz zemlje i svijeta
2. Daljnji radovi na očuvanju, zaštiti, uređenju, opremanju i valorizaciji tvrđave Klis i kontaktne zone s naglaskom na zelene sadržaje i zelenu infrastrukturu, elektrifikaciju, nadzor, sigurnost i sustav pametnog upravljanja posjećivanjem
3. Unapređena kvaliteta, održivost i atraktivnost života, stanovanja, boravka i posjećivanja općine Klis kroz mudro promišljanje, planiranje, reorganizaciju društveno-gospodarskih, upravno-administracijskih, kulturnih, sportsko-rekreacijskih, turističkih i prometnih funkcija i sadržaja prostora najužeg kulturno-povijesnog središta naselja Klis (tvrđava Klis, Klis Megdan, Klis Varoš, Galići, Markezina greda)
4. Unapređena pristupačnost i prometovanje u središtu mjesta s naglaskom na održivu mobilnost (pješačke i biciklističke zone, zone javnog prometa, zone usporenog i ograničenog prometovanja, sustav javnih e-vozila – e-bicikle, osobna i dijeljena e-vozila, opcionalno tunel kroz središte mjesta ili alternativni model prometovanja)
5. Središte Klisa (prostor Klis Megdan, Klis Varoš) se profilira u urbanizirano središte visoke razine kvalitete urbanih javnih i komercijalnih sadržaja i visoke razine sigurnosti i atraktivnosti za djecu, mlade, obitelji, starije i sve ostale stanovnike i posjetitelje s cjelogodišnjim kulturno-umjetničkim, društvenim, gospodarskim, sportsko-rekreacijskim, turističko-ugostiteljskim te stambeno-poslovnim sadržajima, koji uključuju središte kulturno-povijesne i krajobrazne baštine oko tvrđave

Klis, društveno-kulturni centar kao središte kulture, umjetnosti, zabave i društvenog života, sportsko-rekreacijske sadržaje s naglaskom na sportske terene NK Uskok

6. Razvijena, promovirana i brendirana nova turistička i ugostiteljska infrastruktura visoke dodane vrijednosti – barovi, kavane, cafe barovi, kleti, konobe, kušaonice, restorani, zdravljaci, pizzerije, bistroi, slastičarnice, objekti brze prehrane, suvenirnice s naglaskom na ponudu tradicionalnih i novih proizvoda i usluga visoke dodane vrijednosti koji potiču lokalne lance vrijednosti i kratke lance opskrbe te optimalne društvene, gospodarske i ekološke učinke kroz aktiviranje lokalne i županijske poljoprivredne proizvodnje, gastronomije, te hotele i smještajne kapacitete više i visoke razine kategorizacije, uključivo i inovativne disperzivne i integralne hotele koji ravnomjerno aktiviraju i kvalitetom ponude standardiziraju prostorne potencijale lokalne zajednice, ali uz istodobnu aktivnu politiku sprečavanja prekomjerne turistifikacije i gentrifikacije središta kroz mjere očuvanja stanovanja u središtu mjesta kako bi se očuvao identitet i kvaliteta cjelogodišnjeg živog i za život i stanovanje atraktivnog urbanog prostora
7. Obnovljene i preuređene ulice, trgovi, šetnice, štekati, fasade, javni sadržaji i podržani privatni projekti usmjereni ostvarenju nove vizije središta Klisa
8. Uveden sustav odvojenog prikupljanja otpada i održivog gospodarenja otpadom, te rješenja s obnovljivim izvorima energije na javnim i privatnim objektima u naseljima Megdan, Varoš i Galići

Koraci:

1. Geodetsko-katastarska snimka s imovinskim podlogama (šira u većem mjerilu, uža u manjem mjerilu)
2. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza šire zone središta Klisa
3. Idejna rješenja arhitektonsko-urbanističkog, prometnog i društveno-gospodarskog razvoja središta Klisa
4. Prijedlog koncepta projekta s hodogramom i modelom financiranja realizacije projekta
5. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
6. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
7. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
8. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
9. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2028.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. ESIF FI/EBRD/HBOR, 3. Bespovratna sredstva EU i RH, 4. Privatni

2. Strateški razvojni projekt „Klis Brdo - novo urbano središte općine Klis“

Skraćeni naziv: Klis Brdo

Cilj projekta: uspostaviti novo održivo, prometno pristupačno urbano središte javnih društvenih sadržaja općine Klis integrirano u okolno stambeno-poslovno okruženje i prometni sustav općine Klis, Urbane aglomeracije Split i Splitsko-dalmatinske županije s naglaskom na odgojno-obrazovne, upravno-administrativne, poduzetničko-potporne, turističko-ugostiteljske, sportsko-rekreacijske i druge ključne javne sadržaje i funkcije osmišljene na načelima naselja, prostora i sustava višestruke inteligencije, odnosno zelene/održive i pametne gradnje s elementima zelene infrastrukture

Lokacija: Klis Brdo, u širem smislu Klis Grlo, Mihovilovići i Mihaljevići

Slika 31 – zona obuhvata projekta „Novo urbano središte općine Klis - Klis brdo“ uključuju primarno Klis Brdo, odnosno u prostorno-urbanističkom i programsko-razvojnem širem smislu obuhvaćaju prostorni pojas od Mihaljevića i Kočinjeg brda na sjeveru do odvojka Galići i Mihovilovića na jugu, odnosno odvojka u Galićima na zapadu do početka Rizvanovih staja na zapadu, te prostor omeđen sjeverno Markezinom gredom, a na jugu Ulicom kneza Trpimira

Projekt će doprinosti svim razvojnim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja, a posebice:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. *Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike (novi projektni inkubator)*
 - 1.2. *Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade (lokalni proizvođači uključeni u opskrbu hranom za vrtiće i škole, ugostiteljski objekti kvalitetne brze prehrane)*
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (park&ride sustav za smanjenje gužvi, atraktivna poučna šetnica o povijesti Klisa starom rutom Rere)*
 - 1.4. *Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (unapređenje sustava i kvalitete odgoja i obrazovanja, nova radna mjesta)*
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.1. *Unapređenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture*
 - 2.2. *Unapređenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture (unapređenje dostupnosti i kvalitete predškolskog i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, dječja i sportska igrališta i dvorana, STEM vrt i park kao višenamjenski društveni sadržaji za cjeloživotno obrazovanje, sport i rekreaciju)*
 - 2.3. *Unapređenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva (lakša dostupnost administrativnih, odgojno-obrazovnih, sportsko-rekreacijskih i dr. sadržaja, park&ride sustav i novi oblici intermodalnog prometa)*
 - 2.4. *Unapređenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave (nova dostupnija administrativna zgrada s dodatnim sadržajima)*
- 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
 - 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom (uspostava sustava kružnog gospodarenja otpadom)*
 - 3.2. *Unapređenje sustava prostornog i stambenog planiranja (integrirano prostorno planiranje cijelog prostora Klis Brdo u sinergiji s okolnim prostorima)*
 - 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije (energetska učinkovitost i OIE integrirani u nove administrativne, obrazovne i dr. sadržaje, e-mobilnost)*

Slika 32 – Klis Brdo – moguće opcije realizacije pojedinih sadržaja na ciljanoj lokaciji

Slika 33 – Potencijalna uža i šira zona obuhvata projekta „Novo urbano središte općine Klis - Klis brdo“

Planirani rezultati projekta:

1. Osmišljene, izgrađene i funkcionalne zelene i digitalno progresivne odgojno-obrazovne ustanove predškolske i osnovno-školske razine sukladno zahtjevima najviših pedagoških i razvojnih standarda s funkcijama otvorenim za javnost i usuglašenim s novim EU politikama i ciljevima zelene, digitalne i društveno-gospodarske tranzicije (STEM urbani vrtovi, parkovi i sportsko-rekreacijska igrališta, višenamjenska sportsko-rekreacijska školska dvorana otvorenog tipa i djeljiva u manje prostore, manja konferencijska dvorana, STEM, digitalni i školski proizvodni laboratoriji i kabineti, projektni uredi, prostori školske učeničke zadruge i sl.)
2. Osmišljena, izgrađena i uspostavljena administrativno-upravna i razvojno poslovna infrastruktura (prometno i funkcionalno povezana sa radnom zonom u Kurtovićima) s pratećim društvenim, poslovnim, stambenim, ugostiteljskim, komercijalnim, uslužnim i drugim sadržajima s ciljem kvalitetne i cjelovite urbanizacije, cjelodnevne i cjelogodišnje aktivacije i društvenog života, rada, odmora i rekreacije na prostoru novog urbanog središta Klisa
3. Unapređena kvaliteta, raznovrsnost, održivost, atraktivnost i pristupačnost odgojno-obrazovne, upravno-administrativne i poduzetničko-poslovne infrastrukture, programa i sadržaja općine Klis s naglaskom na održivu mobilnost (siguran pješački i biciklistički pristup, pristup putem javnog prometa, uključivo sustav javnih e-vozila – e-bicikle, osobna i dijeljena e-vozila)
4. Klis Brdo se profilira i promovira kao novo, visoko vrijedno i kvalitetno urbanizirano i opremljeno središte visoke razine kvalitete urbanih javnih i komercijalnih sadržaja i visoke razine sigurnosti i atraktivnosti za djecu, mlade, obitelji, starije i sve ostale stanovnike
5. Uspostavljena kvalitetna i održiva prometna poveznica s ostalim naseljima općine
6. Osmišljen kvalitetan sustav prometnica i ulica sa šetnicama, biciklističkim i poučnim stazama, trgovima, parkovima, drvoredima, vježbalištima na otvorenom, štekatima, javnim i privatnim sadržajima kako bi urbani centar živio cijeli dan, sedam dana u tjednu i cijelu godinu
7. Mihovilovići se profiliraju kao središte turističkih sadržaja više i visoke razine vrijednosti s mogućnošću razvoja dodatnih sadržaja, poput tematskih parkova, centara adrenalinskih sportova i aktivnosti, kampova i glamping zona i slično

8. Uveden sustav odvojenog prikupljanja otpada i održivog gospodarenja otpadom, te rješenja s obnovljivim izvorima energije na javnim i privatnim objektima

Koraci:

1. Imovinsko pravni poslovi (otkup i/ili zamjena zemljišta s privatnim vlasnicima)
2. Geodetska-katastarska snimka (šira u većem mjerilu, uža u manjem mjerilu)
3. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza lokacije Klis Brdo i šire zone (Klis Grlo, Mihovilovići, Mihaljevići, spoj na radnu zonu Kurtovići)
4. Idejna rješenja arhitektonsko-urbanističkog, prometnog i društveno-gospodarskog razvoja lokacije i šire zone
5. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
6. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
7. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
8. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
9. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
10. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2028.

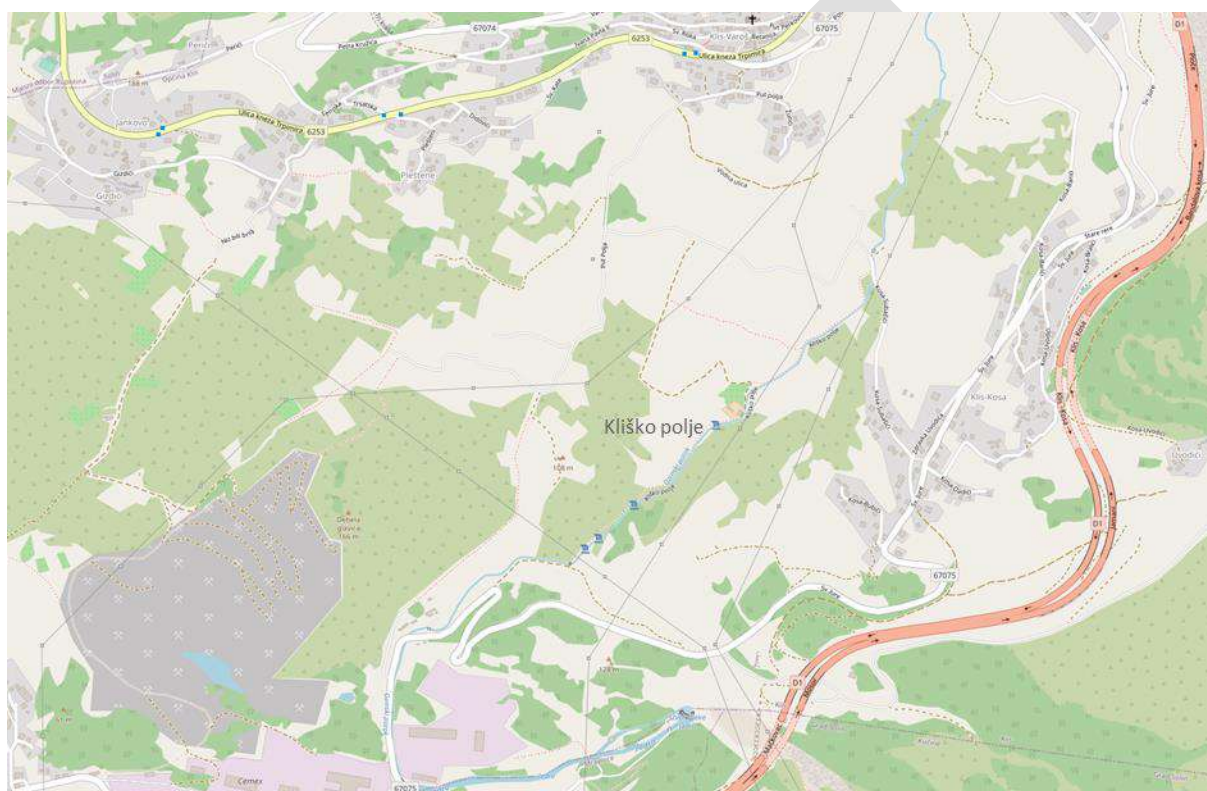
Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. ESIF FI/EBRD/HBOR, 3. Bespovratna sredstva EU i RH, 4. Privatni

3. Integrirani razvojni projekt „AgroBioSfera Kliška polja – regeneracija agro-eko sustava Kliškog polja i drugih krških polja na području Općine Klis“

Skraćeni naziv: AgroBioSfera Kliška polja

Cilj projekta: doprinijeti očuvanju, revitalizaciji, promicanju, obnovi i održivoj valorizaciji kliške poljoprivredne resursne osnove u suradnji s vlasnicima i korisnicima poljoprivrednih zemljišta, poljoprivrednicima, turističkim sektorom i drugim relevantnim dionicima općine Klis i Splitsko-dalmatinske županije

Lokacija: Kliško polje, ostala kliška krška polja u svim naseljima, posebice u Dalmatinskoj zagori

Slika 34 – Kliško polje zamišljeno je kao središte zaštite, očuvanja, obnove, promicanja i društveno-gospodarske i okolišne valorizacije svih kliških polja u priobalnom i zaobalnom prostoru Općine Klis te obuhvaća zonu od Ulice kneza Trpimira na sjeveru do izvora Jadra na jugu, te od Klis Kose na istoku do Debele glavice na zapadu. Poželjno je razmotriti lokaciju središnje točke polja koja bi imala posjetiteljsku, edukacijsku, savjetodavnu, istraživačko-razvojno-inovacijsku i društveno-kulturnu funkciju kroz regeneraciju postojećih objekata na području Ozrne, Kliškog polja, Majdana ili Klis kose

Projekt „AgroBioSfera Kliška polja“ doprinosit će svim razvojnim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja Općine Klis:

1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja

- 1.1. *Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike* (razvoj agroturističkog klastera, inkubatora i/ili akceleratora i sustava podrške razvoju i plasmanu proizvoda i usluga)
 - 1.2. *Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade* (poljoprivredna infrastruktura kao što su putovi i ceste, video nadzor i prevencija požara i krađe, navodnjavanje, stručna podrška, podrška certificiranju plasmanu proizvoda)
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine* (šetnice i staze, agroturizam visoke dodane vrijednosti)
 - 1.4. *Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada* (atraktivnost prostora i gospodarskih mogućnosti, informiranje, edukacija i uključivanje, nova radna mjesta i perspektive razvoja moderne ekološke proizvodnje i usluga)
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
- 2.1. *Unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture* (navodnjavanje)
 - 2.2. *Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture* (sportsko-rekreacijski sadržaji u kliškim poljima, na šetnicama i stazama)
 - 2.3. *Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva* (sustav javnih pješačkih, biciklističkih, e-biciklističkih i drugih oblika javnog prometa i mikro-mobilnosti)
- 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
- 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom* (promicanje kompostiranja i kružnog gospodarenja otpadom, smanjenje, odvojeno prikupljanje i prerada poljoprivrednog otpada)
 - 3.2. *Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja* (integracija poljoprivrede)
 - 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije* (korištenje OIE u agro-imaanjima, na šetnicama i stazama)

Slika 35 – Kliška polja valoriziraju se kao višenamjenska polja poljoprivrede, turizma, ali i dr. djelatnosti (izvori fotografija: Nikola Vilić, Hanza Media, Ivica Vetma, Općina Klis)

Slika 36 – Jedna od opcija valorizacije jest uspostava poučnih šetnica i tematskih parkova povezanih s prostorima i sadržajima kliških polja

Slika 37 – Integrirani projekt valorizacije i održivog razvoja kliških polja povezuje postojeće gospodarske aktivnosti u lance vrijednosti visoke dodane vrijednosti sukladno strategiji pametne specijalizacije Jadranske Hrvatske, nadređenim dokumentima Urbane aglomeracije Split i Plana razvoja Splitsko-dalmatinske županije, kao i ključnim prioritetima Plana razvoja općine Klis

Planirani rezultati projekta:

1. Uspostavljen funkcionalan i poticajan program, model i sustav održivog gospodarenja poljoprivrednim zemljištima na području općine Klis s ciljem njihovog očuvanja, revitalizacije, održivog i za sve dionike poticajnog korištenja koji uključuje podršku u rješavanju imovinsko-pravnih pitanja te modela aktivacije i poticanja poljoprivredne proizvodnje visoke dodane vrijednosti za vlasnike zemljišta, poljoprivrednike, turistički sektor te lokalnu zajednicu
2. Uspostavljen inkubator/akcelerator u okviru agroturističkog klastera u suradnji s jedinicama lokalne i regionalne samouprave, znanstveno-istraživačko-razvojnim, obrazovnim i drugim organizacijama sa sustavom podrške unapređenju postojećih i razvoju novih poljoprivrednih, prehrambenih, ljekovitih i turističkih proizvoda i usluga posebice onih visoke dodane vrijednosti, te njihovom kvalitetnijem plasmanu
3. Uspostavljen centar za regeneraciju agro-eko sustava AgroBioSfera Kliška polja sa sadržajima posjetiteljske, edukacijske, savjetodavne, istraživačko-razvojno-inovacijske i društveno-kulturne funkcije na području Ozrne, Kliškog polja, Majdana i/ili Klis kose s pokaznim edukativnim i znanstveno-istraživačkim poljima ekološke regenerativne višenamjenske pametne poljoprivrede u suradnji sa zainteresiranim privatnim vlasnicima i/ili preko zadruge/klastera AgroBioSfera Kliška polja, Sveučilištem u Splitu, strukom i drugim dionicima
4. Unapređena kvaliteta, kvantiteta, održivost, atraktivnost i profitabilnost poljoprivredne proizvodnje na području općine Klis s naglaskom na održivu ekološku i regenerativnu poljoprivredu visoke dodane vrijednosti za proizvođače, lokalnu zajednicu i turistički sektor
5. Klis se profilira u središte progresivne pametne, precizne i „zelene/ekološke/regenerativne“ mikro i male poljoprivredne proizvodnje visoke dodane vrijednosti i višestrukih izvora prihoda koja optimalno spaja prednosti i potencijale područja (blizina Urbane aglomeracije Split), nadilazi ograničenja (male površine, nesređeni imovinsko pravni odnosi, odumiranje tradicionalne poljoprivrede) korištenjem jednostavnih i prokušanih rješenja i modela ekonomije obujma i pametnih višenamjenskih poljoprivrednih imanja (koja osim primarne proizvodnje uključuju turističke, odgojno-obrazovne, socijalne, ekološke, energetske i druge funkcije poput primjerice proizvodnje energije iz obnovljivih izvora energije – biomasa, sunce, itd., proizvodnja komposta i sl.), koja stvaraju lance vrijednosti ključnih dionika i kratke lance opskrbe u suradnji s lokalnim kupcima (stanovnici, odgojno-obrazovne ustanove, ugostitelji, gospodarstvo, posjetitelji uključivo iz Urbane aglomeracije Split)

6. Uspostavljena prometna poveznica poljoprivrednih zemljišta s ostalim naseljima općine kroz sustav novouređenih i umreženih prometnica i održive mobilnosti, sustavom ekološke rasvjete i pametnog nadzora i sigurnosti imanja (zaštita od krađe i devastacije, požara i dr. opasnosti)
7. Uveden integrirani sustav odvojenog prikupljanja otpada i održivog gospodarenja otpadom, kroz organizirani sustav prikupljanja i korištenja biomase u kompostiranju i/ili proizvodnji energije za stakleničku proizvodnju, te druga rješenja s obnovljivim izvorima energije na javnim i privatnim objektima
8. Povećan stupanj uključenosti vlasnika poljoprivrednih zemljišta u programe poljoprivrednih aktivnosti, povećan stupanj korištenja poljoprivrednih zemljišta za održivu poljoprivrednu proizvodnju, povećana kvaliteta zemljišta (humusa) kroz modele regenerativne poljoprivrede, povećana kvaliteta, konkurentnost i profitabilnost poljoprivrednih proizvoda i poljoprivredne proizvodnje
9. Izgrađen brend kliških polja i kliške poljoprivrede kao gospodarskih djelatnosti visoke kvalitete, te dobre organiziranosti i suradnje poljoprivrednih proizvođača

Koraci:

1. Imovinsko pravni poslovi
2. Geodetsko-katastarska snimka
3. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza lokacije i šire zone
4. Idejna rješenja arhitektonsko-urbanističkog, prometnog i društveno-gospodarskog razvoja lokacije i šire zone
5. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
6. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija/klastera/zadruge
7. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
8. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
9. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
10. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2023.-2026.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF FI/HBOR/HAMAG BICRO, 4. Privatni, 4. Prihodi od rada zadruge/klastera

4. Strateški razvojni projekt „Integrirana pametna višenamjenska zelena, plava i siva infrastruktura i mreža održive mobilnosti općine Klis“

Skraćeni naziv: Integrirana zelena infrastruktura i mreža održive mobilnosti općine Klis

Cilj projekta: doprinijeti prometnoj povezanosti, održivoj mobilnosti, razvoju raznovrsne cjelogodišnje turističke ponude visoke dodane vrijednosti, poljoprivrede, ublaživanju klimatskih promjena i prevenciji požara, štetnih utjecaja voda, te unapređenju kvalitete života, rada, odmora i rekreacije lokalnog stanovništva i posjetitelja općine Klis

Lokacija: cijeli prostor općine Klis s naglaskom na prometnice (državne, županijske, lokalne, nerazvrstane ceste, šumski putovi, staze i sl.), parkove, vrtove, rijeku Jadro, pritoke, izvore, bunare, potoke, slivna područja, šume i područja divljine (usluge eko-sustava)

Slika 38 - Prometna mreža dio je projekta integrirane pametne mreže zelene, plave i sive infrastrukture koja se razvija kao pilot projekt održive urbano-ruralne mobilnosti, ali i kao dio sustava cjelogodišnjeg posjećivanja, razvoja održive i pametne višenamjenske poljoprivrede, sustava zaštite od poplava, požara, klizišta i drugih rizika uključivo i onih uzrokovanih klimatskim promjenama, kao i razvoj sustava eko-usluga, unapređenja održivosti, zdravlja i kvalitete života stanovnika općine Klis

Projekt doprinosi svim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja općine Klis, a posebice:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike (ekonomija digitalnih platformi)
 - 1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade (prodaja na kućnom pragu)
 - 1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (nova ponuda)
 - 1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (ravnomjeran razvoj cijelog teritorija, kvaliteta i atraktivnost života u ruralnim zonama)
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**

- 2.1. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture
- 2.2. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture
- 2.3. Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva
- 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
 - 3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom (kružno gospodarenje otpadom)
 - 3.2. Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja (integrirani prostorni razvoj)
 - 3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije (e-mobilnost, rasvjeta s OIE)

Slika 39 - Integrirana zelena infrastruktura i mreža održive mobilnosti Općine Klis uključuje uređenje zelene infrastrukture (šetnice, biciklističke i e-biciklističke staze, zelene zone, parkove, drvodređe,

Planirani rezultati projekta:

1. Uspostavljena integrirana mreža nerazvrstanih, lokalnih i županijskih cesta, pješačkih, biciklističkih staza, rasvjete i sustava zelene energije, odmorišta, vidikovaca, drvoreda, parkova, vrtova (urbanih, botaničkih i dr.), šetnica, igrališta, učionica na otvorenom (za škole u prirodi) i drugih oblika zelene, plave i sive infrastrukture, biciklističkih postaja s punionicama za e-bicikle
2. Uspostavljeni novi sustavi upravljanja i održavanja zelene, plave i sive infrastrukture, uključivo i moguća uspostava tematskih parkova, parkova prirode (pr. Park prirode Mosor) i sustava eko-usluga
3. Klis se profilira u središte progresivne pametne i „zelene“ mobilnosti s mrežom prometnica, informacijsko-komunikacijske infrastrukture i sadržaja visoke atraktivnosti za stanovništvo i posjetitelja
4. Uspostavljena prometna poveznica poljoprivrednih zemljišta s ostalim naseljima općine kroz sustav novouređenih i umreženih prometnica i sustav održive integrirane javne i mikro-mobilnosti
5. Uveden sustav odvojenog prikupljanja otpada i održivog gospodarenja otpadom, kroz sustav kompostiranja i korištenja biomase u proizvodnji energije za stakleničku proizvodnju, te druga rješenja s obnovljivim izvorima energije na javnim i privatnim objektima

Koraci:

1. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza prostora
2. Idejna rješenja prometnica, odmorišta, putova, parkova, vrtova i druge zelene infrastrukture
3. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
4. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
5. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
6. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
7. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
8. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Slika 40 - Integrirana mreža održive mobilnosti općine Klis uključuje točke povezivanja različitih oblika prijevoza kao što su javni autobusni i (e-)biciklistički prijevoz, drugi oblici e-mobilnosti te pješački promet čime se postiže sigurnost, prikladnost, pouzdanost, ekonomičnost, te pozitivni društveni, gospodarski i ekološki učinci prometa na cijelom području općine Klis slično primjerima dobre prakse iz svijeta, a u uskoj suradnji s Urbanom aglomeracijom grada Splita i Splitsko-dalmatinskom županijom te susjednim jedinicama lokalne samouprave čime se odgovara na temeljni razvojni izazov kvalitetne, ekonomične i održive prometne povezanosti svih naselja općine Klis

Razdoblje realizacije: 2022.-2026.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF FI/HBOR/HAMAG BICRO, 4. Privatni, 4. Prihodi od rada zadruge/klastera

5. Strateški razvojni projekt „Mreža zelene, pametne i samoodržive višenamjenske društvene infrastrukture općine Klis“

Skraćeni naziv: Mreža višenamjenske društvene infrastrukture općine Klis

Cilj projekta: doprinijeti ravnomjernom razvoju općine Klis na načelima naselja, prostora i sustava višestruke inteligencije i koncepta 15-minutnih naselja s primjenom načela urbane akupunktura u smislu zadovoljavanja ključnih potreba svih naselja općine Klis kroz razvoj i uspostavu zelene, pametne i samoodržive višenamjenske društvene infrastrukture s naglaskom na višenamjensku odgojno-obrazovnu, društveno-kulturnu i sportsko-rekreacijsku infrastrukturu s pratećim poslovnim i turističko-ugostiteljskim sadržajima na načelima sličnih modela višenamjenskih središta („multifunctional centres“) u RH, EU i svijetu

Lokacija: Središta svih naselja općine Klis, te većih naselja u naselju Klis

Slika 41 – Primjeri višenamjenskih društvenih središta financiranih EU fondovima u RH

Projekt doprinosi svim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja, a posebice:

1. **Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. *Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike (co-working prostori)*
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (lokalni posjetiteljski i interpretacijski centri, sportsko-rekreacijska infrastruktura)*
 - 1.4. *Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (ravnomjerni razvoj općine, povećanje kvalitete života, nova radna mjesta)*

2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge

2.2. Unaprjeđenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture

2.3. Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva (hubovi mikromobilnosti s e-punionicama)

2.4. Unaprjeđenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave (komunikacija s građanima na cijelom teritoriju preko dislociranih kolaborativnih društvenih centara)

3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji

3.1. Učinkovito gospodarenje otpadom (točke sa sustavom odvojenog prikupljanja otpada, informativno-edukacijske aktivnosti, poticanje eko-udruga)

3.2. Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja (integrirani prostorni zahvati)

3.3. Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije (primjena OIE i energetske učinkovitosti u obnovi postojećih zgrada)

Planirani rezultati projekta:

1. Razvijeni i realizirani projekti planski obnove i nadogradnje postojećih i izgradnje novih objekata društveno-kulturnih domova, odgojno-obrazovnih, poslovnih, turističkih i sportsko-rekreacijskih sadržaja na načelima politika zelene, digitalne i društveno-gospodarske tranzicije, te druge potrebne društvene infrastrukture u cilju osiguranja ravnomjerno raspoređenih odgojno-obrazovnih, društveno-kulturnih, poslovnih, turističkih i sportsko-rekreacijskih programa i aktivnosti kako bi se osigurala društvena kohezija, ravnomjerni održivi društveno-gospodarski razvoj i cjelovita kvaliteta života na cijelom prostoru Općine Klis
2. Uspostavljeni samoodrživi modeli upravljanja i korištenja društvene infrastrukture Općine Klis
3. Izgrađeni kapaciteti dionika (lokalnog stanovništva, mjesnih odbora, lokalnih udruga, kulturnih, sportskih i dr. društava) za dobro upravljanje te razvoj i provedbu kvalitetnih i održivih programa i aktivnosti u svim objektima društvene infrastrukture Općine Klis
4. Povećan broj, raznovrsnost, kvaliteta i održivost društvenih, edukacijskih, kulturnih, umjetničkih, sportskih, rekreacijskih, zabavnih i drugih programa na području općine Klis
5. Povećan broj stanovnika i posjetitelja općine Klis koristi sadržaje, programe i aktivnosti društvene infrastrukture općine Klis

Koraci:

1. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza prostora i mikrolokacija
2. Prijedlog koncepta projekta i modela upravljanja i financiranja realizacije projekta
3. Idejna rješenja društvene infrastrukture
4. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
5. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
6. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
7. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
8. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2028.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF FI/HBOR/HAMAG BICRO, 4. Prihodi od sustava posjećivanja i prodaje turističkih proizvoda i usluga

6. Integrirani razvojni projekt „Regeneracija brownfield područja Majdan i drugih lokacija iskorištavanja mineralnih sirovina općine Klis“

Skraćeni naziv: Regeneracija brownfield područja općine Klis

Cilj projekta: sustavna planska regeneracija i revalorizacija brownfield područja općine Klis na načelima zelenih i pametnih politika te javno-privatnog partnerstva i/ili suradnje s naglaskom na bivša industrijska područja te zone iskorištavanja mineralnih sirovina na području općine Klis

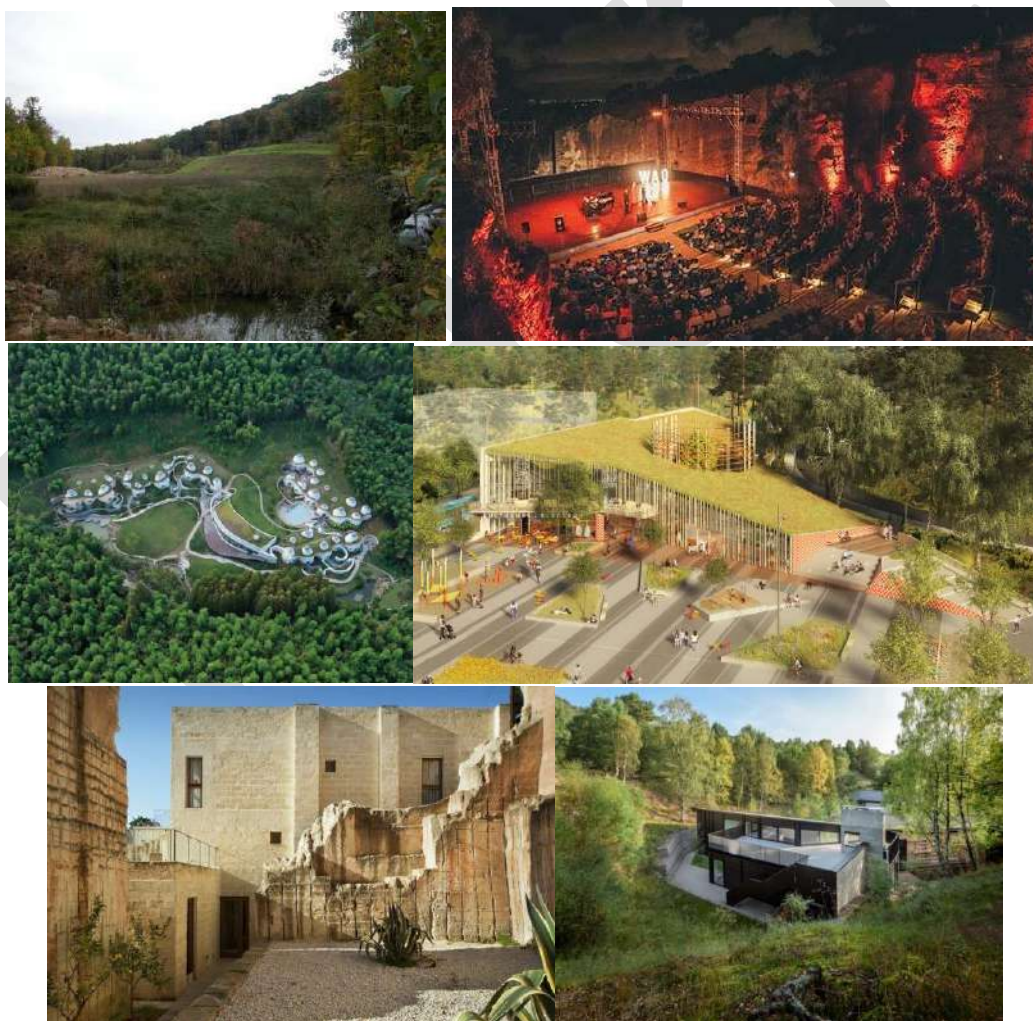

Slika 42 – Dio kliških kamenoloma koji se mogu sanirati kroz projekte sanacije i regeneracije brownfield područja kroz EU fondove suradnjom privatnih i javnih dionika

Lokacija: prostori na kojima se iskorištavaju mineralne sirovine na području općine Klis: Brštanovo (19,3 ha), Dugobabe (21,8 ha), Majdan (44,3 ha), Klis – Kosa (27,5 ha)

Projekt doprinosi sljedećim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja općine Klis:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (kvaliteta okoliša, nove ponude)*
 - 1.4. *Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (ravnomyjni razvoj, povećanje kvalitete i atraktivnosti područja, nova radna mjesta)*
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.2. *Unapređenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture*
- 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
 - 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom (kružno gospodarenje otpadom)*
 - 3.2. *Unapređenje sustava prostornog i stambenog planiranja (integrirani pristup ključnim problemima prostorne degradacije)*
 - 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije (primjena OIE na obnovljenim lokalitetima)*

Slika 43 – Primjeri projekata regeneracije brownfield područja u zone zelene, društveno-kulturne, turističko-posjetiteljske i/ili mješovite infrastrukture i sadržaja uključuju zelene zone, koncertne prostore, turističke i društveno-kulturne sadržaje i sl.)

Slika 44 – Kamenolom pretvoreni u adrenalinske parkove ili primjerice u sustav kružnog gospodarenja građevinskim otpadom u Sloveniji

Planirani rezultati projekta:

1. Uspostavljeni modeli javno-privatnog partnerstva i/ili suradnje u planiranju, provedbi i financiranju sanacije kamenoloma i brownfield područja na području općine Klis
2. Obnovljena i društveno-gospodarski i ekološki valorizirana brownfield područja općine Klis korištenjem fondova EU i drugih vanjskih poticajnih izvora financiranja
3. Uspostavljeni samoodrživi modeli upravljanja i korištenja bivšim brownfield područjima s primjerima dobre prakse obnove eko-sustava

Koraci:

1. Analiza imovinsko-pravne, poslovno-razvojne i društveno-gospodarske situacije
2. Analiza mogućnosti suradnje i partnerstva privatnih i javnih dionika
3. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
4. Arhitektonsko-urbanistička i programsko razvojna analiza brownfield prostora i lokacija
5. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
6. Idejna rješenja sanacije i regeneracije brownfield prostora i lokacija
7. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
8. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
9. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2030.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF FI/HBOR/HAMAG BICRO, 4. Prihodi od sustava posjećivanja i prodaje proizvoda i usluga (ulaznice, turistička ponuda)

7. Strateški razvojni projekt „Destinacija Klis - Razvoj pametnog održivog i regenerativnog turizma visoke dodane vrijednosti na području općine Klis“

Skraćeni naziv: Destinacija Klis

Cilj projekta: razvoj pametnog održivog vremenski i prostorno ravnomjerno raspoređenog turizma visoke dodane vrijednosti koji povezuje kulturno-povijesnu baštinu s ostalim resursima i potencijalima općine s naglaskom na poljoprivredu, aktivni cjelogodišnji turizam posebnih interesa, agroturizam, gastroturizam, kulturni i kreativni turizam, uključivo posebice filmski turizam te druge kulturne i kreativne industrije

Lokacija: cijeli prostor općine Klis, s poveznicama na okolne općine, Urbanu aglomeraciju Split, Splitsko-dalmatinsku županiju, Jadransku Hrvatsku i Republiku Hrvatsku sa susjednim zemljama

Slika 45 – Kreativni/filmski, kulturni, aktivni, gastro i drugi oblici cjelogodišnjeg održivog turizma visoke vrijednosti moraju se povezati u lance vrijednosti visoke kvalitete i atraktivnosti što zahtijeva ulaganje u znanja, vještine i suradnju, ali i nove sadržaje

Projekt „Destinacija Klis“ doprinosi svim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja općine Klis:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike (kreativni i kulturni sektor)
 - 1.2. Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade (lanci vrijednosti)
 - 1.3. Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine
 - 1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (nova radna mjesta, kvaliteta života, integrirani razvoj)
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.1. Unapređenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture
 - 2.2. Unapređenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture (turistički sadržaji u funkciji održivosti društvenih i socijalnih sadržaja i infrastruktura)

- 2.3. *Unaprjeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva* (turistička ponuda u funkciji održivosti intermodalne javne i mikro-mobilnosti, te usluga transporta)
- 2.4. *Unaprjeđenje dostupnosti, vidljivosti i transparentnosti javne uprave* (sustav participativnog destinacijskog upravljanja)

3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji

- 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom* (održivi i okolišno odgovorni turizam visoke dodane vrijednosti koji promiče i primjenjuje kružno gospodarenje otpadom)
- 3.2. *Unaprjeđenje sustava prostornog i stambenog planiranja* (integrirani prostorni razvoj)
- 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje OIE i uporabe čiste energije* (e-mobilnost s OIE)

Planirani rezultati projekta:

1. Pripremljena i provedena ulaganja u sve ključne kulturno-povijesne, prirodne, krajobrazne vrijednosti i lokalitete u sinergiji s projektom integrirane zelene, plave i sive infrastrukture
2. Unapređeni kapaciteti pružatelja turističkih usluga, uključivo smještajni kapaciteti, povećan broj i kvaliteta ugostiteljskih sadržaja, ponude dodatnih aktivnosti i doživljaja na području cijele općine (tematski i disperzivni hoteli, ugostiteljski i smještajni kapaciteti više razine kvalitete, kampovi, tematski parkovi, poučne staze, sportsko-rekreacijski sadržaji, sadržaji za kreativni i kulturni sektor...)
3. Promovirane i unapređene postojeće (Tvrđava, eko-etno ponuda) te afirmirane nove lokacije (Markezina greda, Jadra, Via Adriatica, Via Dinarica, Mosor, Kozjak, Zagora, bunari, itd.)
4. Unapređeni postojeći i osmišljeni novi atraktivni proizvodi i usluge ključni za cjelogodišnji turizam posebnih interesa i visoke dodane vrijednosti (aktivni, filmski, sportski, kulturni, obrazovni – škole u prirodi za splitske OŠ i SŠ, agro, itd.), priprema projekata za NPOO
5. Uspostavljen pilot naselja mješovitog turističkog, stambeno-poslovnog i društveno-kulturnog sadržaja s disperzivnim hotelom i agroturističkom ponudom na području naselja Ozrna
6. Uspostavljen pametni sustav upravljanja posjećivanjem
7. Povećan broj posjetitelja iz Urbane aglomeracije Split (vikend posjetitelji, poslijepodnevni kulturno-umjetnički, društveni, sportsko-rekreacijski i slični programi), te iz šire regije i inozemstva za ciljane skupine turističkih proizvoda posebnih interesa (kulturni, kreativni posebice filmski turizam, adrenalinski turizam, obrazovni, istraživački, eko-turizam, agro/gastroturizam...)

Koraci:

1. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
2. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza prostora i mikrolokacija ključnih turističko-posjetiteljskih infrastrukture
3. Idejna rješenja zona i pratećih javnih sadržaja
4. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
5. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
6. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
7. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
8. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2026.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF FI/HBOR/HAMAG BICRO, 4. Prihodi od sustava posjećivanja i prodaje proizvoda i usluga (ulaznice, turistička ponuda)

8. Strateški razvojni projekt „Sustav kružnog gospodarstva, resursne učinkovitosti i održivog gospodarenja otpadom općine Klis“

Skraćeni naziv: Sustav kružne ekonomije općine Klis

Cilj projekta: saniranje postojećih i sprečavanje nastanka novih odlagališta otpada, uspostava sustava kružnog gospodarenja otpadom usmjerenog sprječavanju nastajanja otpada i smanjenju količine otpada na mjestu nastanka, povećanoj ponovnoj uporabi, uporabi i održivom gospodarenju svim vrstama otpada s konačnim ciljem smanjenja odlaganja na minimum ispod zakonskih obveza

Lokacija: cijeli prostor općine Klis, s poveznicama na okolne općine, Urbanu aglomeraciju Split, Splitsko-dalmatinsku županiju, te Jadransku Hrvatsku i Republiku Hrvatsku

Slika 46 – divlja odlagališta otpada na području općine Klis dio su problema gospodarenja otpadom koji zahtijeva sustavan pristup koji se promiče ovim projektom i za koje se sredstva mogu osigurati iz EU fondova uključivo i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026.

Projekt „Sustav kružne ekonomije općine Klis“ doprinosi svim prioritetima i posebnim ciljevima Plana razvoja općine Klis:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.1. *Razvoj infrastrukture i sustava podrške za poduzetnike (podrška kružnom gospodarstvu)*
 - 1.2. *Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i prerade (kružno gospodarstvo u poljoprivredi kao dodatni izvor prihoda)*
 - 1.3. *Unapređenje turističkih sadržaja i ponude temeljene na resursima općine (unapređenje kvalitete i atraktivnosti okoliša, razvoj održivog i odgovornog turizma)*
 - 1.4. *Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada (unapređenje kvalitete života i zdravlja, atraktivnost prostora, nova radna mjesta)*
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.1. *Unapređenje kvalitete i dostupnosti javne komunalne infrastrukture*
- 2. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji**
 - 3.1. *Učinkovito gospodarenje otpadom*
 - 3.3. *Energetska učinkovitost te poticanje obnovljivih izvora energije i uporabe čiste energije*

Planirani rezultati projekta:

1. Uspostavljen model sprječavanja nastanka otpada na mjestu nastanka (domaćinstva, gospodarstvo, javni sektor)
2. Uspostavljen model kružnog gospodarenja organskim otpadom na mjestu nastanka (domaćinstva, poljoprivreda, ugostiteljstvo)
3. Uspostavljen sustav pametnog odvojenog prikupljanja otpada na mjestu nastanka sa sustavom pametnih spremnika, reciklažnim dvorištima i drugim zelenim rješenjima
4. Sanirana postojeća i spriječen nastanak novih odlagališta otpada
5. Uspostavljen sustav prikupljanja, sortiranja, ponovne uporabe i oporabe, te pretovara i daljnjeg održivog gospodarenja otpadom
6. Informirani, educirani i mjerama poticaja i sankcija stimulirani građani, gospodarstvenici i pravni subjekti na prelazak na kružno gospodarenje otpadom
7. Smanjena količina nastanka otpada, smanjena količina otpada za odlaganje

Koraci:

1. Prijedlog koncepta projekta i modela financiranja realizacije projekta
2. Arhitektonsko-urbanistička, prometna i programsko razvojna analiza prostora i mikrolokacija ključnih infrastrukture i opreme za održivo kružno gospodarenje otpadom
3. Izrada idejnih rješenja, indikativnih troškovnika i tehničkih specifikacija
4. Razgovori i sastanci s dionicima i uspostava projektnog konzorcija
5. Uspostava projektnog tima i akcijskog plana realizacije projekta
6. Priprema projektne-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
7. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama
8. Upravljanje, praćenje rezultata i održavanje

Razdoblje realizacije: 2022.-2027.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. Prihodi i uštede od održivog gospodarenja otpadom

9. Razvojni projekt „Sustav integriranih i pametnih socijalnih i zdravstvenih infrastruktura, usluga i programa Općine Klis“

Skraćeni naziv: Sustav socijalnih i zdravstvenih infrastruktura, usluga i programa Općine Klis

Cilj projekta: unapređenje dostupnosti, kvalitete i održivosti sustava socijalnih i zdravstvenih infrastruktura, usluga i programa Općine Klis te kvalitete života svih, a posebice starijih, nemoćnih i drugih građana općine Klis koji imaju potrebu za socijalnim i zdravstvenim uslugama i programima

Lokacija: cijelo područje općine Klis

Projekt doprinosi većini prioriteta i posebni ciljeva Plana razvoja općine Klis, a posebice:

- 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja**
 - 1.4. Demografska politika i jačanje ljudskih resursa temeljem potreba na tržištu rada*
- 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge**
 - 2.2. Unapređenje kvalitete i dostupnost društvenih i socijalnih sadržaja i infrastrukture*

Slika 47 – kondominiji za starije osobe novi su modeli aktivnog, uključivog i zdravog starenja za koji postoje interesi dionika i potencijal za realizaciju na području Općine Klis

Planirani rezultati projekta:

1. Uspostavljen sustav mobilnih timova socijalne i zdravstvene skrbi i pomoći u kući za starije i nemoćne te program dnevnih boravaka za starije
2. Izgrađen kondominij za treću dob s pratećim uslugama i sadržajima za aktivno i zdravo starenje

Koraci:

1. Analiza potreba i mogućnosti te izrada koncepta projekta
2. Osmišljavanje projektnog konzorcija
3. Izrada idejnih rješenja i modela realizacije
4. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
5. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama

Razdoblje realizacije: 2022.-2027.

Izvori financiranja: 1. Vlastiti, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF/HBOR FI/krediti, 4. Privatni

10. Razvojni projekt „Integrirana prometna infrastruktura općine Klis, Urbane aglomeracije Split i Splitsko-dalmatinske županije“

Skraćeni naziv: Integrirana prometna infrastruktura općine Klis

Cilj projekta: unapređenje kvalitete i održivosti prometne infrastrukture te prometne povezanosti općine Klis u kontekstu mreže državnih i županijskih prometnica na području Općine Klis

Lokacija: državne, županijske i lokalne prometnice na području općine Klis

Projekt doprinosi većini prioriteta i posebni ciljeva Plana razvoja općine Klis, a posebice:

1. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge
- 2.3. Unaprijeđenje prometne dostupnosti, povezanosti i mobilnosti stanovništva

Slika 48 – krupni zahvati prometne infrastrukture na području općine Klis u nadležnosti RH i SDŽ

Planirani rezultati projekta:

1. Izgrađeni tuneli Kozjak i Košinjine brdo
2. Unapređena sigurnost biciklističkog i pješačkog prometa na županijskim cestama sukladno konceptu razvoja biciklističke prometne povezanosti Općine Klis izrađene od strane Sindikata biciklista
3. Unapređena prometna povezanost naselja Ozrna kroz izravan izlaz na brzu cestu Solin Klis te asfaltiranu prometnicu županijske ceste Ozrna - Majdan

Koraci:

1. Sastanci s Hrvatskim cestama i Županijskim cestama Splitsko-dalmatinske županije, te koordinacija i uključivanje potreba i interesa općine Klis u planove i projekte izgradnje prometne infrastrukture na području općine Klis
2. Prilagodba prometnih rješenja potrebama i interesima općine Klis
3. Priprema projektno-tehničke i dokumentacije za financiranje projekta
4. Ugovaranje financiranja i realizacija projekta po definiranim fazama

Razdoblje realizacije: 2022.-2029.

Izvori financiranja: 1. Nadležna javna poduzeća, 2. Bespovratna sredstva EU i RH, 3. ESIF/HRBOR FI

15. INDIKATIVNI TERMINSKI I FINANCIJSKI PLAN PROVEDBE PROJEKATA OD STRATEŠKOG ZNAČAJA ZA RAZVOJ

Indikativni terminski plan provedbe Plana razvoja prikazan je u tablici ispod.

Naziv projekta	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.
1. Klis Centar									
2. Klis Brdo									
3. AgroBioSfera Kliška polja									
4. Integrirana zelena infrastruktura i mreža održive mobilnosti općine Klis									
5. Mreža višenamjenske društvene infrastrukture općine Klis									
6. Regeneracija brownfield područja općine Klis									
7. Destinacija Klis									
8. Sustav kružne ekonomije općine Klis									
9. Sustav socijalnih i zdravstvenih infrastruktura, usluga i programa općine Klis									
10. Integrirana prometna infrastruktura općine Klis									

16. PROVEDBA, PRAĆENJE I VREDNOVANJE

Provedba, praćenje i izvješćivanje o provedbi akata strateškog planiranja dio je procesa strateškog planiranja, a predstavlja proces organiziranja provedbenih struktura i projektnih timova, prikupljanja, analize i usporedbe pokazatelja kojima se sustavno prati uspješnost provedbe ciljeva i mjera akata strateškog planiranja. Rokovi i postupci praćenja te izvještavanja o provedbi akata strateškog planiranja od značaja za jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave propisani su Pravilnikom o rokovima i postupcima praćenja i izvještavanja o provedbi akata strateškog planiranja od nacionalnog značaja i od značaja za jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 6/19).

Upravljanje provedbom Plana razvoja općine Klis do 2030. godine odgovornost je Općine Klis. Operativna razina za provedbu Plana razvoja uključuje uspostavu provedbene strukture koja će se ustrojiti unutar općine Klis i koja će koordinirati provedbu strategije kroz mjere i strateške projekte. Za svaki strateški projekt, odredit će se posebna provedbena struktura sukladno tematici i nadležnostima pojedinih projekata i dionika uključenih u njih.

Za praćenje i izvještavanje o provedbi Plana odgovoran je lokalni koordinator koji u ovom slučaju predstavlja općinskog načelnika za obavljanje i koji ima ulogu koordinatora poslova strateškog planiranja i provedbe strateških projekata i drugih razvojnih aktivnosti na razini općine. Lokalni koordinator koordinira poslove na razini općine vezane uz planiranje i provedbu razvojnih projekata te obavlja upis razvojnih projekata u registar projekata. Lokalni koordinator dužan je prikupljati i unositi pokazatelje o provedbi Plana razvoja u Informacijski sustav za strateško planiranje i upravljanje razvojem. Lokalni koordinator također izvješćuje jednom godišnje (do 31. ožujka tekuće godine) regionalnog koordinatora i Koordinacijsko tijelo o provedbi Plana, odnosno o uspješnosti provedbe u usporedbi s unaprijed zadanim ciljnim vrijednostima pokazatelja ishoda. Općina Klis podnosi godišnje izvješće o provedbi Plana razvoja Vijeću općine Klis, kojim ga izvještava o napretku u provedbi posebnih ciljeva i ostvarenju pokazatelja ishoda definiranih u ovom aktu strateškog planiranja, do 31. ožujka tekuće godine.

Izvještavanje o provedbi Plana podloga je za evaluacijsku analizu, odnosno vrednovanje provedbe Plana kroz usporedbu i ocjenu očekivanih i ostvarenih rezultata, ishoda i učinaka njegove provedbe. Načela, kriteriji i standardi provedbe postupka vrednovanja akata strateškog planiranja propisani su Pravilnikom o provedbi postupka vrednovanja (NN 66/19).

POPIS SLIKA I TABLICA

Slika 1 Hodogram izrade Plana razvoja općine Klis 2021.-2027. godine.....	8
Slika 2 Geografski smještaj općine Klis u Splitsko-dalmatinskoj županiji.....	10
Slika 3 Rijeka Jadro jedan je od najznačajnijih prirodnih resursa ne samo općine Klis nego i cijele šire regije, ali njen potencijal ogleda se u potrebi, ali i prilikama koje nudi sustavna zaštita i održivo korištenje cijelog sliva rijeke Jadro	12
Slika 4 Klis ima potencijal postati prepoznatljivo atraktivno cjelogodišnje izletišta za različite ciljne skupine i interese: fotografija sa sve popularnijih treninga trail & trek trčanja trail sekcije HPD Kozjak,..	13
Slika 5 Geografski smještaj općine Klis nalazi se gotovo u idealnom središtu plave rute Via Dinarice što omogućava njegovo pozicioniranje kao prezentacijske točke cijele rute, ali i povezivanje s bijelom rutom te s rutom Via Adriatice te se na sličan način može promovirati kao prostor razvoja eko-, aktivnog, pustolovnog, obrazovnog, istraživačkog i drugog turizma posebnih interesa (primjerice promatranje ptica, botanika, arheologija i sl.)	13
Slika 6 Distribucija stanovništva prema naseljima općine Klis.....	15
Slika 7 Kretanje broja stanovnika općine Klis u razdoblju 1961.-2011. godine	16
Slika 8 Vitalna statistika općine Klis u razdoblju 2011.-2020. godine	16
Slika 9 Broj doseljenih i odseljenih općine Klis u razdoblju 2011.-2019. godine	17
Slika 10 Dobni sastav stanovništva općine Klis 2011. godine	18
Slika 11 Obrazovna struktura stanovništva općine Klis 2011. godine	19
Slika 12 Struktura poljoprivrednog zemljišta općine Klis prema korištenju 2011. godine	22
Slika 13 Struktura zaposlenih u trgovačkim društvima općine Klis prema djelatnostima na dan 13.10.2021. godine	24
Slika 14 Struktura ostvarenih prihoda trgovačkih društava općine Klis prema djelatnostima u 2020. godini	24
Slika 15 Broj dolazaka i noćenja stranih i domaćih gostiju u periodu 2016.-2020. na području Općine Klis	25
Slika 16 Struktura gostiju na području Općine Klis za 2019. godinu	26
Slika 17 Broj zaposlenih na području Općine Klis u 2020. i 2021. godini.....	29
Slika 18 Kretanje broja nezaposlenih na području Općine Klis u razdoblju 2004.-2021. godine.....	30
Slika 19 Kretanje broja nezaposlenih prema mjesecima na području Općine Klis u razdoblju od 2017. do 2021. godine	31
Slika 20 Mreža linija prigradskog prometa na području Općine Klis.....	35
Slika 21 Kretanje broja učenika u OŠ Petra Kružića u posljednjih 10 godina	42
Slika 22 Narodna knjižnica i čitaonica u Klisu.....	45
Slika 23 Dom kulture Jozo Buliga	46
Slika 24 Broj posjetitelja Tvrđave Klis u periodu 2017. - 2020. godine.....	48
Slika 25 Posebni ciljevi Prioriteta 1. Otporno i konkurentno gospodarstvo te unaprijeđene mogućnosti rada i privređivanja	61
Slika 26 Posebni ciljevi Prioriteta 2. Unaprijeđena i dostupna javna i društvena infrastruktura i usluge ..	62
Slika 27 Posebni ciljevi prioriteta 3. Kvalitetan i očuvan urbano-ruralni okoliš i sadržaji.....	63
Slika 28 – zona obuhvata projekta „Nove vizure kulturno-povijesnog, društvenog, sportskog i turističkog središta Klisa“ uključuju Tvrđavu Klis s naseljima Klis Megdan, Klis Varoš i Klis Galić, odnosno pojas od	

prometnog odvojka u Galićima na istoku do početka Rupotina na zapadu, te prostor omeđen sjeverno Markezinom gredom, a na jugu Ulicom kneza Trpimira.....	69
Slika 29 – Integracija i valorizacija ključnih kulturno-povijesnih i krajobraznih vrijednosti središta Klisa..	70
Slika 30 - Ideje održive prometne i društvene organizacije najužeg središta Klisa kao zone usporenog i/ili mješovitog pješačkog, biciklističkog, javnog i ograničenog automobilskog prometa sa sustavom park-and-ride za nelokalne posjetitelje.....	71
Slika 31 – zona obuhvata projekta „Novo urbano središte općine Klis - Klis brdo“ uključuju primarno Klis Brdo, odnosno u prostorno-urbanističkom i programsko-razvojnom širem smislu obuhvaćaju prostorni pojas od Mihaljevića i Kočinjeg brda na sjeveru do odvojka Galići i Mihovilovića na jugu, odnosno odvojka u Galićima na zapadu do početka Rizvanovih staja na zapadu, te prostor omeđen sjeverno Markezinom gredom, a na jugu Ulicom kneza Trpimira.....	73
Slika 32 – Klis Brdo – moguće opcije realizacije pojedinih sadržaja na ciljanoj lokaciji	74
Slika 33 – Potencijalna uža i šira zona obuhvata projekta „Novo urbano središte općine Klis - Klis brdo“	75
Slika 34 – Kliško polje zamišljeno je kao središte zaštite, očuvanja, obnove, promicanja i društveno-gospodarske i okolišne valorizacije svih kliških polja u priobalnom i zaobalnom prostoru Općine Klis te obuhvaća zonu od Ulice kneza Trpimira na sjeveru do izvora Jadra na jugu, te od Klis Kose na istoku do Debele glavice na zapadu. Poželjno je razmotriti lokaciju središnje točke polja koja bi imala posjetiteljsku, edukacijsku, savjetodavnu, istraživačko-razvojno-inovacijsku i društveno-kulturnu funkciju kroz regeneraciju postojećih objekata na području Ozrne, Kliškog polja, Majdana ili Klis kose	77
Slika 35 – Kliška polja valoriziraju se kao višenamjenska polja poljoprivrede, turizma, ali i dr. djelatnosti (izvori fotografija: Nikola Vilić, Hanza Media, Ivica Vetma, Općina Klis)	78
Slika 36 – Jedna od opcija valorizacije jest uspostava poučnih šetnica i tematskih parkova povezanih s prostorima i sadržajima kliških polja.....	78
Slika 37 – Integrirani projekt valorizacije i održivog razvoja kliških polja povezuje postojeće gospodarske aktivnosti u lance vrijednosti visoke dodane vrijednosti sukladno strategiji pametne specijalizacije Jadranske Hrvatske, nadređenim dokumentima Urbane aglomeracije Split i Plana razvoja Splitsko-dalmatinske županije, kao i ključnim prioritetima Plana razvoja općine Klis	79
Slika 38 - Prometna mreža dio je projekta integrirane pametne mreže zelene, plave i sive infrastrukture koja se razvija kao pilot projekt održive urbano-ruralne mobilnosti, ali i kao dio sustava cjelogodišnjeg posjećivanja, razvoja održive i pametne višenamjenske poljoprivrede, sustava zaštite od poplava, požara, klizišta i drugih rizika uključivo i onih uzrokovanih klimatskim promjenama, kao i razvoj sustava eko-usluga, unapređenja održivosti, zdravlja i kvalitete života stanovnika općine Klis	81
Slika 39 - Integrirana zelena infrastruktura i mreža održive mobilnosti Općine Klis uključuje uređenje zelene infrastrukture (šetnice, biciklističke i e-biciklističke staze, zelene zone, parkove, drvorede,.....	82
Slika 40 - Integrirana mreža održive mobilnosti općine Klis uključuje točke povezivanja različitih oblika prijevoza kao što su javni autobusni i (e-)biciklistički prijevoz, drugi oblici e-mobilnosti te pješački promet čime se postiže sigurnost, prikladnost, pouzdanost, ekonomičnost, te pozitivni društveni, gospodarski i ekološki učinci prometa na cijelom području općine Klis slično primjerima dobre prakse iz svijeta, a u uskoj suradnji s Urbanom aglomeracijom grada Splita i Splitsko-dalmatinskom županijom te susjednim jedinicama lokalne samouprave čime se odgovara na temeljni razvojni izazov kvalitetne, ekonomične i održive prometne povezanosti svih naselja općine Klis.....	84
Slika 41 – Primjeri višenamjenskih društvenih središta financiranih EU fondovima u RH	85
Slika 42 – Dio kliških kamenoloma koji se mogu sanirati kroz projekte sanacije i regeneracije brownfield područja kroz EU fondove suradnjom privatnih i javnih dionika.....	87

Slika 43 – Primjeri projekata regeneracije brownfield područja u zone zelene, društveno-kulturne, turističko-posjetiteljske i/ili mješovite infrastrukture i sadržaja uključuju zelene zone, koncertne prostore, turističke i društveno-kulturne sadržaje i sl.).....	88
Slika 44 – Kamenolom pretvoreni u adrenalinske parkove ili primjerice u sustav kružnog gospodarenja građevinskim otpadom u Sloveniji.....	89
Slika 45 – Kreativni/filmski, kulturni, aktivni, gastro i drugi oblici cjelogodišnjeg održivog turizma visoke vrijednosti moraju se povezati u lance vrijednosti visoke kvalitete i atraktivnosti što zahtijeva ulaganje u znanja, vještine i suradnju, ali i nove sadržaje.....	90
Slika 46 – divlja odlagališta otpada na području općine Klis dio su problema gospodarenja otpadom koji zahtijeva sustavan pristup koji se promiče ovim projektom i za koje se sredstva mogu osigurati iz EU fondova uključivo i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026.	92
Slika 47 – kondominiji za starije osobe novi su modeli aktivnog, uključivog i zdravog starenja za koji postoje interesi dionika i potencijal za realizaciju na području Općine Klis	94
Slika 48 – krupni zahvati prometne infrastrukture na području općine Klis u nadležnosti RH i SDŽ.....	95

Tablica 1 Rezultati poduzetnika i udio u rezultatima poduzetnika na razini SDŽ i RH na dan 13.10.2021.	23
Tablica 2 Zaposleni u pravnim osobama po županijama i gradovima/općinama prema NKD-u 2007., stanje 31. ožujka 2020.	29
Tablica 3 Biciklističke rute na području općine Klis	39
<i>Tablica 4 Broj djece upisane u dječje vrtiće u Općini Klis u prethodnih pet godina</i>	<i>41</i>
<i>Tablica 5 Udruge registrirane na području općine Klis</i>	<i>44</i>
<i>Tablica 6 Popis zaštićenih kulturnih dobara na području općine Klis.....</i>	<i>47</i>
Tablica 7 Popis posebnih ciljeva i pokazatelja ishoda za praćenje Plana.....	66
Tablica 8 Usklađenosti Plana i njegovog doprinosa strateškim ciljevima NRS 2030	68